

TEKE YÖRESİ ORTA BÖLÜMÜNÜN MEVZİİ COĞRAFYASI

Doç. Dr. TALİP YÜCEL

GİRİŞ

Antalya ile Fethiye Körfezleri arasında kalan Teke Yöresi orta bölümü, topografyanın genel çizgileri bakımından, kendine has bir ünite teşkil eder. Yörenin doğu ve batı uçlarında Yanartaş ile Mendos sıra dağları, kuzey-güney istikametini muhafaza ettikleri halde: orta kısımdaki dağ yayları kuzeydoğu - güneydoğu yönünde uzanmakta; mıntakanın ortalama yükseltisi artmakta, sadece Teke Yöresinin değil, fakat aynı zamanda Batı Torosların en yüce zirveleri (Beydağları 3089, Akdağ 3024 m:) bu bölümde yer almaktadır.

Bu alan, yüksek sıradağlar arasında, onların genel seyrine uygun, oldukça geniş, verimli ovaların (Elmalı, Kasaba) varlığıyla yörenin mütebaki kısmında farklı bir manzara arzeder.

Kalkerin geniş mikyasta satha çıktığı bu bölge, sayısız gölleri, polye'leri, düdenleri ve girift yeraltı akarsu şebekesiyle belki de memleketimizin en zengin karst bölgesini teşkil eder. Kimyevi aşındırmanın meydana getirdiği bu özel şekiller, yörenin doğu ve batısına doğru ofiolitlerin zuhuru, kültelerin litolojik hususiyetlerinde vaki değişmelerle birlikte vüs'atini, kesafetini ve tenevvünü kaybeder.

Mevzubahis alanda kıyı şekilleri de yörenin geri kalan kısımlarından farklıdır. Ezcümle Kalkan-Finike arasında, Kalkandan Fethiye'ye; Finike'den Antalya'ya doğru seyreden sahillerin hafif inhinaları yerine girintili çıkıntılı, adaların, küçük koyların bulunduğu; Ege denizinde karşılaştığımız değişik bir manzara kaim olur (Foto 1).

Belli başlı özelliklerine kısaca temas ettiğimiz bu mıntakanın sınırı, kuzey - batıda, Elmalı Sıradağlarının doruk hattından geçirilebilir. İtiraf etmek lâzımdır ki, ne iklim ve ona bağlı olarak bitki örtüsü; nede nüfusun dağılışı ile ziraat hayatı, bu oragrafik hattın iki tarafında yekdiğerinden tamamen farklıdır. Aynı ziraat tarzı, aynı ürünler, aynı bitki örtüsü: sedir, kızılcam, ardıç, karaçam. . . sınırın her iki tarafında da mevcuttur. Bu yüksek dağlar dizisinin yarattığı münakale güçlükleridir ki Elmalı Ovasına bakan yamaçtaki köyleri, iktisaden Kaş ve Elmalı'ya; mukabil yamaçtakileri ise Fethiye'ye bağlar. Yine aynı sebepten, sıra dağın bir tarafındakiler Fethiye, Tefenni'nin; öte tarafındakiler de Elmalı ve Kaş kazalarının idarî sınırlar içine alınmıştır.

Kuzeyde, bölgeyi sınırlandıracak belirgin bir avarız çizgisi bulunmakla beraber, Sarıyer Dağı, Karlıktepe, Sivritepe, Elmalı Ovasını mücavir mıntakadan ayırmaktadırlar.. (Harta 1). Elmalı-Korkuteli şosesi üzerinde,

Öküzgözü karakolundan sonra gelen dolin, Elmalı Ovasından yer yüzü şekilleri bakımından farklı hususiyetler arzetmiyorsa da, bu dolin'i ihata eden sırtlarda Mazı meşelerinin, ardıçların belirmesi ile Elmalı Ovası tabanındaki step peyzajı kaybolmakta; Elmalı civarının Alp manzarası silinmektedir. Daha kuzeyde ise, irtifai fazla olmıyan dağlar belirmekte; nüfus kesafeti artan bir alana girilmektedir. Buradaki köyler hem idarî bakımdan, hem de mesafenin yakınlığı yüzünden Korkuteli'nin iktisadi alanı içine girmektedir.

Doğuda aşılması zor zirveleri ile Bey Dağlarının sınır olma değeri, Elmalı silsilesine benzemekte tetkik alanını güneyde Alaca - Gülmez dağları sınırlandırmaktadır.

BİRİNCİ KISIM

FASIL I

BÜNYE VE AVARIZ.

Tarihçe Mıntakadaki yer yüzü şekillerinin tetkikine geçmeden önce, bu bölgedeki Jeolojik ve morfolojik çalışmaları kısaca gözden geçirmeyi ve bize intikal eden ilmî sonuçları ortaya koymayı faydalı buluyoruz.

Teke yöresine dair belli başlı neşriyatın ilki Ed Forbes, M. Spratt'm müştereken yazmış oldukları (On The Geology of Lycia) adlı risaledir. (43) Bir arkeoloji heyetine refakat eden bu iki İngiliz Jeologu, Teke Yöresinde, temelden itibaren, şu katları tefrik ediyorlar:

1-Scaglia¹ veya Apenin kalkerleriyle temsil edilen Kretase. 2- Nummulites'li gre ve marn'lar. 3- Neojen (Seyret, Gendive, armutluda). 4- Planorbes'li pliosen.

Bu muhtıra, yazarların bir yıl sonra neşriyat sahasına koydukları iki ciltlik etüdün bir ön notu mahiyetindedir ve TChihatcheff'in, (86) Forbes ve Spratt'a atfen verdiği bilgi, müştereken yazılan eserin en önemli taraflarını toplayan çok kısa özetten başka bir şey değildir. Ayrıca TChihatcheff, Semayük Ovasında, Kretase veya Alt Tersier yaşta kalker ve marmların mevcudiyetine işaret ederek, Çobanisa Köyü yakınında, Miosen'e ait Astreae bulunduğunu kaydeder.

Daha sonraları (1886 yılında) Tietze'nin (88) Fethiye-Antalya arası jeolojisine dair bir etüd neşrettiğini görüyoruz. Tetkik sahamızda Kasaba, Demre arasını dolaşıp Gömbe'ye kadar gittiği anlaşılan müellifin, Demre Çayı alüvyonları içinde Üst Trias'a ait bir mercan; Gekova Adasında Nummulites ile Kapaklı, Nadarlar köyleri civarında, Susuz Dağda Rudist'ler topladığını anlıyoruz. Eskihisar'da, Başgöz çayında rastladığı detritik seriyi Oligosen'e ithal eden Tietze, Forbes ve Spratt'm aksine

¹ Oldukça yumuşak marnlı Kretase kalker

olarak, Miosen göl depolarına Eşen Çay doğusunda tesadüf edilmediğini ileri sürmektedir.

Fuchs'un aynı yıl içinde, neşredilen makalesini maalesef elde edemedik. Philippon'un bu sahaya dair yazdıkları (68,69), Spratt-Forbes ile Tietze'nin vardığı sonuçların özeti mahiyetinde olduğu için üzerinde ayrıca duracak değiliz.

Sayıdığımız bu jeolojik neşriyat dışında, mıntakanın morfolojisini ele alan eserler meyanında Sayın Hocalarım Prof. Alagöz ile (6) Ord. Prof. Herbert Louis (59) nin biri bölgemizdeki karst olayları, karst şekilleri; diğeri, buzul topografyasına temas eden eserleri bulunuyor.

Prof. Alagöz, hassaten, Elmalı Polyesine dair şayanı dikkat bilgi vermekte; Elmalı Ovasının teşekkülünde tektonik ile karst olaylarının müşterek tesirlerini göstermektedir. Prof. Dr. Herbert Louis'de Türkiye'deki Kuaternler buzullaşmasına tahsis ettiği yazısında, Bey Dağlarındaki glasiasyon şekillerine, Akdağ'daki Dördüncü zaman daimî kar sınırının muhtemel irtifasına kısaca temas etmektedir.

Burada Lausanne Üniversitesinden Prof. Henri - Onde'un (62) (Teke'de Yörelere ve yaşayış tarzları) adlı etüdünüde hatırlatmak yerinde olur. Henri Onde, 1951 yılı Eylülünde yaptığı, benimde iştirak ettiğim kısa gezisinin sonuçlarını, bir broşür halinde neşretmiş; bunda mevcut literatüre de dayanarak, Teke Yöresini bir takım tabii bölgelere ayırma denemesinde bulunmuştur.

Mıntakanın jeolojik haritalarına gelince, bunlar arasında Tietze (88) ile M.T.A enstitüsünün gayri mütecanis mutlara istinad eden 1-800000 ölçekli "TÜRKİYE JEOLJİK HARİTASI" var. Her iki harita bölgedeki Aflörmanların sınırlarını, yaşlarını sahih surette ortaya koymaktan uzaktır. Hattâ gariptir ki, aradan bunca yıl geçmesine rağmen, 1/800,000 ölçekli M.T.A haritasının Kocaçay-Bey Dağları arasını gösteren kısmı, hakikate, Tietze'ninkinden daha az uymaktadır. Nitekim Kasaba Ovasının batı yamaçları M.T.A'nın jeolojik haritasında (Eosen Flişi) olarak gösteriliyor. Mezkûr serinin, Tietze'de olduğu gibi, Miosen'e aidiyetinde şüphe yoktur.

Biz Fliş adı altında toplanan bu formasyonun Miosen'e ait detritik depolar olduğu hususuna dikkati çekmiştik² ve morfolojik etüd için lüzumlu olduğu kanaatine vararak bölgenin jeolojik haritasını yeniden çizdik. (Harita 2)

Elmalı ovası yekpare olmayıp bir takım bölmelerden müteşekkildir. *Elmalı Ovası*

Bunlardan ilki, Elmalı'dan Çobanisa'ya kadar güneybatı-kuzeydoğu yönünde seyreden kısımdır. Elmalı'ya doğru hafif bir

¹ Fuchs. Miosen Fossilien aus Lykien

² Yücel. T. -Kasaba ve Elmalı ovalarındaki detritik depoların yaşına dair (Türk. Jeol. Kur. Bl. cilt: 1, sayı: 2, s: 14-24) İstanbul 1948

mevile yükselen ve bu istikamette neojen tepelerle kapalı bulunan bu bölüme (Fotoğraf 2) ortasındaki en büyük köye izafeten (Semayük Ovası) denilmektedir. Akçay'ın içinden aktığı depresion, ikinci bölümü teşkil eder. Buna da içersinde yer alan nahiyeye merkeziniz izafeten (Kaşçiftliği Ovası) denir. Nihayet Eskihişar ile Avlan Gölü arasında ilk ikisini verev olarak kesen (Düden ovası) uzanmaktadır.

Genel şekli elipsi andıran Semayük Ovası, güneybatıdan kuzeydoğuya doğru yirmi kilometre uzunluktadır. Gilevgi civarında iki; karaköy önünde beş kilometre olan ovanın genişliği, güneyde sekiz kilometreye ulaşır ve tabanın-da sınırları mevsime göre değişen Karaköy, Mühren gölleri bulunur (Fotoğraf 3). Doğudan Karlık, Oyuklu, Sivri tepe gibi kalker arızalarda derine gömülen sel yatakları bu kısma arızalı bir görünüş vermektedir. Mevzubahs tepelerin semayük bölümüne bakan yamaçları dik olup, bu hâl, kendini tabaka eğimlerinde de gösterir. 1500-1600 Metrelilik düzlüklerle mailen kesilen bu tabakalar, üst kısımlarda 15-25; ovaya 30-70 derecelik açılarla batıya dalarlar (resim 4 maktâ 1).

Radioltidae'ları havi bu marnlı, beyaz kalkerler, M.T.A. enstitüsü Paleontolog'larından Lütfiye Erentöz'ün tâyinine göre, Turonien-Senonien yaştaadır. Ovanın batısındaki sırtlarda, Tchihatcheff'in miosen'e ait Astreae bulduğu (86, S. 25) sarımtırak marnlı kalkerler, gri greler ve marnlar zuhur eder; doğudaki sarp yamaçlarla tezat teşkil edecek şekilde tatlı eğimli tepeler belirir; tabakaların dalış açıları küçülür: Bayındır, Çobanisa'da 30-35 derece ile kuzeydoğuya; Gelemen, Büyüksöyle civarında 10 derece ile daha ziyade batıya dalar. Âzami yükseltisine Bayındır'da (1400 metre) ulaşan ve 1250-1300 metreler civarında bir aşıntı sathıyla kesilen neojen'nin kaba elemanlı depolan, sellerle geliş güzel yarılaraq bant lands manzarası belirir.

Sınırı 1150 metre eğrisiyle çizilen ova tabanı, doğudaki tepelerin teşkil ettiği burunlarla yer yer daralır veya genişler. Semayük'ten itibaren Mühren'e doğru bir alçalma; kenarlara doğru yükselme görülür. Yamaçlarla ova tabanının iltisak alanındaki bu muntazam irtifa artışı, derelerin yüzlek yataklarda aktığı, fazlaca yarılmamış birikinti konilerinin eseridir (Karaköy, Gilevgi, Çuğun aşağı mahallesinde olduğu gibi). Doğuda birikinti konilerinin sayılan az, boyları kısadır. Zira geçirimli kalkerlerde yağın yağmurlar derinlere sızmakta, dolayısıyla de kuvvetli bir sathi akış vücut bulamamaktadır. Bol miktarda debri taşınması bahismevzuu olmayınca birikinti konileri köşeli unsurlardan tereküp etmekte; buna karşılık batıda, neojen tepelerin eteğinde, eğimleri azalmakta; boyları artmakta; elemanları daha da yuvarlaklaşmaktadır.

Ova tabam bir vadi görünüşünde isede, onu boydan boya kat'eden akarsuya rastlanmıyor. Merdivenli Dağdan inen en önemli iki akarsudan Güldürki, Karabayır çayları, sularını Mühren, Karaköy göllerine boşaltı-

yor. Bu derelerden yazın sulama işlerinde faydalanıldığı için mevzubahis göller kurumakta; fakat İlbaharda eriyen kar, yağın yağmurlarla kabaran dereler ve sellerin sularını, göl tabanlarında varlığından bahsedilen, düdenler aynı süratle boşaltmadığından su seviyesi artarak gölün derinliği bir metreye ulaşmaktadır. Mayıs sonlarına doğru seviye yeniden alçalarak göller birer bataklık halini alır. Semayük köyünün 500 metre kadar güneydoğusunda da, ova tabanına inen sel sularını boşaltan bir başka düdenden bahsedilmekte, böylece ova tabanında üç ayrı mahalde düdene rastlanmaktadır. Buna göre ova tabanı, zaman zaman sularla istilâ edilen bir polye alanına tekabül etmektedir ki, Gilevge, Çobanisa arasında, ova ortasında, birden yükselen münferit Calca Tepe (Fotoğraf 5) polyeye vücut vermek üzere tedricen genişlemiş olan dolin ve uvalaların genişleme faaliyetinden arta kalmış bir karst Şahit tepesinden (Hum) başka bir şey değildir.

Hulâsa Semayük ova bölümü, Kretase ve Neojeni düzleştiren yontma faaliyetlerini müteakip vukua gelen hareketlerle teşekkül etmiş, doğu bölümü sarp; batı yamaçları tatlı eğimli; gayri mütenazır bir senklinal çanağı tekabül eder. Ova tabanında kalker zemininin yakınlığından faydalanan karst olayları, büyük bir faaliyet göstererek, onu derinleştirmiş ve karstik göllerle, düdenlerle, aşındırmadan masun kalabilmiş Şahit tepelerin teşekkülüne yol açmışlardır.

Kaşçiftliği ova bölümü, 1218 metre irtifaındaki Çataltepe ile Susuz Dağı Netekleri arasında dört; Kızılcalılar, Susuz Dağ arasında altı kilometre kadar genişlikte ise de, güneybatıya doğru muntazaman daralarak bir vadi yatağı manzarası iktisap etmekte ve Gömbe'den sonra Neojen tepelerle kapanmaktadır. Ova tabanının kenarlara doğru hafifçe yükselişini Kızılcalılar Dağı eteğindeki birkinti konileri sağlar. Bu koniler, Susuz Dağın eteğinde fazla gelişmemiştir. Akdağ'dan menbainı aldıktan sonra ovayı kat'ederek Avlan Gölüne ulaşan Akçay'ın (Fotoğraf 6) kollara ayrılması, yatağının derin olmadığını ifade eder. Kuzeyde sellerle parçalanmış tepeler vasıtasıyla Ak, Yumru ve Kızılcalılar dağına intikal edilir. Bu dağların zirveleri, tabakaları mailen kesen müşterek bir düzlük üzerinde birden yükselir (Fotoğraf 7)

İki numaralı maktan da anlaşılacağı gibi, Susuz Dağın Kaşçiftliğine bakan yamaçları bol ve iri Nümmulites'leri havi kalkerlerden yapılmıştır (Harita 2). Paleontolog Cemal Öztimur'un tayinlerine göre, Orta Eosen yaşta olan bu kalkerler, 25 derece ile kuzey-batıya dalarak daha aşağıdaki yeşilimtrak marn'lar altında kaybolmaktadır. Mukabil yamaçlarda ise izoklinal bir yapı arzeden Neojen'in dayandığı, Kretase'ye ait olması muhtemel tabakalar, 60 derecelik açılarla güneydoğuya meyletmektedir. Eosen dağ kütesinin eteğinde yer alan gri, yeşilimtrak mornlar, Miosene ait Flabellepecten'leri havidir. Ayrıca greler dahilinde,, yaş tayinine imkân vermiyen, Lamellibranche kırıkları bulunmaktadır. Gömbe ile Sinekçibeli arasında, aynı seriden aldığımız bir numunede, Sorbonne Üniversitesi

Paleontologie profesörü M. Pivetau ile asistanı M. Lehman, Neojen'e ait *Oxyrhina of Hastalis* teşhis ettiler. Bu Neojen, her iki yamaçtaki tabaka meyillerinin gösterdiği gibi, bir çanak içersinde tortulanmış bulunmaktadır. Bazı mahallerde 10-30 derecelik meyillerle kuzeybatıya dalarlar. Akdağ yamaçlarında Neojen ile Kretase'nin düz bir hat üzerinde yekdiğeriyle temasa geçmesi, fay ihtimalini hatıra getirmektedir.

Görülüyor ki Kaşçiftliği ova bölümü, tıpkı Semayük Ovası gibi, esas itibariyle bir tarafı çökmüş olması lâzım gelen bir Senklinal alanıdır. Ve Akçay yanlamasına aşındırma ile ovanın güney-batısında, kolay dağılan ve sürüklenabilen Neojen depoları içinde, geniş bir vadi kazarak onu biraz daha genişletmiştir.

Ova bölümlerinin en uzununu ve en geniş olan Düden Ovası, Eski-hisar-Avlan arasında takriben 30 kilometre uzunluğa; Yuva-Düden arasında da 16 kilometre genişliğe maliktir. Semayük, Kaşçiftliği bölümlerinin kuzeydoğu-güneybatı uzantılarının aksine, güneydoğudan kuzeybatıya doğru seyrederek. Denizden 1100 metre yüksek olan ova tabanında Avlan, Karagöl; (resim 8) Balıkçı Dağı-İmircik arasında ve Subaşı köyü doğusunda, özel isimleri olmayan bir takım göller; Karagöl sahillerinde nisbî yüksekliği 519 metreye varan Balıkçı Dağı, 173 metreye ulaşan Çatal Tepe; Avlan Gölü yakınında 125 metrelik, tek başına duran Karst tanık tepeleri yer almaktadır.

Avlan Gölü (1043 metre) 6 kilometre genişlik 5 kilometre uzunlukta olup, derinliği ve sınırları çok değişmekte ve bazı yıllar tamamen kurumaktadır. Susuz Dağ, Bey Dağ yamaçlarından inen sel suları, göl tabanındaki düdenlerde kaybolur. Halkın ifadesine görede Avlan Köyünün 7-8 kilometre güneyindeki Başgöz Deresinin kaynakları halinde yeniden satha çıkar. Başgöz Deresinin, kaynağını bir mağaradan aldığı doğruysa da, bu kaynağın Avlan Gölüyle olan irtibatı kat'i şekilde tâyin edilmiş değildir ve her şeyden önce boya tecrübeleriyle tahkik edilmesi icabeder.

Avlan Gölü, tabakaların meyil ve istikametlerinden de anlaşıldığına göre, tektonik bir çanağa tekabül etmektedir. Düden Bölümünün en büyük karst gölü, suların çekik olduğu sıralarda iki küçük adanın teşekkül ettiği Karagöl'dür. Eski-hisar Çayı; Balıkçı Dağı eteğindeki karst kaynakları; Elmalı'nın biraz yukarsındaki yamaçtan çıkarak bahçeleri suladıktan sonra Karagöl'e ulaşan sular, Elmalı Düdeni tarikiyle yeraltından meçhul istikamette seyirlerine devam ederler. Yer altı karst borularından gelen suyu çoğu yıllar aynı süratle boşaltamaması, düdenin sık sık taşmasına sebep olmakta; Karagöl genişlemekte, ovanın büyük kısmını sular altında bırakmakta ve mahsulü mahvetmektedir.

Eski-hisar Deresi, taşıdığı alüvyonları bu ova bölümünde yığarak ova seviyesi üzerine yükseltebildiği bir settin içinde akar (Fotoğraf 9); halen çitlerle çevrilen dere, her yıl bu setten taşarak yatak değiştirmekte ve etrafını sulara gömmektedir.

Düden Bölümünün çevresi, Finike-Elmalı şosesi boyunca ince taneli Üst Kretase kalkerlerinden; Elmalı, Elbiz, Haliloğlu dağlarında radyolarit, şist, gri şisti greler'den müteşekkildir. Kalkerler dahilinde makro veya mikro organizma izlerine rastlanılmamıştır. Dr. Enver Altınlı'nın (7) Kortuteli civarındaki Yelten havalisinde yukarı Liyas'a ait Pentacrinus'lar bulunduğu bu tabakalar, Kocapınar, Kortan'da 20-30 derece ile doğuya; Avlan gölü kıyısını çevreleyen yamaçlarda batıya meylettiklerine göre, Düden ova bölümü de bir senklinal'e tekabül etmektedir. Şu kadar ki, karst olayları, ova ortasında tanık tepeler bırakacak şekilde, mezkûr senklinal dahilinde rötüşler yapmıştır. Bu kısım, düdenleri, tanık tepeleri, golleriyile tektonik'in hazırladığı bir depresiyonda gelişmiş, geniş bir pol-yedir. Tektonik ile karst olayları arasındaki sıkı bağın en güzel misalini Avlan Gölü teşkil eder (64).

Görülüyor ki Elmalı Ovası, esas itibariyle büyük bir senklinal'dır. Neojen'in az kıvrılmış olmasından anlaşıldığına göre, bölge, bu tortulan düzleştiren aşındırma faaliyetini takiben heyeti mecmuasıyla birlikte yükselmiş; yükselme sırasında geride kalmış ovaların kenarlarında fleksürler belirmiş ve müteakiben karst olayları hisselerine düşeni yapmışlardır. Vukua gelen bu hareketlerin vüs'atini anlamak için Neojen depolarının bugün ulaşabildiği irtifai bilmek icabeder ki bu irtifa, Sütlüğen gerisinde, 1850-1900 metreye yaklaşmaktadır.

Kasaba Ovası, Elmalı Ovasının bütünü gibi avarızın genel *Kasaba Ovası*

istikametine uygun seyreder ve ortalama 20 kilometre uzunluğa âzami 5 kilometre genişliğe sahiptir. Ovanın güneydoğu kenarı umumiyetle düz bir çizgiyi andırdığı halde, mukabil tarafı fazla girintili, çıkıntılıdır. Filhakika güneydoğu kenarındaki yamaçlar, ovaya dik bir duvar halinde inmektedir. Kasaba ve imtidadında ise, yamaç profilleri daha tatlı inhinalar gösterir. Şu halde Kasaba Ovası, Semayük bölümü gibi, gayri mütenazır bir senklinaldir. Bu ovanın doğu ve güney-doğudaki yamaçları, jeolojik haritamızdan da anlaşılacağı üzere, Eosen tortularıyla kaplıdır. Çağmanda rastlanan kirli greler, pembe renkli detritik seriden aldığımız numunelerde Dr. Suat Erk, Alt Eosen yaşta Nummulites Cf. Mamillinus DOUVILLE'ler buldu. Kalınlığı 100 metre kadar olan alt Eosen tabakaları, Çağman Köyü gerisinde 50 derecelik açılarla güney-doğuya dalmaktadır. Orta Eosen, kalkerlerden müteşekkildir. Jeolojik maktamızda (makta 3), Eosen kalkerlerinin Sarılar-Kasaba arasında küçük bir antiklinal teşkil ederek 60-80 derece ile Kasaba Ovası alüvyonları altına daldığı görülür. Bazı mahallerde eğim dahada fazlalaşır ve seri, Kasaba ovasının bu yamacında ince bir şerit halinde uzanan gre, konglomera gibi kaba unsurlu tabakalarla güneybatıdan kuzeydoğuya doğru düz denebilecek bir hat üzerinde temasa geçer. Maalesef, Kasaba Ovasına gayri mütenazır görünüşünü bahşeden bu fayın röjesi hakkında malûmat derececek durumda değiliz. Ovanın her iki ucunda kayboluşuna bakılırsa, fay dikliğinin bu yönlere

doğru azalmakta olduğuna hükmedilebilir. Mukabil yamaçlarda killi tabakaların zuhuru ile ilgili olarak akarsular çoğalmakta: derelerin kazdığı derin vadiler arasında kalan mahdut sahali platolar, ovanın bu bölümünü ihata eder. Susuz-Katran dağlarının kalker zirveleri bu platolara hâkimdir. Derelerle platolar halinde yanlan külteler glokonoli, sarı gre ve marnlar; kuturları değişik, ekserisi kalker, kısmen radyolarit ve yeşil külte (bilhassa diorit) çakıllarını havi konglomeralardır. Seri içersinde gre ve marnların tekerrürü, dipleri tedricen çöken bir havzada biriktiklerini gösterir ve flişimsi bütün depolarda olduğu gibi fosiller nadirdir. Bunlarda, organizmalara daha ziyade marnlar dahilinde rastlanır. Kıbrıs Çayının Kasaba karşısındaki yamacından Tortonien'e ait Heliastrea DEFRANCE (61); Seyret'teki müşabih seri dahilinde Helvetien Tortonien devre ait Conus (Coonuspirus) DUJARDİNİ, hep bu marnlar içinden toplanmıştır. Helvetien-Tortonien yaştaki bu depolarda, marnlı unsurların yağmur sularını dahile sızdırmaması, sayısız sel yataklarının vücut bulmasını temin etmiştir. Konglomera, gre'lerin hâkim olduğu kısımlarda ise dar ve derin vadiler gelişmektedir.

Adı geçen depoların, bugünkü Kasaba Ovasını çeviren yamaçları taşmadığına bakılırsa, depresyon'nun ufak tefek farklarla, Helvetien-Tortonien'den beri var olduğuna hükmedilebilir. Bu devreden sonra deniz çekilmiş yahutta alüvyonlarla dolmuş olmalıdır. Müteakip hareketlerle Susuz-Katran dağları yamaçlarında 750 metre irtifaa çıkmış tabakaların umumiyetle 10-15 derece eğimler göstermesi, bölgenin heyeti mecmuasıyla birlikte yükseldiğini anlatır.

W, Penck'in (66) "Büyük" iltiva adını verdiği bu geniş mevceli hareketler neticesinde, kıvrım kabiliyetini kaybetmiş Eosen'nin Kasaba ovasındaki kısmı kırılmıştır. Mezkûr kırığın hem Helvetin-Tortonien'i, hem de Eosen kalkerlerini müteessir ettiğine bakılırsa, detritik depoların teşekkülünden daha sonra vukua gelmiş olması icabeder. Böylece Kasaba senklinalinin bir kanadı yükselmiş, öteki kısmı çökerek meydana tenazürsüzlük çıkmıştır. Bu hareketlerin henüz sona ermediğini gösteren deliller meyanında, zaman zaman vuku bulan şiddetli zelzeleleri zikredebiliriz. Nitekim 1925 yılı 3 martında vuku bulan şiddetli zelzelede, Çağman istikametinden gü-rültüler duyulmuş; Kasaba'daki camiin kubbesi yıkılmış; 20-30 ev tamamen harap olmuştur.

Ova tabanı, Susuz-Katran dağları üzerinden doğan akarsuların taşıdığı alüvyonlarla örtülüdür. Bunlardan ekserisinin yatakları Yazın tamamen kurumakta ve ancak Kıbrıs Çayı ile Karadağ'dan inen kol ve Fellen çayında bir miktar su bulunmaktadır. Kıbrıs Deresinin ana iki kolu bu fay hattını takip etmekte; birleştikten sonra Kasaba- Denire arasındaki dar boğaza girmektedir. Ovanın en dikkate değer topoğrafya unsurlarından biri de, Kıbrıs Çayı ile Fellen koluna refakat eden taraçalardır. (Resim 10). Kasaba Köyü böyle bir taraça üzerine yerleşmiştir. Bu taraça, Kemer yakınında 13 (vadi tabanı 199; taraça sathı 212 metre); Kasaba içinde 14 (nehir tabanının

denizden yüksekliği 196 metre; taracanın irtifası 210 metre); Kaş-Kasaba şosesinin Fellen çayını geçtiği noktada 12; bu kolun Kıbrıs Deresine karışacağı yerde 10 metre nisbî irtifadadır. Kıbrıs Deresi ve kollarının, bir vakitler Kasaba Ovasının bu bölümünü, 14 metre ilâ 15 metre kalınlıkta alüvyonlarla doldurduklarına şüphe edilemez. Kasaba-Demre arasındaki yarmada bulunmayan bu taraçaların eğimlerindeki fazlalık, bunların, mevzubahis akarsular tarafından meydana getirilmiş birikinti konisi sathının yarılmış bir parçası olduğu fikrini uyandırmaktadır. Öyle görünüyor ki, Kıbrıs ve kolu Fellen çayları, taşımakta oldukları materyalleri, meylin azaldığı Kasaba Ovasının bu bölümüne bir cep gibi yağmışlar ve sonradan onu yarmışlardır.

Elmalı-Kasaba ovaları arasına, kuzeydoğu- güney-

Sonsuz—Katran dağları

batı uzanıştı Susuz-Katran dağları girmektedir (forograf 8 ve 11). Kalkan yakınlarına kadar uzanan bu silsile, Kıbrıs Çayının yukarı bölümünde derince yarılr. Kalkan'a doğru tedrici surette irtifandan kaybeden Katran Dağı, en yüksek kısımlarının Kıbrıs Çayı sağ kıyısında bulunmasına mukabil, Susuz Dağı Avlan Gölüne doğru yükselerek Kohu Tepe'sinde âzami irtifasına (2540 metre) ulaşır.

Susuz Dağı, Elmalı ve Kasaba ovalarından farklı bir görünüşe sahiptir: Elmalı Ovasında dar ve uzun tepeler sırası; Kasaba Ovasında (ova ile dağ arasındaki nisbî irtifa farkının fazlalığı yüzünden) azametli bir dağdır. Katran Dağının Sütlüğen ve Kalkandan görünüşünde aynı intibayı uyandırmaktadır.

Susuz-Katran silsilesi yamaçlarına, Kasaba Ovasından itibaren tırmalınacak olursa, 400-500 metreler arasında sel yataklarının gömüldüğü, düzlükler belirir. İkinci düzlük 1000-1050 metrelerde bulunmaktadır. Bu satıhtan sonra araya dik yamaçlar girmekte ve 1770-1800 metrelerde son bir düzlük gelişmektedir. Bu satıhta da, Katran Dağında 1400-1500 metreye kadar iner.

400-500 metredeki düzlükler, Helvetin-Tortonien'nin bünye satıhları olup, tabakaların uf kî olduğu yerde düzleşmekte; eğimli kısımlarda da ufkiyetini kaybetmektedir. Buna mukabil, üzerinde uzandığı tabakaları dar açılarla kesen 1000 metrelik düzlük bir aşıntı sathıdır. Kıran Dağı ve kuzey temadisinde buna yakın irtifalarda (850 metre) Eosen'ni kesen düzlüklerin Susuz ve Katran dağlarında rastlananların devamı oldukları söylenebilir.

1000 metrelik düzlüğün kestiği seriden ilki, Kemer Köyü yukarısında bulduğumuz, içinde Dr. Suat Erk'in Miogypsina Aff. Irregularis teşhis ettiği, Burdigalien kalker ve marnlı kalkerleri; sonuncusu Nummilites'leri havi Eosen kalkerleridir. Burdigalien yaşta tabakaların 30-60 derecelerde dalışlar göstermesi, şiddetli sayılabilecek hareketlere maruz kalışlarının delili telâkki edilebilir. Filhakika Mevlûtlar Köyü yukarısında, uzaktan da vazih şekilde görüleceği gibi, kuzeydoğuya itilmiş bir yatık iltiva bulunmaktadır ve Kohu Tepesindeki, ihtimalki, yatık iltiva serisinin münferit

bir elemanıdır. Saadettin Pekmezci'lerin neşredilmemiş raporlarına istinaden verilen malûmata göre (92) Tefenni civarında kuzeydoğu verjanslı yatık iltivalar; derinliği 30 kilometreye varan şaryajlar tesbit edilmiştir. Aynı şekilde Dr. Altınlı (8) Korkuteli civarındaki Çıtlıcak, Ahırdamları doğusunda, şist ve radyolaritlerin, Miosen kalkerleri üzerine itildiği hususuna dikkati çekmektedir. Bu şiddetli hareketler yanında, aşıntı yüzeyinin yarı ufki durumu, onun Burdugaliene takiben vukua gelen deformasyonlardan müteessir olmadığını yani daha sonraları teşekkül ettiğini göstermektedir. Aşıntı sathını meydana getiren erozyon faaliyetinin, Kasaba Ovası güneydoğu kenarını çizen fay basamağını yok edemediğine bakılırsa, onun teşekkülünden önce tamamlanmış olmalıdır.

Katran Dağda 1450-1500; Susuz Dağda 1770-1800 metrelerde rastlanan düzlük, hem Kretaseyi hem de Eosen'i kesmektedir. 1000 Metrelik düzlüğün, Elmalı ve Sütlüğüne bakan yamaçlarda bulunmayışından anlaşılıyor ki, Kasaba Ovasına bakan sırtlardaki basamak, aşındırmanın farklı kültürlerde yine farklı şekildeki faaliyetinin neticesidir.

Susuz-Katran dağlarında, tabakaların bir taraftan Kasaba Ovasına, öte yandan Lengüme Boğazıyla Kaşçiftliği Ovasına doğru dalmakta olduğuna bakılırsa, bu silsilenin heyeti mecmuasıyla bir antiklinal olması icabetmektedir ve bu antiklinalin mihreri, Kalkan da denizin derinliklerine dalmaktadır.

Kıran dağı ve Kasaba ile Demre sahil ovası arasında, bu kısmı *katemadisi* teden jeolojik maktadan da (maktada 3) anlaşılacağı gibi, geniş kavisli ve kuzeydoğu-güneybatı istikametli bir antiklinal uzanır. Antiklinalin çatısını, Kretase ve Eosen kalkerleri teşkil eder. Kretase, umumiyetle yeknesak, beyaz, ince taneli kalkerlerle temsil edilir. Bunlar, ihtiva ettikleri Orbitoides Faujası DE FRANCE ve Siderolites Calcitripolides LAMARC fosillerine nazaran Campenien-Maestrichtien yaşadılar. Eosen iri Nummulites'lerle temsil edilir. Kıbrıs Çayı, kıyı yakınında umumiyetle 600-700 metre olan ve Alaca Gülmez dağlarına doğru yükselen bu antiklinal sahasındaki plato dahiline gömülmüş bulunur. Kalkerlerin ekseriyeti teşkil ettiği bu alanda, daimî akarsular yerine, dolin (Yuva) ve polyelerle (sarılar) denize ulaşan derin, kuru vadiler vardır. Burası, kelimenin gerçek anlamıyla bir sarnıçlar memleketidir (Fotoğraf 12 ve 13).

Bahis mevzuu antiklinal üzerinde yüksekçe bir tepeye çıkılıp etrafa bakılacak olursa, Eosen tabakalarını muhtelif zaviyelerle kesen; kuru vadilerin ve dolinlerin gömüldüğü, geniş ve yarı ufki bir sathın uzandığı görülür. Biz, bu sathın Gelemen civarında 800-850; Gürses'te 550-600 olduğunu tesbit ettik. Sözü geçen sath, kuvvetli flüksürlerle (Gülmez Dağı yamaçlarındaki Sakarçağıl'da olduğu gibi) denize veya ovaların alüvyonları altına dalmaktadır.

Bu plato sathı içinde oyulmuş, 6 kilometre uzunluk, 200-300 metre genişlikteki Sarılar polyesi, küçük bir senklinale tekabül eder. Halkın

söylediğine göre, polye, Kışın, sularla dolar ve bu sular tabandaki düdenlerde döne döne kaybolur. Ayrıca Yuva, Tırmısın, Boğazcık, Avşar, Bayındır, Belenli Çukurbağ, Gürses köylerinin içinde yer aldığı dolinler zikredilebilir (Fotoğraf 14).

Yüksek dağ şekilleri Kaşçiftliği Ovasından, H. Onde göre (62) tüne--
Glasye morfolojisi miş bir senklinal intibainı veren Akdağ, keza Yumru Dağ veya Bey Dağlara doğru çıkarken önceleri duvarı andıran yamaçları tırmanmak lâzım gelir (Fotoğraf 6 ve 15). Daha ilk andan itibaren irili ufaklı dolinler görülmeğe başlar; Yol bir dolinden ötekine atlar. Burada binlerce dolinin tavsifine imkân olmadığı için mühim sayılabilecek bir kaçına temas edilecektir. Bunlardan biri Kazanpınar ve Sütlüğen yakımdakidir. Halkın (Gölala) adını verdiği polyenin boyu takriben 500 metre kadardır. Etrafı Kretase kalkerlerinin dik ve lapyalarla süslü cidarlarıyla çevrilidir. Köylülerin ifadesine göre, polye kışın bir buçuk metre derinliğinde bir göle inkilâp eder. Rivayete göre de düdeninden kaçan sular, Sütleşen tarafında, Pınarbaşı kaynakları halinde satha çıkar.

Yumru ve Akdağlar arasında, Subaşı Dolini yakınında, dik cidarları 200 metreye varan türlü ebadda, umumiyetle 2000 metrenin üstünde sayısız dolinler bulunmaktadır. Akdağın güney-doğu yamaçlarında, yaylacıların tahıl ziraatı yaptıkları (2100 metre) bir kaç dolin yer alır. Eriyen kar sularıyla göle inkilâp eden bu dolinler, yazın tamamen kurur. Farklı irtifalardaki dolinler, düzlüklerde gelişmiş görünür. Bu keyfiyet, asit karbonikçe zengin suların Rudist'leri havi saf kalkerlerde faaliyetlerine daha müessir devam etmelerinin neticesi olmak icabeder.

Sayırsız dolinlere asıl Bey Dağlarında rastlanır. Bunlardan Avlan Gölüne civar olanlar ve âdeta bir hat üzerinde sıralanmış gibi görünen dolinler (Cami çukuru, üç kuyular vs.) Dr. Galip Otkun'nun tahmin ettiği gibi bir dislikasyon hattı üzerinde bulunsalar bile (64) çok sayıda benzerlerinin teşekkül edişini kültelerin tabiatında, kalker olmasında aramak yerindedir.

Bu dağlık alanların diğer bir vasfı, Akdağ'da 2700, Yumru Dağda 2500 metreden sonra başlayan düzlüklerdir. Belki dağ kütesinin heyeti mecmuasıyla «kütük dağ" manzarası arzedişinde bahsettiğimiz düzlüklerin payı büyüktür. Eteklere doğru düzlükler yırtılarak sel yatakları arasında bıçak sırtını andıran tepeler belirir.

Bey Dağlarında olduğu gibi, Akdağ'daki glasyal şekiller bu satırlar üzerinde yükselen kısımlara alpin bir görünüş bahşetmektedirler. Yakın bir jeolojik tarihte, yani dördüncü zamanda, yağışların fazlaşması; ısı derecesinin muayyen bir devre zarfında bu günkünden aşağı olması; daimî karlar sınırının alçalmasına ve Akdağ'la Bey dağlarının yüce kısımlarının alp tipi buzullarla istilâya uğramasına sebep olmuştur. Akdağ'da, tarafımızdan, dört sirk tesbit edilmiştir ki, bunlardan en büyüğü kuzeye dönük olup, taban irtifai 2540 metrede bulunmaktadır. Bu en büyük sir-

kin 500 metre kadar kuzeyinde, taban seviyeleri 2630 (fotoğraf 16) 2680 metre olan, doğuya açık; nihayet 2800 metre yükseklikte yine doğuya dönük sirkler bulunmaktadır. Son üç sirkin yanyana sıralanışı ve arada evvelce daha geniş olan kısımların yontulmuş bulunması, Akdağ'm bu kısmına bir alp görünüşü bahşeder.

Yukarıda da söylediğimiz gibi, sirklerin en büyüğü 2540 metrede bulunmakta; tabanı 50 ilâ 60 metrelik bir genişlik göstermektedir. Önünde 25-30 metrelik bir hörgüç kaya yer almaktadır. Kapalı durumuna rağmen, sirk dahilinde göle rastlanılmamıştır. 2630-2680 metrelerdeki sirkler, dik bir duvar ile yekdiğerinden ayrılmış bulunur. Her ikisinin tabanı yarım daire şeklinde olup, kuturları yirmi beş-otuz metreyi tecavüz etmez. 2800 metrelik sirkin önü, bir moren setti ile tıkalıdır. Bir zamanlar, her dört sirkten çıkan buzulların müştereken kazmış oldukları geniş tabanlı, tekne vadi, Subaşı yaylasına doğru imtidat eder. Bu tekne vadi içinde, nisbî irtifalı 30 metreyi bulan hörgüç kaya basamakları yer alır. Takriben 4 kilometre uzunluktaki vadi, bir nihai moren seddi ile sona ermektedir. Ardıç Tepeden inen diğeri bir buzul tekne vadisi de, 2300 metredeki İkiz Gölleri önünde yanyana iki moren kavsi ile kapanmaktadır.

Kuzeye bakan sirk tabanının 2540 metrede olmasına mukabil, diğerlerinin 2630, 2800 metreler arasında bulunması, maruziyet şartlarının tesirini aksettirir. Sirklerdeki basamakvari sıralanışın, farklı glasyon safhalarına mı tekabül ettiğini yoksa glasya öncesi siki devresi basamaklarından mı ileri geldiğini kestirmek güçtür. 2800 metredeki sirk ağzının moren settiyle kapalı oluşu, buzulların, iklimde başgösteren ısınma ile birlikte, sirklere doğru çekildiğini; sirk tabanını işgal eden neve buzulu halinde kaldıklarını ve nihayet kaybolduklarını anlatır.

Bey Dağlarının kuzeye ve batıya bakan yamaçlarında da sirkler mevcuttur. Taban irtifaları 2500-2700 metreler arasında değişen (56) sirklere ait morenlere 1900 metrenin aşağısında rastlanmaz.

Bütün bu müşahedelere göre, Dördüncü zamandaki daimî karlar sınırının, Bey Dağlarında 2500 metre civarında olması icabeder. Akdağ'm kuzeye dönük yamacında, en alttaki sirkin 2540 metrede bulunuşuna bakılırsa mevzubahis sınırın, H. Onde'un ileri sürdüğünden farklı olarak (62) aşağı yukarı aynı irtifalardan geçtiği ve dağın takriben 750-800 metrelik üst kısmının şiddetli bir buzul faaliyetine sahne olduğu neticesine varılır. Fakat Pleistosen'de alçalan mezkûr sınır, devrin sonlarına doğru zirvelere çekilir; sonrada zirvelerin üstüne çıkar.

Hidrografya şebekesinin gelişmesi Mıntıkamızda rastlanan akarsular umumiyetle kısa boyludur. Bunlardan Güldürki ve Karabayır dereleri, Mühren civarındaki göllere; Akçay Avlan gölüne; Eskihişar Deresi Karagöl'e dökülür. Bunlar, Kapalı havza veya daha doğrusu yer altından akış olan havza akarsularıdır. Dağların genel seyrine uygun olarak aktıklarına göre de, avarızın teşekkülünden sonra teşekkül etmiş olmalıdırlar. Fakat

Kıbrıs Çayı, gerek Susuz-Katran dağları gerekse Kasaba-Demre arasında, yatağını, avarızın seyrine dikey olarak açmıştır. Kıbrıs Deresinin, Kasaba ovasında, Fellen Çayını aldıktan sonra fay doğrultusunu takip edişinden anlıyoruz ki, bu tektonik olay, akarsu sisteminin bölgeye yerleşmesinden daha önce teşekkül etmiştir. O halde Kasaba-Demre arasındaki yarma nasıl vücut buldu? Jeolojisi ve jeomorfolojisi çok iyi bilinen memleketlerde dahi morfolojinin en çetin problemlerinden birini teşkil eden bu suale kesin bir cevap vermek zordur. Vaktile Demreye doğru akan bir derenin, taban seviyesindeki alçalma veya menba kısmındaki yükselmeler tesiriyle yatağını derinleştirmesi; geriye doğru aşındırma ile bir zamanlar Elmalı ovasındaki Eskihisar Deresi gibi, sularını karstik yollarla boşaltması muhtemel Kıbrıs deresini, Kasaba Ovasında müsadere etmiş olması muhtemeldir. Kıbrıs Deresinin, Kasaba Ovası güneydoğu kenarı ile Demre arasında ve yukarı çığırında aşındırma, biriktirme taraçasına sahip olmaması; âni dirsekleri, akarsuya Kasaba Ovası ile Avcı Tepe arasında soldan karışan derelerin, halihazır akış istikametinin aksi yönünde seyretmeleri, bu ihtimali destekler görünüyor.

Bugünkü akarsu Kıbrıs Deresi, Akdağ'm güneye bakan yamaçlarında, 1800 *topoğrafyası* metreden kaynaklarını alır. Önce güneye doğru akar ve bu 5 km'lik mesafe dahilinde 600 metrelik bir irtifa kaybeder. Bu suretle eğimi % 120 iyi bulur (makta 4). Bundan sonra, dere istikmat değiştirmekte ve yatağını Neojen detritik depolarıyla Susuz Dağ Eosen kalkerlerinin temas hattında; aşındırması kolay bir alanda açmaktadır. Kazanpınar hizasını geçer geçmez, yatağı biraz daha derinleşmekte ve bu haliyle Susuz-Katran silsilesini yarmak üzere vücutte getirdiği dirsek alanına kadar devam etmektedir. Buradan itibaren Eosen ve Neojen kalkerlerine dahil olan vadi tabanı ile yamaçlar arasında 750 metrelik bir irtifa farkı belirlemektedir. Kemer kuzeyine kadar devam eden bu hâl, kalker alanlarda kazılan vadi yataklarının müşterek vasfıdır. Bu kısımda Kaş-Elmalı şosesi, dere yatağını terkederek Susuz Dağın yamaçlarına tırmanır. 11 kilometrelik Kanyon boyunca eğim % 0,54'ü bulur. Kalker alandan çıkıp Neojen Detritik seriye dahil olunca, vadi yatağı genişler; Kasaba'ya doğru eğim azalır ve bu ovada geniş menderesler tersim eder. Bu kısımda, ovanın güneydoğu kenarını takiben aksi yönde ilerliyen kolları alır. Demre'ye doğru Eosen kalkerlerinde kazılmış ikinci bir kanyona girer. Vadi tabanının genişliği 20-30 metreyi geçmez ve Demre-Kasaba arasındaki münakale, Yaz mevsiminde, bu yatağı takibeder. Deniz'e ulaştığı yere kadar olan alanda eğimin % 0,7 oluşu, yanlamasına aşındırmanın gelişmesine imkân hazırlamıştır.

Kıbrıs Çayı, taşıdığı bol materyalli, meddi cezirin önemsiz olduğu bir kıyıda yığarak Demre Ovasını meydana getirmiştir. Bu ovada derinliği 17 metreye varan kuyuların yerli kayaya ulaşamaması, mezkûr depoların kalınlığı hakkında fikir vermeğe yarar.

Kıbrıs Çayı, Kışın sağanak halindeki mebzul yağmurların yatağa süratle karışması yüzünden taşarak, Kasaba ve Demre ovalarının bir kısmını basar. Isı derecesinin artması, buna karşılık yağışın asgariye inmesi ve nihayet çayın karlarla beslenen kollara malik olmaması yüzünden, suyu, yazın son derece azalmaktadır.

Kıbrıs Çayı gibi Akçay'da kaynaklarını Akdağ'dan alır. Yumru-Akdağ arasından inen kol, Subaşı yaylasında 2 metre genişlik, 1 metre yükseklikteki bir mağaradan çıkar. Subaşı yaylası dolininde sakin aktıktan sonra, Gömbe'ye doğru köpükler saçarak gürültüyle iner. Sağdan Uçarsuyu alır. Bu su, Akdağ'daki 20 metre genişlik 40 metre uzunluktaki Yeşil Gölün (Fotoğraf 17) 50 metre kadar aşağısından çıkar. Derinliği bilinmeyen gölde, suların girdaplar yaparak zemine sızdığını biliyoruz. Uçarsu, Yeşil gölün altındaki 100 metrelik uçurumdan düşmektedir. Aralıkta sularının azalmasıyla birlikte Uçarsu'da kesilmekte ve Mayıs başlarında yeniden akmaya koyulmaktadır. Öyle görünüyor ki, kışın yağışın kar şeklinde oluşu; yeraltı su şebekesinin beslenmesini frenlemekte; böylece Yeşil Gölün seviyesi alçalmakta; dolayısıyla su irtifai, Uçarsuyu besliyen mecranın altına düşerek bu suyun kaybolmasına yol açmaktadır. İlkbahar yağışlarının yağmur halinde oluşu, karların yükselen ısıyla erimeğe başlaması, seviyenin yükselmesine, Uçarsuyun yeniden belirmesine sebep olmaktadır. Bu mekanizmaya uygun olarak vücut bulan Uçarsu, biraz aşağıdaki kaba unsurlu Neojen içinde derin bir vadi kazar. Saydığımız iki kol Gömbe'nin biraz yukarsında, yekdiğeriyle birleşir. Ve buradan Gömbe'ye kadar olan eğim, % 0 122'yi bulur. Gömbe'den sonra, Avlan gölüne dökülünceye kadar takriben 32 km'lik mesafe dahilinde 57 metre alçalır. Eğimin azalması, yani % 0,2 yi bulması dolayısıyla akarsu menderesler tersim eder ve kollara ayrılır.

Kaynaklarını Elmalı ve Kızılca dağlarından alan iki kol, Hacı Yusuf lar civarında birleşerek Eski hisar Deresini meydana getirir. Akarsu, Dereköyden itibaren dar bir vadi içinde akar. Uzunluğu 3 km. e varan bu bölümde, dere, kalker basamakları küçük çağlıyanlarla geçer. Eski hisar - Dereköy yolunun, çayı bir köprüyle geçtiği mahalde bir sıra kazanlarına rastlanır (Resim 18). Eski hisara kadar meyli %0,36 iken ovada %0,9'a iner. Bu eğim azlığı yüzünden nehir, taşıdığı materyalli sürükliyemiyerek, yatağını ova seviyesi üstüne yükseltir. (Fotoğraf91). Halen ova tabanından 1,5-2 metre yükseklikte olan bu set, suların kabarıklık olduğu mevsimlerde yarılarak akarsu tarafından bir yenisi inşa edilir.

Mıntakamızdaki kıyı şekilleriyle avarız arasında hissedilir *Kıyı şekilleri* bir uygunluk vardır. Alaca-Gülmez gibi kıyı çizgisine dikey inen dağlık kısımlarda arzani; diğer bölgelerde ise-Jeolojik haritamızın tabaka meyillerinden de anlaşılacağı gibi, tulanî kıyı tipi hâkimdir. Filhakika Gekova Adasında, Sıcak Yarımadasında, Çorban iskenlesinde, tabakalar iki tarafa doğru dalarlar. Bu ada ve yarım adalar, deniz istilâsı görmüş

karaya ait antiklinalleridir (Fotoğraf 1). Dağlar, kıyı çizgisinden itibaren bir hamlede yükselir. Bu itibarla, bölgemiz sahillerinde umumiyetle yüksek kıyı şekilleri hâkimdir. Bundan, Kıbrıs deresi mansabındaki Demre Ovasını istisna etmek lâzımdır. Evvelce söylediğimiz gibi, ova tabanında, derinliği 17-20 metreye varan kuyularda ana kayaya rastlanılmaması, mezkûr ovanın Demre Çayı tarafından, denizin doldurulması suretiyle kazanılmış olduğunu hatıra getirmektedir. Bu ovanın doğusundaki dalyan, varlığını bir sahil okuna borçludur. Rüzgârlarla harekete geçen plaj kumları, yüksekliği 2 metreyi bulan kumullara vücut verdiği gibi, 500 metre kadar içerdeki Kum Köyünü de tehdit etmektedir. Fakat fıstık çamlarının yetiştirilmeye başlanması, müstevlinin ileri hareketini durdurmuştur.

FASIL II İKLİM

Kışın güneş altında parlıyan, karla örtülü, Elmalı'dan, Kaş şosesini takiben kıyıya inen bir yolcu, Susuz Dağın, Kasaba Ovasına bakan yamaçlarında havanın değiştiğini hisseder. Güneye yaklaştıkça bulutlardan sıyrılan daha berrak bir sema, daha ılık hava, yeni bir iklim bölgesine yaklaşıldığını haber verir. Susuz Dağın kuzeye bakan yamaçlarını aşar aşmaz sedirler gözden kaybolur; kar örtüsü inceler, aralıklanır ve takriben 1200-1300 metrenin altında sona erer; defne, mersin gibi çalılıklar hâkimiyet kazanmaya başlar. Kasaba Ovasına inince beliren limon, portakal ağaçları ile kıyı peyzajı tamamlanmış olur.

Bu yolculuk güz mevsiminin son aylarında ise, Elmalı Ovasını çeviren karla örtülü dağları soğuktan titriyerek seyredersiniz. İkizce yakınında, Kasaba Ovasında, ılık ve çiçek kokan bir atmosfer altında, beyaz badanalı evlerin bahçelerindeki gülleri, muşmula ağaçlarının beyaz çiçeklerini, portakalları görürsünüz. Elmalı Ovasının peyzajı artık geride kalmıştır.

En dalgın yolcunun bile dikkatini çeken ve komşu iki alanda farklı bir peyzaj yaratan iklim tezadlarını tahlile teşebbüs edelim ve bu maksatla iklim unsurlarından sıcaklık, rüzgâr ve yağışları ele alalım.

Rasatların Yetersizliği Böyle farklı iki peyzaja vücut veren iklim âmilleri gözden geçirilmek istenince, ciddi müşküllerle karşılaşılır. Zira elde, geniş Teke yöresinin iklimini izah için, yeter süreli ölçü yapan, Antalya ile Fethiye Rasat istasyonları bulunmaktadır. Ortalama yüksekliği takriben 1500 metrenin üstünde kalan Teke Yöresinin orta bölümü, 1953 yılına kadar Meteoroloji Genel Müdürlüğüne bağlı Rasat istasyonlarından mahrumdu. Bu tarihten sonra Elmalı'da, sadece yağış ölçüleri yapan bir merkez kurulmuştur. Ayrıca orman idaresi tarafından 1950 yılı başından beri Korkuteli, Elmalı, Tekke, Sütlüğen, Gökbük'te yağış rasatları yapılmaktadır. Fakat 1950 yılında iş ciddiye alınmadığı

için, istasyonların sadece 1951 yılı rastlarına sahibiz. Şu varki, bu rasatlar ne kadar sıhhatli yapılmış olursa olsun, yağışların mmtakadaki dağılışın hakkında, ancak ait oldukları yıl için fikir vermeğe yarar. Dağ istasyonlarının yokluğu yüzünden, yağışların irtifaa uygun olarak ne miktar bir artış göstereceği keyfiyeti meçhul kalıyor. Bunun gibi, bölgenin sıcaklık, basınç, rüzgârları hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz. Antalya ve Fethiye kıyı istasyonlarının mutalarile de 1000 metreden fazla irtifadaki Elmalı Ovası ve çevresinin iklim şartlarını aydınlatmağa imkân yoktur. Bu mutalar olsa, olsa kıyı bölgesi hakkında bazı umumi sonuçlara varmak imkânını bahşedebilir. Bu güçlükler karşısında, acaba Flora'dan o bölgenin iklimine nüfuz edilemez mi? Raunkiaer¹, meteoroloji teşkilâtı olmıyan yerlerde Flora'ya dayanarak, hattâ büyük bir sıhhatle, iklim tiplerinin tesbit olunabileceği kanaatmdadır. Filhakika bazı bitki soyları, kesin iklim şartlarıyla tahdit edilmiş alanlarda görülür. Meselâ, Artemisia'ların yıllık yağışı 300 mm geçmiyen sahaların mümeyyiz bitkisi olduğu söylenir. Fakat bir kere memleketimizdeki başlıca bitki soylarının bekası için zaruri ısı ve yağış uç değerleri, henüz etraflı bir şekilde etüd edilmiş olmaktan uzaktır. Genel mahiyetteki kitaplarda rastlanan, şu veya bu tür için ileri sürülen iklim şartları, umumiyetle memleketimizdeki realitelerle bağdaşmıyor. Rastgele bir misal olmak üzere, Ahmet Berker(12)den aldığımız ve (Lübnan Sediri ilkbahar donlarından fazla korktuğu için donlu sahalarda yetişmesi imkânsızdır) hükmüyle yine aynı cins sedirin mıntakamızda 2000 metreye kadar çıkması gerçeğini telif etmiye imkân yoktur. Çünkü bu yüksekliğe kadar olan saha da, İlkbaharda, don olaylarının sık sık tekrür etmesi tabiidir; hattâ beklenen bir şeydir.

Suda var ki, bitki hayatı, iklim hâdiselerinin ortalamalarından ziyade, uç değerleriyle ilgilidir. Bu uç değerlerle komşu iki alanda veya aynı alandaki iki bölümde iklim farklarını ortaya koymak şansı azdır. Esasen bitkilerin dağılışı, münhasıran ikliminde eseri değildir: köklerini daldırdığı zeminin tabiatı, onun geçirimliliği veya geçirimsizliği yağışların etkisini azaltır veya çoğaltabilir. Hulâsa saydığımız elverişsiz şartlar, mıntaka iklimine dair arzu edilen sıhatte bir sentez meydana getirilmesine mânidir.

Bu bölgede sıcaklığın kıydan içperlere doğru dağılışı hakkında genel bir fikir edinmek için, Türkiye'nin gerçek Temmuz ve Ocak izotermelerinin mıntakamızı ilgilendiren kısmına bir göz atalım. (22)

Ocak izotermeleri, bütün Akdeniz kıyısında müşahede edildiği gibi, ısı derecesinin kuzeyden güneye doğru arttığını gösteriyor. Güneye yaklaştıkça, kısa mesafeler dahilinde, termometre bir kaç derece birden yükseliyor. Elmalı Ovası çevresinde 0-4 derece sıcaklığı havi genişçe bir alan uzanmakta; dağlar ısıcı düşük adalar teşkil etmektedir. Kıyı bölgesinde de,

¹ Raunkiaer.-Types biologiques pour la geographie botanique (Oversigt overdet Kgl. Danshe videnshabernes selshales forhandling) 1905

yer yer daralan ve genişliyen şerit halinde, sıcaklığın 8 derecenin üstüne çıktığı bir kuşak geliyor. Arada da bir intikal alanı (4-8 derece) beliriyor.

İç kısım, Temmuz ayında, sıcaklığı 20-24 derece arasında değişen bir alan teşkil etmekte ve yüksek dağlar, ısı daha düşük lekeler halinde (16-20 derece) belirlemektedir. Fazlaca sıcak bir kuşağın (24-28) Ocak ayında 4-8 derece ısıya sahip kısmı içine alarak genişlediği görülüyor.

Her iki haritadan anlaşıldığına göre, Teke yöresi orta bölümünde, Batı-Anadolu eşliğinin ısı şartları hüküm sürmektedir. Kıyı bölgesi Temmuz ve Ocakta, dolayısıyla Yaz ve Kış mevsimlerinde Elmalı çevresinden ayrı bir nahiyeye teşkil etmektedir. Şu halde Akdeniz kıyısı boyunca var olduğunu gördüğümüz ısı şartları, ya içerlere kadar sokulamamakta, yahutta yükseltiyle değişikliğe uğramaktadır. Öyle ise, hakikî Akdeniz tesirleri bölgemizde nerelere kadar sokulmaktadır?

Bu hususta bitki örtüsünün rehberliğine ihtiyaç hasıl oluyor; Ezcümle bu iklime sıkıca bağlı ve âdeta onun alâmeti farikası olan zeytin ağacının rehberliğine. .. Bakı şartlarıyla tabîî sınırlarını tecavüz etmesi muhtemel mahaller hariç, bu ağacın bulunduğu her yerde Akdeniz iklim şartları ve bu iklimin bir unsuru olan ısı şartlarından bahsedilebilir. Doğal bitki örtüsünü incelerken de işaret edeceğimiz üzere, makinin daima zeytin ağacına refakat etmesi ve birinin kaybolduğu yerde diğerrinin de görünmemesi, bu sınırın biraz daha emniyetle çizilmesine imkân vermiştir ve söylemeğe hacet yoktur ki, haritadaki çizgi, gerçekte az çok geniş bir kuşağı temsil eder.

Doğal bitki örtüsü harita denememizde de görüleceği üzere (harita 3), bu sınır Alaca-Gülmez dağlarının kuzeybatı; Susuz-Katran dağlarının güneydoğu eteklerini dolaşmakta; Kaş'a doğru sokulmakta; Kaş-Kalkan arasında daraldıktan sonrada Kocaçay vadi yatağında yeniden genişlemektedir. İrtifa 1000 metreyi tecavüz etmeyen bu alanda, zeytin ağacının istediği uç ısı değerleri hesaba katılarak, mutlak asgari sıcaklığın -8 dereceden pekte aşağı olamayacağına; mülayim kışların, sıcak Yazların varlığına hükmedilebilir. Bu umumi bilgilerle yetinmeyip biraz tafsilâta girilmek istenince de, Fethiye veya Antalya rasatlarına istinad etmek zorunda kalınır.

Bir defa Fethiye, Antalya'dan 30-40 km daha güneydedir; iki istasyon arasındaki uzaklık 150 Km'i bulur. Buna rağmen, istasyonların ortalama sıcaklık değerleri arasında bir intibakın var olduğu görülür (grafik 1). Paralel doğrultusundaki bu büyük ısı yeknesaklığını müşahede ettikten sonra, Fethiye ve Antalya istasyonlarının verilerine göre, bölgemizin gerçek Akdeniz tesirlerine maruz bölümünün sıcaklığı hakkında, umumi olmak kaydıyla, biraz daha etraflı malûmat sahibi olmamız bana mümkün gibi görünüyor. Esasen Fethiye'nin 12; Antalya'nın 21 yıllık ölçüleri ele alıncağına göre, yıllık kararsızlıklar ve intizamsızlıklardan ziyade, ısının umumi, müstakar seyri üzerinde durulmuş olacaktır.

CETVEL I

o ş m n m h t a n e k

Fethiye	10,4	11,3	13,1	16,9	21,5	25,6	28,2	29,1	24,9	19,7	15,2	12,2
Antalya	9,8	10,6	12,6	16,3	20,6	24,9	28,2	28.	24,8	20,2	15,6	11,8

Cetvel i'den anlaşıldığı gibi, sıcaklık ortalamasının (1939-1950), en düşük olduğu Ocakta Fethiye'de 10,4; Antalya'da (1929-1950 ortalaması) 9,8 derecedir. Mamafih 11,3 değeriyle Fethiye; 10,6 ile Antalya'nın Şubat ortalamaları; Ocak ayınıninkine yakın kıymetler veriyor. En soğuk ayın bu kıyı istasyonlarında, mutadın hilâfına, Şubata rastlamaması, ihtimalki deniz sıcaklığının Ocak ayında, Şubata nazaran daha düşük bir değere sahip olmasındandır. Diğer taraftan güneş yüksekliği Ocakta, Şubattakinden azdır.

En soğuk ay sıcaklık ortalamasının her iki istasyonda da 10 derece civarında bulunması, mezkûr mahallerde ve bölgemizin zeytin ağacı, makinin karakteristik unsurlarıyla tahdit edilmiş kısmında, hakikî kışlardan ziyade, serin bir mevsimin hüküm sürdüğü kanaatını uyandırır. Zira Kış günleri, sıcaklık derecesinin, öğle sonunda bile, donma noktası altında kaldığı günlerdir. Gerçekten sözü edilen kıyı bölgemizin dahile doğru en ziyade genişleme imkânını bulduğu Kasaba Ovasına, ancak bir kaç senede bir kar yağar. Bazen iki santim kalınlık iktisap eden kar, âzami iki üç gün yerde kalırsa da ekseriya yağmasıyla kalkması bir olur.

Yılın en sıcak ayı, 28,2 derece ile Temmuz isabet ediyor. En soğuk aya uygun olarak en sıcak ayın da erken gelmesi dikkati çekmektedir. İlk-bahar yağışlarının erken sona ermesinin; uzun sürmesi halinde yer nemliliğinin tebahuruna sarfedilecek güneş enerjisinden bir kısmını serbest bırakarak, havaların biraz daha erken ısınmasına tesir edeceği düşünülebilir.

Sıcaklığın ortalama uç değerler arasındaki seyrini araştırmak, mevsimlerin durumunu anlama bakımından faydalıdır. Fethiye ve Antalya ısı grafiklerinin Ocaktan Temmuz doğru muntazam bir seyir takip ettiği, vasati ısının Mart ortalarında 15 dereceye ulaştığı ve bu ayın ilk yarısından itibaren 15 derecenin üstüne çıktığı; Aralığa kadar hep bu derecenin üstünde kaldığı görülür. Ortalama sıcaklık derecesi, 15 derecenin üstünde olan ay Yaz devresinden addedilirse, tetkik sahamızın güneyindeki kuşakta, 15 Marttan Aralığa kadar devam eden bir devre zarfında (8, 5 aty); 20 derece ve daha yukarı sıcaklığa sahip aylar Yaz devresi kabul edildiği takdirde de, Mayıstan Ekim sonuna kadar altı ay müddetle Yazın devam ettiğine hükmedilebilir.

Nihayet grafiğin Temmuz-Ocak arasındaki seyri; Ocak-Temmuz seyrinden biraz farklıdır. Yani dış bükey olma temayülü gösterir. Bu ise

¹ Hann. J.- Handbuch der Klimatologie. . . Stuttgart, 1933. S, 41

mevzubahis bölgede, Güzlerin Baharlardan daha sıcak olduğuna delâlet eder. Eylül ile Ekim, Mart ile Nisandan daha yüksek bir ısıya maliktir. Sadece Kasım, Mayıstan serin geçer. Filhakika, denizlerin karalara nisbetle daha yavaş soğuması ve ısınması, diğer bir ifadeyle ihtiva ettiği sıcaklığı tedricen salması veya tedricen kazanması Yaz sıcaklıklarının Sonbahara taşmasını; Kış serinliğinde İlkbahardaki imtidadını izaha yarar.

Mutlak âzami ve asgari ısıya gelince:

CETVEL II

Fethiye'nin 1939-1950; Antalya'nın 1929-1950 mutlak âzami sıcaklık ortalamaları

	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık	
Fethiye	23	25	28	33	39	42	42	42	42	40	37	30	29	42
Antalya	21	22	28	33	39	42	43	42	43	39	33	23	43	

Fethiye'nin 1939-1950, Antalya'nın 1929-1950 mutlak asgari sıcaklık ortalamaları

	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Fethiye	-3	-4	1	3	8	12	14	16	14	6	0	-2	-4
Antalya	-4	-5	-1	3	6	12	15	14	10	8	0	-2	-5

Yılın en soğuk ayı olan ocakta Fethiye mutlak âzami sıcaklığının 23; Antalya'nın 21 derece olması serin Kış aylarında, insanı terletecek kadar sıcak saatlerin bulunduğunu gösterir. Bu birkaç saat zarfında Yaz sıcaklıkları, serin Kışları fasıladandırmaktadır. Sıcaklığın bu yükselişine mukabil, Ocak ayına ait mutlak asgari ısı değerlerinin ifade ettiği mâna, kısa bir an için de olsa, dondurucu saatlerin bulunuşudur. Yaz aylarında mutlak asgari sühnet, vasati 14-15 derece civarına inebildiği gibi, âzamilerde 42-43 dereceye çıkararak bu kıyılar sıcaklığına bunaltıcı karakterini bahşeder.

Komşu iki istasyonun tetkikinden çıkan ve zeytin ağacı ile sınırlandırdığımız kıyı bölümü için büyük bir ihtimal ile söylenebilecek şey, yılın en sıcak ayının Temmuz; en soğuk ayının Ocak olduğu; kış sıcaklığının ortalama 10 derecenin altına düşmediği; yazın ise 28 derece civarında bulunduğu; donlu günlere kasım, ocak aylarında rastlanıldığı; donlu günler sayısının az olduğu ve mutlak asgari sühnetin ortalama -5 dereceden aşağı düşmediği; hülâsa fazlaca sıcak bir Yaz, serin bir Kışın bulunabileceği keyfiyetidir.

Mıntakamızın mütebaki kısmında sıcaklığın seyri ve kıyıda ki şartlarının dahile doğru ne tarzda intikal ettiği hususu için -iç kısımda istasyon yokluğu yüzünden- endirekt bir metod kullanılarak fenolojik rasat-

lardan faydalanılabilir. Vejetasyon olaylarıyla sıcaklık arasında sıkı bir münasebetin bulunduğu muhakkaktır. Vejetasyon hâdiseleri, sıcaklığın, mevsimlik tehavüllerine bağlıdır. Kışlık buğday ile asmanın çiçek açma, olgunlaşma tarihlerinin incelenmesi, bana kalırsa, bölgemizdeki ısı şartları hakkında genel sonuçlara varmağa elverişlidir. Bu maksat için meydana getirdiğimiz haritada, kışlık buğdayın eş çiçek açma zamanı eğrilerini (Isochrones) görüyoruz. Ve yirmi beş mart tarihiyle buğdayın, ilk önce çiçek açtığı yerin, Bodrum olduğunu müşahede ediyoruz. Bodrum, Fethiye ve Antalya'dan daha kuzeyde olduğu halde, denize doğru hayli ilerlemiş bir yarımada ucunda; en dar kısmında, denizin mülâyimleştirici tesirlerinin Mandalya, Kerme körfezileri cihetinden kolaylıkla nüfuz edebileceği, kuzeye kapalı bir mevkiye bulunmaktadır.

15 Nisan çiçek açma eğrisi, Muğla güneyi ile Fethiye'nin kuzeyinden ve Antalya'dan geçmektedir. Fenolojik olayların rasat sonuçları doğru ise, bu ölçülerin yapıldığı 1943-47 yıllarına ait, üç istasyonun Nisan ayı sıcaklık ortalamasından Antalya'nın Fethiye'den daha düşük; fakat Muğla'dan yüksek ısıya sahip olması icab eder ki, Antalya ortalaması 14,8; Fethiye 17,2; Muğla ise 13,1 derece ısıya sahiptir. Hâl böyle olduğuna göre, Antalya'dan iki ay sonra (16 haziran) buğdayın çiçek açtığı Elmalı'da Haziran sıcaklığının, Antalya'nın Nisan sıcaklığı kadar, yani 15 derece civarında bulunması lâzım gelmektedir.

Kışlık buğdayın olgunlaşma ve hasat başlangıç tarihlerini gösteren eğrileri tetkike geçerseniz, bunların bir evvelki harita eğrilerine çok benzediğini tesbit ederiz.

Başak, Bodrum'da 18 Mayıs; Antalya'da ve Muğla güneyinde 12 Haziran; Elmalı ve çevresinde 15 Temmuzda olgunlaşıyor. Bu suretle Bodrum ile Elmalı arasında aşağı yukarı iki ay; Antalya-Elmalı arasında ise 30 günlük bir gecikme beliriyor. Haziranda Antalya'daki sıcaklık durumu (1943-47 ortalaması) Elmalıya Temmuzda intikal ediyor. Antalyanın, zikrettiğimiz yıllar zarfında, Haziran sıcaklık ortalaması 25,2 derece olduğuna göre, Elmalı Temmuz ortalamasının 25 derece civarında bulunması gerekmektedir.

Buğday ne kadar çabuk olgunlaşırsa, çiçek açma tarihinden itibaren aldığı ısı miktarı o derece ziyade demektir. Kışlık buğdayın çiçek açma, olgunlaşma tarihleri arasında geçen müddeti ele alırsak, sıcaklığın artış hızı hakkında bilgi sahibi oluruz. Anlaşıldığına göre, kışlık buğday Bodrumda ortalama 54-55; Antalya'da 58; Muğla ile Elmalı'da 20-30 günde kemâle ermektedir. Yani iç istasyonlarda (Muğla, Elmalı) buğdayın çiçek açma, olgunlaşması arasında geçen süre, kıyı istasyonlardakinin yarısı kadardır. Şu halde, termometrenin Mayıs ile Hazirandan sonraki yükselme temposu iç kısımlarda, kıyılardakinden daha süratli olmaktadır. Sıcaklık derecesinin deniz tesirlerinin hüküm sürdüğü, bölgelerde, Bahardan Yaza doğru muntazaman yükselmesi kaide ise, Elmalı ve Muğla civarı bu hususiyetleri göstermiyorlar demektir.

Tablo – III –

İstasyon	yıl	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Toplam	Ortalama yağış
Sütleğen	1950	169.2	24.4	110.8	70.9	70.9	116.5	12.9	—	—	101	47-7	118.1	824.4	937-2
	1951	306.6	129-5	183.8	33-1	17.8	19-7	195	—	—	108.1	125-7	76-3	1020.1	
Elmalı	1950	46.2	5-2	25-4	44.4	93-6	45-2	—	—	—	24-9	23.2	57-i	365-2	567-9
	1951	100.7	39-4	152.8	49	28.4	50-3	—	—	—	73-9	54.8	48.3	627.6	
	1953	350.6	50.1	27.6	61.9	18.4	57-5	—	9-7	—	12.6	62.1	56.2	709-7	
	1954	157-8	13 ¹	83.4	50.2	9-9	29	—	2-5	0.4	93-3	70.8	122.7	751	
	1955	91.8	20.1	33-4	24.8	28	—	1.8	13.4	17.1	7	86	62.6	386	
Tekke	1950	34-7	13-9	3 ⁶	37-3	37-3	10	4.2	5-9	12.4	3-9	31.1	77-5	304.2	
Gökbük	1950	69-7	57-1	49-5	37-2	19-9	66.2	6.9	2-9	5-9	32-7	28.8	47.6	424.4	
Korkuteli	1950	4.1	54-5	9	9-9	111.4	15-1	—	—	—	43-8	12.2	13	273	

Asmanın çiçek açması, Antalya'da, ortalama 19 Nisana isabet ediyor. Bu bitki 15-18 dereceye doğru çiçeklendiğine göre, 19 Nisan eğrisinin geçtiği yerlerde Nisan sıcaklık ortalamalarının bahis mevzuu ısı dereceleri civarında olması beklenir. Filhakika, Antalya'nın Nisan vasatı 16,8 derece olduğu gibi, asmanın 10 Mayıs çiçek açma eğrisi üzerinde bulunan Elmalı ile Muğla'dan, rasat istasyonu bulunan Muğla'nın Mayıs ortalama sıcaklık derecesinin (118,1)- 15-18 derece yakınlarında olması icabeder.

Yağışlar Bu bahsin başında, 950 yılından itibaren orman idaresi tarafından Korkuteli, Elmalı, Tekke, Gökbük, Sütlüğen mevkiinde yağış rasatları yapıldığını; 1952'den sonra, Meteoroloji Umum Müdürlüğüne Elmalı'da bir merkez açıldığını söylemiştik. Ancak bu istasyonların verileri, bölgedeki yağışların dağılışı hakkında tam bir fikir vermez. Zira istasyonların rasat süreleri kısadır. Sütlüğen'in 1950-51; Elmalı'nın 1952 natamam ölçüleri dışında, 1950-55; diğerlerinin 1950 senesine ait rasatları tam olarak elimizde bulunuyor. Bu itibarla mevcut ölçülerde, kısa süreli rasatların bütün kararsızlık ve tahavüllerini görmek mümkündür. Yağışların vasatı hâlini aksettirecek verilere sahip olmak için uzun süreli rasat neticeslerine intizar gerekiyor. Mıntakamız gibi kısa mesafeler dahilinde büyük irtifa farkları gösteren arızalı bir bölgede, yağışın irtifaa göre dağılışındaki tenevvüden dolayı kısa süreli, gayri muntazam surette dağılmış istasyon mutalariyle, emniyetli şekilde yağış haritaları çizilemez veya bunlarda hipotez payı fazla olur. Biz, burada mevcut ölçü yıllarının sonuçlarını gözden geçirmekle iktifa edeceğiz.

En fazla yağış alan yerin, Sütlüğen olduğu görülüyor. Kıbrıs Deresinin yukarı çıkırında bulunan bu istasyondan Korkuteli'ne doğru gidildikçe, yağışlarda umumi bir azalma müşahede ediliyor. Elmalı Ovası tabanındaki Tekke Köyün 1950 yağış yekûnu 304,2 milimetre; Elmalı'nın beş yıllık ortalaması 567,9 mm; Gökbük'ün 424,4 mm nihayet Korkuteli'nin aynı yıl zarfında 273 mm, olması durumu açıkça göstermektedir.

Yağışın güneybatısından kuzeydoğuya doğru azalışını izah etmek için, her şeyden önce, bu bölgeye yağmur getiren rüzgârların istikametlerini tâyin etmek icabeder. Elmalı Ovası sakinlerinin (Bulutlar gittimi Aydın'a, işine bak kaydına; Bulutlar gittimi Şam'a tımar et saz dama) atasözü, yağış getiren rüzgârların, Kış mevsiminde, ekseriya kuzeybatıdan estiğini göstermektedir. Bulutlar kuzeybatı rüzgârlarıyla sürüklenmeğe başladığı zaman, yağışın bol olduğu, saz damın tamir edilmesi lüzumunu bildiren kısımdan anlaşılıyor. İhtimalki Kış mevsiminde, Kıbrıs dolaylarında duraklıyan barometre depresyonlarının bu bölge civarından geçişi sırasında saat hareketinin aksi istikametinde dönen ve yön değiştiren rüzgârlardan doğu, kuzeydoğu ve kuzeyden esenler, kara üzerinden geldikleri için yağış tevlit etmemekte; kuzeybatıdan esenler ise denizden aldığı su buharını bu alana bırakmaktadır.

Kıyı bölgesinde yağışa sebep olan rüzgârlar güneydoğu, güney ve güney-batı yönlüdür. Demre ahalisi (Keşişleme dağlara yağmur bırakır, arkasından derelerimiz taşar); (yağmuru esas Lodos getirir); (hava batıladı mı açar) diyor. Bu ifadelerden anlaşıldığına göre, barometre asgarilerinin geçişi sırasında önce esen güneydoğu rüzgârının sürüklediği bulutlar, bu istikamete dikey seyreden Susuz-Katran dağlarına; Bey Dağlarının güney mailelerine ve Alaca Dağın yüksek kısımlarına bol yağış bırakmakta ve Alaca Dağa düşen yağmurlar, derelerde toplanarak, Demre Ovasındaki taşmalara sebep olmaktadır. Buna mukabil önemli bir avarıza sahip olmayan Kasaba-Demre arası, yağış almamaktadır. Müteakiben güney ve güney-batıya dönen rüzgârlar, bu defada, bu istikamete çapraz olan Alaca-Gülmez dağlarına çarparak yükselmekte; O zaman Demre Ovası ve civarına yağmur yağmaktadır. Batı rüzgârlarının belirmesiyle, barometrik depresyonun geçtiği ve havanın güzelleşeceği anlaşılıyor. Kıyı bölümünde yağışlı havaları güzel günlerin takip etmesi, bundan ileri gelmektedir.

Güneydoğudan esen rüzgâr, söylediğimiz mekanizmaya uygun şekilde, ihtiva ettiği su buharını Susuz-Katran ve Bey dağlarının güney eteklerine bıraktıktan sonra, Elmalı Ovasına kuru olarak varmaktadır ki, o zaman, bulutlar Aydın istikametinde sürüklenmekte ve halk, yağış korkusu bulunmadığı için işine gücüne devam etmektedir.

Sütleğen'in istasyonlar içersinde en ziyade yağış alması: onun diğerlerine nazaran daha yüksek bir irtifada bulunması; güney-doğu rüzgârlarının Kıbrıs Deresi vasıtasıyla buraya kadar sokulabilmesi ve nihayet bulutları yükselterek tekasüfüne sebep olan Akdağ'ın yakınlığıyla ilgilidir. Başgüz Deresi üzerindeki Gökbük ise, güney ve güneydoğu rüzgârlarına paralel bir oluk dahilinde bulunduğu için, az yağış almaktadır.

Elmalı Ovası, kuzeybatı rüzgârlarıyla gelen yağışlara Elmalı sıradağları; güneydoğudan gelen yağışlarda Bey Dağlarıyla kapalı olduğu için nisbeten az yağışlı bir alan olarak karşımıza çıkıyor. Bu ovada Elmalı, yanibaşmda 2500 metreye ulaşan dağın varlığı yüzünden, 15 kilometre uzakta ve Susuz Dağın yağmur gölgelinde bulunan Tekke'den daha müsait durumdadır.

Doğuda Bey Dağlarının kuzey uzantıları; Batı ve kuzey-batıdan Koru ve Domuz dağlarıyla ihata edilen Korkuteli Ovasının yine az yağışlı bir alan olacağı tabiidir. Her iki ova tabanında, yağışı 300 mm'yi fazlaca tecavüz etmeyen bölgelerin mümeyyiz birtkisi olan Artemissia'lara; İç-Anadolu steplerinin karakteristik bitkilerinden Moltkia Orea'lara rastlanılması, yağış azlığının sadece 1951 yılına has bir hâdise olamayacağını büyük bir ihtimalle gösterdiğini sanıyorum. Ve devam müddetleri fazla rasadların, ileride bu hususu teyid edeceklerini ümit ediyorum.

İstasyonların yağış grafikleri, Kış etrafında toplanmış bir azami ile kurak bir devrenin varlığını gösteriyor. Kurak devre, barometre depresyonları geçişinin seyreklediği; sühnetin en yüksek değerini bulduğu Yaz

mevsimine rastlıyor. Fethiye ile Antalya'daki bu durum, kıyı bölümümüzde de böyledir. Yıllar vardır ki, toprağa bir damla yağmur düşmez; dere yataklarında sular kurur veya yataklarına nazaran nisbetsiz şekilde azalır. Bu kıyıları birkaç Yaz ayı zarfında, âdeta çöllerdeki kuraklık indisini gösterir. Azor (AÇÖREZ) yüksek basıncının kuzeye doğru çıkışına uygun olarak, çöl kuraklıklarının bu kıyılara intikal ettiği intibayı uyanır.

Güneyin mutlak denilebilecek bu kuraklığına mukabil, Elmalı Ovasında Temmuz ve Ağustosta, öğleden sonra kendini gösteren sağnak yağmurları vaziyeti biraz değiştirir. Bu durum, Tekke ve Elmalı yağış grafiklerinin mukayesesinde de kendini göstermektedir. Yüksek dağlarla çevrili Elmalı Ovası tabanının, günün en sıcak saatlerinde fazlaca ısınması, atmosferde bir muvazenesizlik doğurur. Hava, konveksiyon cereyanlarıyla yükseldikçe Cumulo-Nimbüs bulutları teşekkül eder; yıldırımların refakat ettiği yağmurlar yağar. Fakat bu yağışlar kısa sürmekte, her tarafa yağmur bırakmamakta ve kısa bir müddet sonra hava açılmaktadır. Yaz yağmurları, yıllık ortalamanın Sütleğen'de % 9 unu; Elmalı'da % 7,3 ünü teşkil eder.

Azor yüksek basınç akınının zayıflaması ile birlikte, Akdeniz'e gezici depresyonlar sızmaya başlar. Umumiyetle Eylül ortalarından itibaren Yaz kuraklığı sona erer. Kış mevsimi bol yağışlarıyla mütebarizdir. Sütleğen'de yıllık yağışın % 44 ünü; Elmalı'da % 43 ünü; Korkuteli'nde % 26 sini; Tekke ile Gökbük'de % 41 ini Kış yağışları teşkil eder. Kar, Ekimden itibaren dağların yüksek kısımlarını örtmeğe başlar. Mevsim ilerledikçe aşağılara inen kar örtüsü, ancak Nisan sonlarında Elmalı Ovasından kalkar. Yüksek dağların zirvelerinde ise Ağustos sonlarına kadar erimez.

Kıyı bölgesinin en yağışlı mevsimi Kıştır. Akdeniz yağış rejimi, etkisini Sütleğen ve Gökbük'de tam mânasiyle hissettirmektedir. Korkuteli'nde ise en yağışlı

CETVEL —IV—

Elmalı'nın 1950-1955, Sütleğen'in 1950-1951; diğerlerinin 1950 rasatlarına göre yağışların mevsimlere dağılışı:

	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış
Sütleğen	242,6	84,3	191,2	412,5
Elmalı	154,6	47,3	110,9	248,4
Tekke	110,6	20,1	47,1	126,1
Gökbük	106,6	76,0	67,4	174,4
Korkuteli	130,3	15,1	56,0	70,6

mevsim İlkbahardır (Yıllık yağış tutarının % 47 si). Şu halde Korkuteli'nde yağış rasadlarının yapıldığı yıllar zarfında, âzaminin İlkbahara; asgarinin Yaza rastlaması ve yağışların Kış etrafında toplanması bu istas-

yonun hem Akdeniz, hem de kara içi yağış rejimi vasıflarını kendinde toplamış olduğunu gösteriyor. Hâl böyle ise, Prof. Akyolun (1) "Toros Dağları Ardı" yağış rejimi, Elmalı Ovası kuzey nihayetinden, daha doğrusu Korkuteli Ovasından başlıyor demektir.

Kasaba Ovasında 20 Ekimle Kasımın ilk günleri; Mart ortası ile sonu arasında sık sık sis olaylarına rastlanmaktadır. Sisler, sakin ve semanın açık olduğu günlerde, güneşin doğmasından biraz önce belirmeye başlar. Havadaki su buharı, inşia ile soğuyan zeminin en düşük sıcaklığa sahip olduğu bir sırada, yani sabahın erken saatlerinde tekasüf imkânlarını bulabilmektedir. Müteakiben doğan güneş, gözün 30 metre ilerisini görebildiği sis tabakalarına fazlaca nüfuz edemez. Havanın ısınması ile birlikte sislerin kesafeti azalır; gitgide incelik; aralıklanır ve saat 10'a doğru gözden kaybolur. Sisli günler sayısı yılda 30-40 dır. Yağışlı Kışlardan umumiyetle Mart ortalarında kurtulan ve güneşe kavuşan civar halk, Kasaba sakinlerine "Gündüzü yarım, gecesi bir buçuk olan Kasaba'clan mısın" sualini sorarken bu sisli günleri imâ eder.

Hava hareketleri Teke yöresinde yaptığımız soruşturmalara göre, Elmalı Ovasında Kışın Kuzey rüzgarları hakimdir. Kıyı bölümünde halk, her mevsim güney sektörlü rüzgârların estiğini söylemektedir. Ayrıca soğuk mevsimde, sık olmamak şartıyla, kuzey rüzgârlarının varlığından bahsedilmektedir. Kıyı bölgesi halkının bu ifadesi, Fethiye rüzgâr rasadlarının sonuçlarına ziyadesiyle uymaktadır.

Fethiye'de, 1941-1947 ortalamalarına göre, 125 adediyle güney, 56 rakamıyla de Güneybatı rüzgârları esmektedir. Bu hâl, daha müşahhas olarak rüzgâr frekans gülünde kendini göstermektedir, ikinci derecede de Batı, Kuzeydoğu ve Doğu rüzgârları bulunmaktadır. Rüzgâr sayılarını aslî cihetlere göre toplarsak, Güney rüzgârlarının 1320 adedi ile yine başta geldiğini görüyoruz. Bu Güney sektörlü rüzgârlar, sadece yıllık ortalamalarda değil, mevsimlik ortalamalarda da hâkimiyetini muhafaza ediyor.

CETVEL —V—

	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW
1941		II	32	8	76	109	45	9
1942		8	30	7	133	69	22	4
1943	2	21	40	2	120	67	34	4
1944	8	17	22	15	98	77	52	14
1945	6	43	14	9	172	35	24	11
1946	2	22	10	5	155	19	25	6
1947	1	9	7	1	125	17	24	7
Ortalama	2	18	22	6	125	56	32	7

İlkbaharda 231 defa Güney, 143 defa Güneybatı; Yazın sırasıyla 407 Güney, Fethiye'de (1941-1947 ortalamalarına göre) rüzgârların mevsimlik dağılışı.

CETVEL --VI--

	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	Toplam
İlkbahar	8	26	43	5	231	143	64	20	540
Yaz	2	36	41	3	407	104	62	19	673
Sonbahar	1	15	12	6	174	82	63	4	357
Kış	8	55	54	31	64	67	40	11	329

104 Güneybatı rüzgârı âzami değerine bu mevsimde ulaşır ve Sonbaharla birklikte frekansı azalmaya başlar. Bu azalma Kışın da devam eder. Soğuk mevsimde Güneybatı rüzgârı Güney rüzgârına galebe çalmakta; Kuzeydoğu ve Doğu rüzgârlarının (55 defa Kuzey-doğu; 54 defa doğu) sayıları fazlalaşmaktadır.

Cetvelde görüleceği üzere, Fethiye'de ve büyük bir ihtimalle kıyı bölgemizde, rüzgâr frekans azamisi Yaza rastlıyor. İlkbahardan itibaren muntazaman artıp, Yazın âzami değerini bulan Güney rüzgârı, her şeyden önce kara ile deniz arasındaki ısı farklarıyla ilgili görünüyor. Kışa nazaran gezici depresyonların daha az geçmesine rağmen, kara ile deniz arasındaki ısı farklarının artması, güney rüzgârının Yazın 407 yi bulmasına yardım ediyor. Artış temposu, Marttan (54) Nisan'a (81), Oradan da Mayıs'a (96) doğru hızlanmaktadır. Bilhassa Yaz mevsiminde hâkimiyet kazanan Güney rüzgârları, hattâ kısmen Güney-batı rüzgârlarının sebeplerim, bu mevsimdeki basınç dağılışı aryalım. Yazın Akdeniz bölgesindeki rüzgârların âmili, Azor (AçoreS) yüksek basınç merkeziyle Basra alçak basınç merkezi arasındaki gradien farkıdır. İki merkez arasında husule gelen atmosfer cereyanlarının Güney-Anadolu'yu ve bilhassa bizi ilgilendiren kolu, Alpler'in güneyinden Adria Denizi, Yunanistan üzerinden geçerek kıyı bölgemiz güneyinden İskenderun'a ulaşmaktadır. Bâer veya Buys-Ballot kanunu gereğince sağa inhiraf edecek olan bu hava akınlarının, mıntakamıza Kuzey-batı veya hiç olmazsa Batıdan gelmesi icabeder. Fethiye istasyonunun neticeleriyle birlikte, kıyı bölgesi sakinlerinin müttefikan Güney sektörlü rüzgârların mevcudiyetinden bahsettikleri nazarı itibara alınırsa, Fethiye'de esen rüzgârların, avarız tarafından inhirafa mecbur bırakılarak Güneyden gelen bir rüzgâr karakteri iktisap etmesini varid görmüyorum. O halde bu rüzgârlar, kıyı çizgisinin iki tarafında teessüs eden mevzii şartlardan ileri gelebilir. Yani Yazın umumiyetle yüksek basınç alanı olan denizlerden, sıcak karaya doğru vaki cereyanlar olabilir. Öyle ise, Eteziyen rüzgârları, etkilerini bu bölgede bariz olarak hissettirememektedirler.

Kışın Akdeniz'in zayıf Azor, kuvvetli Asya maksimumları arasından geçen gezici depresyonların istilâsına uğraması ile birlikte hâkimiyet Güney-batı rüzgârlarına geçmektedir. Vd2 koluna ait depresyonlar, Güney sahillerimizden gerçekten güney, güneybatı ve batı rüzgârlarını davet ederler. Ayrıca karalar tamamen soğumuş, denizler ise nisbeten sıcak

olduğu için, esas itibariyle karalar üzerinde yüksek basınç, denizler üzerinde alçak basınç sahaları serpilmiş bulunur. Bu mevsimde Asya yüksek basıncı da Anadolu'ya bir dil halinde sokulmuştur. Denize doğru Kuzey sektörden esen bu rüzgârlar kuru, İç-Anadolu platolarından kıyılara inerken biraz ısınmış olmalarına rağmen, yine soğuk rüzgârlardır.

Kışın Elmalı Ovasında hâkimiyet tesis eden bu rüzgârlar hafif eserse, gök yüzü yeknesak bir bulutla örtülür. Devam ettiği ve şiddetlendiği takdirde de hava açılır ve şiddetli bir soğuk hüküm sürer. Fakat, zaman zaman, bu bölgede güneybatı rüzgârları eser. Batıdan gelen rüzgârlar, Elmalı Sıradağlarını aşarken ısınırlar. Esmeye tarihleri ve devam süreleri muayyen olmayan batı rüzgârları, umumiyetle Mart ile Mayıs arasında görülmektedir. Gökpınar Köyünde bu rüzgâra "Samyeli", "Kara rüzgâr" adı veriliyor. "Kara rüzgâr solumaya başladı mı, kar birden erir"; "Ekinler başaktaysa, başak kör olur". Semayükte, buğdayı aniden sarartan rüzgâr batıdan gelir; "Ağaçlar çiçekteyken eserse çiçekleri kurutur". Kara yel dedikleri bu rüzgâr için "insana kar gibi kara kor (ateş) gibi gelir" atasözleri var. Bu rüzgâr, sıcaklığı sebebiyle karları eritmekte; kuraklığı dolayısıyla buharlaşmayı şiddetlendirdiğinden insanı üşütmektedir. Mühren'de "Karayel dağdan eser, -Yani Elmalı silsilesinden- kar eritir" derler. Karların erimesiyle köy yakınındaki düdenlerden geri gelen sularla göl yeniden genişlemektedir. Aynı rüzgâra Çobanisa'da (Deperi); Dereköy, Ahlath'da (Karayel); Gömbe'de (Kızılyel, Merilcen) denmektedir. Kasaba Ovasında (Garp Rüzgârı gibi muzırsın) sözü hakaret maksadiyle kullanılmaktadır.

Muhtelif adlarla yadedilen sıcak rüzgarlar, vasatı iki ilâ üç gün devam eder. Ekinin başak vakti eserse onu kurutur. Batı rüzgârı esmeğe başlayınca, sebzelerin kurummasının önüne geçmek için bahçelere su salınır. Demre'de, doğudan esen (Negircan Rüzgârı) narenciyenin yapraklarını soldurur; pamuk fidanı ve kozasını kurutur.

Hulâsa yukarıki izahat iklim bakımından tetkik bölgemizde şu bölümlerin ayrılmasına mâni değildir:

1— Eteziyen Rüzgarlarının tesirini fazlaca duymayan; çok sıcak Yazlarla mülayim Kışların bulunduğu; ısımm altı ay müddetle 20 derecenin üstüne çıktığı; en düşük sıcaklığın -5 derece olduğu; karın nadiren yağdığı; donlu günler sayısının az olduğu; daha ziyade güney sektörlü rüzgârların estiği; güneydoğu ve güneybatı rüzgarlarının yağış getirdiği; yağış ortalamasının Elmalı Ovasından fazla olduğu; âzami yağışların Kışa rastladığı; Yaz mevsiminin kurak geçtiği; semanın berrak, vejetasyon olaylarının erken vukua geldiği; zeytin ağacı ile sınırlanan Akdeniz Kıyı Kuşağı.

2— Kışların daha uzun ve daha soğuk; kar örtüsünün kalın olduğu; donların Aralıktan Mayıs'a kadar devam ettiği; yağışların az ve Yazın oraj şeklinde olduğu; yağış payının kıyı bölümüne nazaran İlkbaharda

biraz daha fazlalaştığı; vejetasyon olaylarının daha geç vuku bulduğu Elmalı Ovası.

3— İrtifanın fazlaiaşmasıyla mütenasip olarak yağışın artıp ısının düş-tüğü; ısı farklarının ziyadeleştiği; karın uzun müddet yerde kaldığı; don olaylar süresinin uzadığı; Yazları serin, Kışları fazlaca soğuk dağlık bölge.

FASIL III DOĞAL BİTKİ ÖRTÜSÜ

Bitki örtüsünün hemen daima fizikî muhit şartlarını akset-
Tabiat ve insan

tirdiğini biliyoruz. Çok kere muhit şartlarının yarattığı bu ilk manzarada, muhtelif tesirler sebebiyle, hayli değişmeler olmuştur. Bu itibarla, tetkik bölgesinde hâlen karşılaştığımız bitki peyzajı -uzun zaman-danberi meskûn bölgelerin hemen hepsinde olduğu gibi- ilk ve tabîî halinin aynı değildir. Hayvanlarını otlatmak, orman dahilinde tarlalar açmak, yakacak ve kereste ihtiyacını temin etmek gibi bir sürü sebeplerle, bazı kısımlarda orman ortadan kalkmış, stepleri tarlalar işgal etmiş; tam manasıyla bu iklimin malı olmayan bazı bitkilerde insan müdahalesiyle floraya ithal edilmiştir. Asırlardır devam eden ve sonu gelmiyen bu hücumlar neticesinde, Flora'nın ilk dağılışı; alt ve üst hudutları; hattâ belki onu terkîp eden türlerde değişmeler olmuştur.

Akdeniz iklimin tesiri altında kalan bölgelerde, ormanın bekasını sağlayan şartlar, kuzeydeki memleketlere nazaran daha az elverişlidir. Zira bu denizin kuzey kıyılarında -tabiatıyla bölgeye dahil mmtakamızda- Dünya üzerindeki doğal bitki örtüsünün dağılışını gösteren haritalardan anlaşılacağı veçhile -orman kritik bir alanda; yani sınırda bulunur- Akdenizin güneyinde ise stepler, sübdezertik bitkiler, hattâ çöller başlar. Ormanın steppe karşı olan bu güney sınırında, insan müdahaleleri ile büyük değişmeler olduğu muhakkaksa da, mintakanın erişilmesi güç veya devamlı surette iskân edilmemiş kısımlarında, insan, bu ilk manzarayı tamamen değiştirememiş; fizikî muhit ile ilgili büyük bitki ünitelerini ortadan kaldıramamıştır. Bir yandan hâlâ yok edilememiş olan bu bitki topluluk-larına, öteyandan fazlaca değişikliğe uğramamış kısımlarındaki bitki sıralanı-şına dayanarak, bölge için doğal bir bitki örtüsü haritası meydana getirmeyi düşündük. Bitkilerin yarattığı bu ilk tabloyu noksansız olarak ortaya koymak kolay olmadığı gibi, vücuda getirdiğimiz haritanında böyle bir iddiası yoktur. Bu yöndeki tetkikler ilerledikçe, daha mükemmel doğal bitki örtüsü haritaları yapılacağı tabîî olduğuna göre, haritamızın muvakkat bir değere sahip ve sadece bir denemeden ibaret olduğunu söylemeğe hacet yoktur.

Doğal bitki örtüsü harita Bu haritanın (Harita 3) tetkikine kıyıda baş-
denemesinin tetkiki larsak, önce karşımıza soğuktan hoşlanmayan kurakçıl bir orman çıkar. Hâlen makiyi teşkil eden unsurlar, bu saha

dahilinde geniş yerler kaplar. İrtifanın artması ve iklim şartlarında vaki değişme ile birlikte yerini soğuğa dayanıklı kurakçıl ormana terkeder. Soğuğa dayanıklı kurakçıl orman da belirli bir irtifadan Sonra yerini Alpin çayırlara bırakır. Step sahaları, dahilin yüksek arızalarla çevrili depresyonlarına (Elmalı Ovası, Girdev Gölü) inhisar eder.

İhtimalki bu dağılışı, tesadüfi olmadığı gibi insanın da eseri değildir. Bilâkis yağışların dağılışı ile sıkı bir uygunluk göstermektedir. Filhakika prof. Darkot'un yıllık ortalamalara göre çizdiği Türkiye'nin Yağış Haritasında (23), maki bölgesi 750-1000 mm. yağış alıyor. Soğuğa dayanıklı kurakçıl orman bölgesinin yıllık yağış ortalaması 1000-2000mm arasında oynamaktadır. Ilık ve ratıp denizi kat'ederek gelen ve rutubetini dağların bu yönlerindeki yamaçlara yağmur halinde bırakan rüzgârlar, Elmalı Depresyonuna kuru olarak ulaşırlar. Tekke Köy ile Elmalı'da yapılan, yağış rasad neticeleri doğru ise, bu depresyona düşen yağış tutarı 300-600 mm. arasında değişir. Hulâsa bitki örtüsü ünitlerinin sıralanışı ile yağışların dağılışı arasında büyük bir müşahabet vardır. Yağış fazlalığı, dah ziyade ormanların; kuraklık ise stepin dağılışını tanzim eder.

Soğuktan hoşlanmayan Soğuktan hoşlanmıyan kurakçıl ormanın belli başlı *kurakçıl orman* iki unsuru vardır. Biri Halep Çamı (Pinus Halespensis) nevine yakın kızıl çam, (Pinus Burutia) lardan müteşekkil تنها ormanlar; Diğeri de daimî surette yeşil kalan makiler. Makinin primer veya sekonder bir formasyon olup olmadığı keyfiyeti hâlen nebatatçılar arasında münakaşa mevzuu olduğuna göre (15) vaziyet aydınlanmaya kadar Maki ve Kızıl çamların teşkil ettikleri nahiyeleri ayrı ayrı tetkik etmek doğru olur.

Maki formasyonun genişliği, gerisindeki arızaların kıyıya yakınlık ve uzaklığıyla ilgilidir. Gülmez Dağıyla Kaş gerisindeki Asas Dağın sahile dik inen yüksek kısımlarında kıyıya sokulur. Nitekim Kaş Kazası gerisinde maki formasyonunun genişliği iki üç kilometreden biraz fazladır. Batıda Asas, doğuda Gülmez Dağı arasında yüksekliği 1000 metreye varan bölgede, maki sınırı içerilere kadar nüfuz eder. Kasaba Ovasının bütününü içine aldığı gibi, Kohu ve Katran dağı eteklerinde 900 metreye çıkar. Hattâ Kıbrıs Deresinin kuzeye doğru, büyük Akdağ kütesiyle kapalı yatağı boyunca Susuz-Katran dağlarının kuzey eteklerine erişir.

Mevzubahis hudutlar dahilinde, Yaz kuraklığına tahammül zorunda bulunan çelimsiz ve her mevsim yeşil kalan; boyları 2-3 metreyi geçmiyen çalılıklar hâkimdir. Dikenli, sert yapraklı bitki topluluklarının arasından, kızgın güneş altında parlıyan kalker kayalar yükselir. Bazı kış mlarında koyun sırtını andıran inhinaları ile maki, bir ağaç denizidir.

Bu kuşakta koca yemiş, mersin (Myrtus communis) defne (Laurus Nobilis) sandal (Arbustus Andrachne) teşbih (StyraxOfficinalis), menengiç (Pistacia terebenthis), Sumak (Gotinus Coggygria), Hayıt (Vitex Agnus Gastus), Yabani zeytin (Olea Oleaster), Pırnal (Querqus ilex), Kermes

veya mazı meşesi (Q.Coccifera) demetleri altında Laden (Cistus), Adaçayı (Salvia), Sütlüğen (Euphorbia), Kekik (Thymus), Alp menekşesi (Cyclane), Lavanta çiçekleri gelişir.

Unsurlarını saydığımız bu bitki topluluğunun müşterek vasfı da kurakçıl olmasıdır. Bitkiler, fazla su kaybını önlemek için korunma tedbirleri almışlardır. Meselâ mazı meşesinin yaprakları dikenli ve tüylü; Pırnal meşesi, yabani zeytin, defnen inki cilâlıdır. Kekik gibi bitkiler, saklarında kurak mevsimdeki hayatîyetlerini idame ettirmek için lüzumlu suyu depo ederler. Ekseri bitkilerin yaprakları dar ve etlidir. Bunlardan Laden lavanta, pırnal, taş meşesi kalkerli yereyleri tercih eder. Çınar (platanus, orientalis), ehrami kavak (Populus Promideaeis), Zakkum (Nerium Oleander), Hayıt (Vitex Agnus Castus), kumlu ve çakıllı dere yataklarında suya yakın yerleri seçer. Kara pınar civarında olduğu gibi, kuzeye bakan gölgeli yamaçlarda bodur eğreltiler (Aspidum Filexmas) bulunur.

Makide muhit şartlarının küçük tahavüllerine intibak eden çeşitlerin varlığı, bitkinin iklim faktörlerine sıkı bağlılığını anlatır. Bu formasyonun uzandığı bölgede Kışlar ılık geçer ve termometrenin sıfır derece altına inmesi nadirdir. Hiçbir ayın ortalama sıcaklığının bitkisel gelişme başlangıç noktası olarak kabul edilen 5 dereceden aşağı olmaması gerekir. Kış devam müddetinin kısalığı dolayısıyla, bitki gelişmesinde yavaşlama olsa bile, bu az devam eder. Mevzuubahis hâl, makinin her mevsim niçin yeşil kaldığını izaha yarar. Ancak maki dahilinde, mevsimler arası hissedilir bir değişiklik teşhis edilir. Kışın az süren bir yavaşlama devresini müteakip, soğan köklü bitkiler Ocak sonu veya Şubat başından itibaren görünmeğe başlar. Nisanda Ladenlerin penbe çiçekleri açar; şaşalı bir İlbahar devam ederken Mayıs başlarında kendini hissettiren yakıcı sıcaklarla solar ve kavrulur. Yaz sıcakları bunaltıcıdır. Gök-yüzü hemen hemen bulutsuz, güneş parlaktır. Bu aşırı sıcağa, birde ısınan kayaların neşrettiği hararet; yağışsız Yaz aylarının kuraklığına, bölgede kalker ve gre gibi geçirimli kütlelerin sebep olduğu kuraklık eklenir. Maki formasyonuna kurakçıl karakterini kazandıran bu âmillerdir.

Yaz kuraklığına tahammül mecburiyeti, gelişme devresini inkitaa uğratmak ta ve bitkilerin cılız oluşunu izah etmektedir. Lapyra yarıklarında birikmiş, Akdeniz peyzajının esaslı bir unsuru olan Terra Rosa topraklarına kök salan çamlar arasında dolaşırken kekik, laden ve lavanta çiçeklerinin sıcak kokusu etrafa yayılır. Ağustos böceğinin sesleriyle çınlayan bu ıssızlıklarda'insan su ve gölge arar. Ufak bir kıvılcım, bu mevsimde, büyük bir yangının başlangıcı olabilir. Son baharın ilk yağışlarını takiben, Yazın faaliyetlerini asgariye indiren soğan köklü çiçekler kırlara serpilir; Bahar bütün güzelliğiyle yeniden avdet eder.

Maki topluluğu dahilinde, Demre kıyı ovasının sahil oku gerisinde kalan tuzlu, güneş altında kavrulan toprakları üzerinde Halofitler (Polygonum Maritimum, Eupharbia paralias, Juncus maritimus) bulunmaktadır.

Nihayet Demre Ovasıyla Kaş civarındaki düzlüklerde yetişen, fakat dahile doğru gelişemiyen Narenciye, incir, mısır inciri veya frenk inciri (opuntia) ve mahsul veren; fakat meyvesi olgunlaşmıyan hurmaları zikredelim. Narenciyenin güney-doğu Asya, incirinde Orta-Amerika kurak bölgelerinin yerli bitkisi olduğunu biliyoruz. Mısır incirinin, isminden anlaşıldığına göre, bu kıyılara Mısır'dan geldiğine hükmetmek gerekir. Hurmanın (Palmier) aynı yoldan ithal edilmiş olması muhtemeldir.

Bu bölümdeki gerçek Akdeniz iklim alanını maki ile birlikte zeytin ağacının sınırı çizmektedir. Fakat şakulî hududun geçirilişinde esas ne olacaktır? Makinin Kuzey hududu nereden geçirilebilir? Nebatatçılara bakılırsa maki: Mazı meşesi, laden çalılarının bulunduğu alanlara kadar teşmil edilebilir. Bu takdirde maki sınırı dahiline Denizli vilâyetinin Tavas kazası da girmektedir. Ve mazı meşesi, mmtakamızda bakıca elverişli yamaçlarda, 1600 metreye kadar çıkmaktadır.

Biz, bu hususta zeytin ağacının kuzey sınırını muteber addedeceğiz. Nebatatçıların, dağılışı ekonomik faktöre bağlı bir bitkiyle hudut çizmeyi doğru bulmamalarına rağmen, hâlen muteber olan fikir, bu ağacın Akdeniz iklimi senbolü olduğu ve karakteristik maki türlerinin kuzey sınırını teferruatıyla çizeceği merkezindedir. Durum mmtakamızda da aynıdır. Filhakika makinin karakteristik unsurları, her yerde, zeytin ağacına refakat etmekte, ve onun kaybolduğu kısımlarda bu unsurlarda sona ermektedir. Böylece makinin kuzey sınırı, en ziyade güney tesirlerinin dahile doğru nüfuz etme imkânlarını bulduğu Kıbrıs Deresi yukarı çığırında kuzeye çıkmakta; burada kuraklık azalmakta; ısı şartları değişmekte; bü suretle de makinin fazla ısıya muhtaç türleri gözden kaybolmaktadır.

Maki formasyonunun yükselti sınırına gelince: Bu hudut Kaş-Demre arasındaki Susuz-Katran dağları eteğinde 950-1000 metreye varmaktadır. Bakıca elverişli olmıyan yamaçlarda ise - Sarı Tepenin kuzey mailesi gibi- 750-800 metreyi pek aşmamaktadır.

Makinin soğuğa dayanıklı kurakçıl ormanla olan sınırı kesin değildir. Her iki formasyona ait unsurlar, hudut alanında birbiri dahiline sokulmuştur. Makinin yükselti sınırından itibaren, irtifa kazanıldıkça, daima yeşil kalan unsurlar arasında, önceleri seyrek; sonraları gittikçe artan nisbetlerde akça ağaç (Acer Gampestre), mazı meşesi, dişbudak (Frigana), Menengiç (Pistasia terebenthitis) boyacı sumacı (Rhus Goriara), Kara çalı (Paliurus Aculiatus), Celtis Austrajis gibi kışın yapraklarını döken nevilere belirir.

Maki alanında, bugün münferid demetler halinde, rastladığımız Kızıl çamların. (Fotoğraf 19), vaktiyle kıyı kuşağının tamamını örtmüş olması ihtimal dahilindedir. Makinin de bulunduğu bu ormanların tahribi ilerledikçe, maki toplulukları bir yağ lekesi gibi etrafa yayılmıştır.

Toprağın mineralojik tabiatına sıkıca bağlı olmıyan Kızıl çamlar, maki sınırlarını tecavüz ederek dahile doğru sokulabildiklerine göre, daha

düşük bir ısı; daha fazla bir yağışa intibak edebiliyorlar demektir. Kızıl-
-amın kuzey sınırı, dar bir şerit halinde maki hududuna müvazi seyrediyor.
Bu hududun tetkikinden anlıyoruz ki, kızıl çamlar, esas itibariyle Susuz-
Katran dağlarının denize bakan yamaçlarında gelişmektedirler. Bununla
beraber, makide olduğu gibi Akdeniz tesirlerinin sokulabildiği vadiler
boyunca, biraz daha kuzeye çıkabilmektedirler. Azamî 1200-1300 metre
irtifaa kadar yükselen kızıl çamlar, bu hudut alanında ardıcılara, ve muh-
teşem sedirlere refakat eder. (Fotoğraf 20)

Soğuğa dayanıklı Makilerin kesafet peyda ettiği sahayı terkedip, dağ-
-kurakçıl orman ların 1250-1300 metre üstünde kalan sırtlarına tırma-
nılacak olursa, bunaltıcı sıcakların biraz hafiflediği müşahede edilir. Yüksek-
lik, yağışlarda da değişmeler yapmakta; maki bölgesindeki 750-1000
mm yağış yerini 1000-1500 mm lik yağış kuşağına terketmektedir. Kışın
karın bir iki ay yerde kaldığı bu yükseltelerde, şiddetli rüzgârlar buhar-
laşmayı artırır; kalkerlerin yağmur sularını sızdırması da buna eklenirse,
neden kurakçıl; fakat soğuğa dayanıklı bitkilerin söylediğimiz kuşakta
bulunduğu daha iyi anlaşılır.

Sözü geçen sahanın hâkim türü, sedirlerdir (Cedrus Libani) (Foto-
-ğraf 21-22) ancak sedirler, nadiren saf meşçereler halindedir. Alt seviyeler-
de kızıl çamlar, ardıçlar (J. Foetidissima, J. Eccelsia) bulunur. Soğuğu
sevmiyen kurakçıl ormanla bu kuşağın temas alanında kızıl çam, sedir,
ardıçlar yan yana durur.'Bazan bunlara, Dargaz ve Gömbe civarında
olduğu gibi, kara çamlar (Pinus Nigra) karışır. 1300 metreden sonra,
soğuğa dayanıklı kurakçıl orman, Bey ve Akdağın güney yamaçlarında
2000-2100; kuzey yamaçlarında 2150-2200 metreye ulaşır. Fakat 1950-
2000 metrede sedirlerin hâkimiyeti, bodur ardıçlar lehine kaybolur.
(Fotoğraf 23)

Çalılık step Elmalı stepiyle soğuğa dayanıklı kurakçıl ormanlar
arasında bir intikal kuşağı yer almaktadır. Bu kuşakta çalılıklar belirir.
Davis (28-29) Yuva civarında Juniperus Oxycedrus'ların 1300 metreden
daha aşağıda, yerlerini mazı meşelerine terkettiklerini kaydeder. Mazı
meşesi ve bodur ardıçlarla birlikte kalker yereyler üzerinde Rhamnus
Eriocarpa, Amygdalus Orientalis, Celtis Tournifortii, Pistacia Terebin-
thum gibi kurakçıl ve Akdeniz karakterli orman altı türleri bulunmaktadır.
Bunlar dikenli, bodur, çapraşık dallı çalılardır, intikal şeridi, Elmalı Dep-
resionunun çevresini yer yer genişleyen ve daralan şeritler halinde takip
eder. Prof. Louis'nin (57) Türkiye'deki orman alt sınırını, haklı olarak bu
formasyonun alt kenarından geçirdiğini hatırlayalım.

Step Dağların dahile bakan yamaçlarını takiben Elmalı Ovasına
inince, manzarada dikkati çeken bir değişme olur; ağaçlar kaybolur ve
ova tabanında otlar, yıllık bitkiler görülür. Davis'inde dediği gibi (28-29)
Ebenus Bourgachi ve Moltkia Aurea'ların varlığı, step'te olduğumuzu

haber verir. Ayrıca *Digitalis Ferrugines*, *Digitalis Orientalis*, *Amygdalus Orientalis*, *Ephedra*, *Nebra Densis*, *Verbascum*'lar kendini gösterir. Karşılaşılan manzara, iklim âmillerinin eseri olmalıdır. Bununla beraber stepin, insan müdahaleleri ile, tabii sınırlarını az çok tecavüz ettiğini kabul etmek lâzımdır. Evvelce bahsi geçtiği üzere, Elmalı Ovasında yıllık ortalama yağış 300-600 mm arasında oynar. -Bitkilerin gelişme devresi olan Yaz mevsimi kurak sayılır. Sıcakların, az yağışlı Yaz aylarına inzimam etmesi, Ocak ayı sıcaklığının bitki gelişmesinin başlangıç noktası kabul edilen 5 dereceden düşük olması (o, -4 derece) ağaç hayatını güçleştirir; bir kaç yıl ekilmeyen tarlaları *Festuca* gibi kurakçıl necliyeler kaplar. Tarla ne kadar uzun ekilmese step bitkilerinin cinsleri o nisbette artar, ilkbaharda soğanlı bitkiler çiçeklenir, arı bulutları bu çiçekli otlaklar üzerinde uçuşur.

Step alanının manzarasını değiştiren şey, dere boylarıyla göl kıyısı bitkileridir. Akarsu kenarlarında söğüt ve kavaklar; Kara Göl kıyılarında kamışlar, sazlar, *Butomus*, *Umbellatus* ve *Nymphaea Alba*, *Rust Fungi*; Avlan Gölü sularında yüzen, kurak mevsimde develerin yediği *Polygonum Amphybium*'lar teşhis edilir.

Alp Çayırları Soğuğa dayanıklı kurakçıl ormanın üst kısımlarındaki ardıçlar 2200 metreye doğru cılızlaşıp seyrekleşir ve bazan içine nüfuz edilmesi güç demetler teşkil eder. Biraz sonrada yerini Alp çayırlarına terkeder. Alp çayırları, kurak bölge bitkilerinin vasıflarını haizdir. Yaprakları etli, dikenli otlara rastlanır. *Astragalus* ve *Acantolimon*'ların basık, boz renkli kümeleri, geniş aralıklarla öteye beriye serpilmiştir. *Saponarya Pulvinaris*, *A. Virgatum*; kayalar üzerinde *Trabis Aubrietia* ve *Silene*'ler bulunur. Burası dağ stepidir. Gecikmiş bir ilkbaharın canlı renklerle bezenmiş çiçekleri bu mevsimde yaylaya çıkan sürülerle şenlenir.

Dağlarda 2200 metreden sonra karşılaştığımız bu peyzaj, yine iklimin canlı bir ifadesidir. Filhakika Ekimden itibaren mebzul miktarda yağmağa başlayan kar, Mayıs sonuna; kuytu yerlerde Ağustos nihayetine kadar toprağı örter. Mayısta, ilk sıcaklarla beraber erimeğe başlar ve bu hâl bitkilerin erken gelişmesini önler.

Hava yoğunluğunun azlığı yüzünden, toprak sathı fazla ısınır ve çabuk soğur. Sık sık esen şiddetli rüzgârlar, bitkilerin su kaybını artırır ve gelişme devresinde genç sürgünleri kurutur. Saydığımız iki âmil, bu kısımdaki bitkilere, yağış ve sislerin bolluğuna rağmen, kurakçıl karakterini bahşeder. Yine bu husus, ağaçların yetişmesine imkân bırakmaz. Soğuk ve sıcaklığın; nemlilik ve kuraklığın tekerrürüne intibak edebilmek için, bitkiler, toprakla âdeta birdir ve çalılar ağaçlara galebe çalar.

Ağaç denizi içerisinde serpilmiş adalara benzeyen alp çayırları bölgesi, Alaca Dağ ile Elmalı Dağda küçük sahalı; kütleli olan Akdağ'da, bilhassa Bey Dağlarında yüzlerce kilometre karelik sahalar işgal eder. iklimin daha yağışlı, ısının daha düşük olduğu buzul devirlerinde, alpin bölgelerin

bugünkü hudutlarından aşağılara doğru sarktıklarına şüphe yoktur. Fakat iklimin bugünküne yaklaşması nisbetinde, kademe kademe gerileyerek hâli hazır sınırlarına iltica etmiş olması çok tabidir.

İster iskân tarihinden önceki; isterse bugünkü durum gözden geçirilsin mıntakaya has bir bitki örtüsünün bulunmadığı meydana çıkar. Maki, bölgenin doğu ve batısında da yer almaktadır. Sedirler, kızılçamlar gibi, etüd sahasının sınırlarından taşan step, Kurkuteline de vardır. Bu hâl mıntakamıza has bir bitki örtüsünün bulunmadığını açıkça göstermektedir.

KISIM:III

FASIL 4

YERLEŞME, NÜFUS VE NÜFUS HAREKETLERİ

Teke yöresinin yerleşme tarihi tafsilâtlı şekilde bilinmemekle beraber, Semayük, Mühren, Gilevgi, Musalar'daki hüyüklere; Demre-Kaş arasında Roma kral mezarları ile tiyatro haraberlerine rastlandığına; nihayet Elmalı (-Amelas) Gekova (Apolonia), Gendive (Candyba), Eskihisar (Choma,) Yavu (Cyraneae), Belendi (Isında), Tekke (Lyrnıra), Demre (Myra), Çukurbağ (Phellus), Sarılar (Tosa) nın Likya şehirleri arasında bulduklarına (80) bakılırsa, bu tarihin hayli gerilere gittiği anlaşılır. Hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız yerleşme tarihini bir yana bırakıp, bugünkü durumu ele alırsak, yerleşme yerlerinin Beydağları; Elmalı Silsilesinin, Elmalı Ovasıyla temas alanında sıralandığını; miktarlarının Semyük Ovasından Kaşçifliği Ovasına doğru arttığını; îskân noktalarının, kesafetini kaybetmekle beraber, Kıbrıs Deresi yukarı mecrasına doğru uzandığını; Kasaba Ovasının az kesif olduğunu ve köylerin daha ziyade Susuz Dağ güney eteklerinde toplandığını; Kasaba Ovası ile sahil arasında mahalleler şeklinde yeniden sıklık kazandığını müşahede ederiz.

İskân noktalarının dağla ovanın temas alanında bulunuşu sebepleri arasında, bölgenin heyeti umumiyesiyle fâzla yüksek bulunması hatıra gelir. Filhakika 1000 metrenin üstünde olan Elmalı Ovasında Bey Dağlarına, Elmalı Silsilesine doğru çıkıldıkça iklim sertleşerek ziraatı imkânsız hale sokmakta ve ekime elverişli genişçe topraklar hemen hemen bulunmamaktadır. Bu alanda, bilhassa hayvancılıkla meşgul Hacıyusuf, Macun, Dere gibi bazı köyler, bakı şartlarının müsaadesi nisbetinde, yükseklere çıkabilmiştir ve 1600 metredeki Hacıyusuf Köyü, devamlı yerleşmenin yükselti zirvesinde bulunur.

Kaşçifliği Ovası tabanındaki yerleşme yerleri sayısının, Elmalı Ovasının diğer bölümlerinden daha fazla olduğu bir vakiydir. Semayük Ovasında: Semayük Mühren, kısmen Gilevgi, ova düzlüğünde bulunduğu halde; Eskihisar Deresinin geçtiği düzlük ıssız gibidir. Mühren, Karaköy önündeki bataklıkların evvelce birer sıtma yatağı olmaları, Semayük bölü-

mündeki iskân sayısı azlığını izaha kâfidir. Eskihisar civarında da Karagöl'-den maada küçük bataklıklar bulunmakta; ayrıca Eskihisar Deresi, her yıl taşarak, ovayı günlerce su altında bırakmaktadır. İskân mahallerinin bu civardaki seyrekliği ve taşkın sularının erişemediği kenar bölgeye iltica sebebi budur. Halbuki Akçay, mevsimler arasında esaslı seviye tehavvüleri göstermekdikten başka, kollara ayrılarak ovanın büyük kısmına sulama için yetecek suyu temin etmekte; üstelik bu kısımda bataklıklarda bulunmamaktadır.

Kıyı bölgesinde, Kasaba Ovasının az meskûn bir alan olduğunu söylemiştik. Susuz-Katran dağlarından inen mebzul sular, Kasab Ovası tabanında kollara ayrılır; ötede beride su birikintilerinin teşekkülüne imkân hazırlar. Bu durgun su birikintilerinin, evvelce bölgeyi sıtmalık bir alan haline sokmuş olması icabeder. ilkbahar ve Sonbaharda vukua gelen sisler; bir iki yıl ekilmeyen tarlaların makiyle yeniden kaplanmasını intaç eder. Nadasın tatbik edile geldiği bu alanda, dinlendirilmeye bırakılan tarla, ertesi sene çalılarla istilâ edilmiş olur. Bu çalıları temizlemek fazla emek isteyen bir iştir. Saydığımız bu belli başlı iki âmil, iskân noktalarının daha ziyade Susuz-Katran dağının güneye bakan yamaçlarında toplanmasına yol açmıştır. Neojen alanda yer alan bu köylerin ekime elverişli, nisbeten verimli, toprak ve düzlüklerine; kalker ile neojen marnlarının temas sahalarından çıkan kaynaklar ve maruziyet şartlarını eklemek; Yozgat, Ortabağ, Çeşme, Ernez, Köyre gibi yerleşme mahallerinin, iki sel yarıntısı arasındaki burunlara ilticamı hesaba katarakta huzursuzluk devirlerinin korunma endişelerini düşünmek icabeder.

Alaca-Gülmez eteklerindeki köyler (Çağman, Muska, Köşkerler, Beymelek) mevcudiyetlerini kaynaklara borçlu görünüyorlar. Buna mukabil, kıyı bölgesindeki yerleşme yerlerinin ekserisi, dolin tabanlarına inhisar ediyor. Gürses'te olduğu gibi, suyunu sarnıçlardan sağlayan köylerin bulunuşu, bu bölgede, su kadar ekilecek toprağında köy kurulmasında rolü olduğunu ortaya koymaktadır.

Denire Ovasında yerleşme yerleri, Kıbrıs Deresinin taşma alanından uzak kalmışlardır. Kaş, Kışın dalgalardan mahfuz bir kıyıda, bir yarımadaanın en dar kısmında yer alır. Fırtınalı havalaîda, şehrin batısında uzanan iç limanda kayıklar ve büyük motorlar barınır. Fakat büyük gemiler limana uğrayamaz.

İç bölge ile kıyı bölümü arasında münakalenin kabil olduğu Kıbrıs Deresi yukarı bölümünde Sütlüğen, Kazanpmarı, Kabaseki gibi uğrak ve dinlenme mahalleri gelişir. Ve bu köyler Kalkan'dan Elmalı'ya giden şose üzerinde bulunmaktadır.

Toplu yerleşmeye Demre, Kasaba, Elmalı ovalarında, haritada beyaz *genel bakış* görünen sahalar ortasında ev guruplarının toplu lekeleri farkedilir. Demre Ovasında Kumköy; Elmalı Ovasında Gömbe etrafındaki köyler; Kasaba Ovasındaki Kara Dağda rastlanan dağınık

yerleşme, bu münferit vakıalar, hangi âmillerin tesirleriyle olursa olsun, toplu yerleşmenin, adı geçen mahallerdeki hâkim vasfını ihlâl edecek mahiyette değildir. Toplu iskânı teşvik eden âmiller meyanında Demre, Kasaba ovalarında Kıbrıs Çayının; Düden ova bölümünde Es-kihisar Deresi, Karagöl, Mühren ve Karaköy önündeki bataklıkların bol yağışlı mevsimlerde taşıdıklarını hatırlamak kâfidir. Tehlike nereden gelirse gelsin insanları bir araya toplamağa, birlikte bulunmaya sevkeder. Geniş, ekime elverişli topraklar üzerinde, müşterek ihtiyaçlar; yardımlaşma ihtiyacının yarattığı toplu bir yerleşme vardır.

Dağınık yerleşmeye genel bakış Mıntakanın mütebaki kısmında dağınık yerleşmeler hâkim mevkiî işgal eder. Dağınıklık emareleri, mezkûr ovaların nihayetlerinde ve kenarlarında belirmeğe başlar. Semayük Ovasındaki Çuğun, bunun iyi bir misalini teşkil etmektedir. Mamafih şunu söylemek lâzımdır ki, mıntıkada dağınık iskân, münferid çiftliklerden ziyade mahalleler hâlinde kendini göstermektedir. Bu hâl Demre-Kasaba-Kaş-Kalkın arasında âzami haddini bulur. Her küçük dolin, her kuyu, her ekime elverişli küçük alanda bir teşbih dizisi gibi sıralanmış bir kaç evli mahalleler yer almakta, böylece halk tarlasının yanı başına yerleşmiş görünmektedir. Her muhtarlığın bir kaç mahallesi bulunur. Bu kısımlarda yerleşmenin dağılışını zaruri kılan âmiller, suyun; ekilebilir toprakların aralıklı dağılışıdır. Ekime müsait toprakların mahdut oluşu; onunla beslenecek nüfuz sayısını; bölgenin arızalılığı ziraat aletlerinin, hattâ bizzat insanın tarlaya gidiş gelişini güçleştirir. Mezkûr zaruretler, dolin tabanlarında yapılacak ziraatın besliyebileceği miktarda bir nüfuzun buralarda toplanmasına ve barınmasına sebep olmuştur.

Mesken tipleri Mıntakanın neresine gidilirse gidilsin, mahallî pazar rolünü gören Kasabalar dışında, meskenlerin hemen daima tek katlı oldukları müşahade edilir. Gerek kıyı, gerekse iç bölümün ovaları dışında kalan kısımlarda, bu hâl, geçim zorluğunun ve darlığının tabîî bir sonucu olmak lâzım gelir. Evvelce, muhtelif vesilelerle temas ettiğimiz gibi, bu türlü alanlarda sert iklim şartları, kararlı bir ziraata devamlı surette engeller çıkarmakta ve esasen ekime elverişli geniş topraklarda bulunmamaktadır. Fakat bu hâl, sadece dağlık bölgelere inhisar etmiyerek geniş ve verimli ekim alanlarının uzandığı Elmalı [Semayük (Foto 25) Mühren (Foto 26), Gilievgi, Çobanisa, Beyler, Karamuk, Gömbe] Kasaba [Karadağ, Dirgenler], Demre (Kumköy, Matırlı, Beymelek'in aşağı mahalleri] ovalarının tabanına yerleşmiş köylerde de kendini belli etmektedir. Gerçekten saydığımız bu köyler, dağlık alanlardakiler gibi, bir geçim darlığı içinde bulunmamaktadırlar. İnşaat malzemesi olarak taşın uzaklığı, meskenlerin kerpiçten inşasını zaruri kılmıştır ki, kerpiçin dayanıksızlığı, evlerin birden fazla katlı olmasını engellemiştir.

Meskenlerin dış şekilleri iklimin; muhitteki malzemesinin tesirlerini aksettirir. Çatı şekilleri bunlardan biridir. Yağışların nisbeten az olduğu;

çok kere sağanak halinde düşmediği Semayük ova bölümünde evler, İç Anadolu'da olduğu gibi, düz ve toprak damlıdır (Foto 24-25). Taban su seviyesinin yakınlığı yüzünden bol su isteyen kavakların bile yetişememesi bu civar köylerinde, çatıda kullanılacak kerestenin başka yerlerden teminini mecbur kılmıştır. Karagöl etrafındaki meskenlerin (kışla, düden) çatıları, ufak bir kıvılcımın büyük bir yangın felâketine sebep olmasına rağmen, sazdan yapılmıştır (foto 26).

Kaçıflığı Ovasında ormanın yakınlığı; dağlık bölgelerde bir yandan ormanın öte yandan yükseltiyle yağışların artışı ve nihayet taşın bolluğu, kalın taş duvarlı evlerin tahta çatılarının dikleşmesine yol açmakta; tahta balkonların varlığı, kereste tedarikindeki kolaylığı göstermektedir. Susuz-Katran dağlarının eteklerinden itibaren, Kışın bol yağış alan kıyı bölümünde manzara değişmekte; düz damlar ve tahta çatılar yerlerini kiremitlere terketmektedirler (Foto 27).

Yapı malzemesi, soğuğa karşı düşünülen tedbirler (pencerelerin güneye bakması, kuzeye bakan tarafa bir sıra kavak dikilmesi) çatıların yağışla dikleşmesi veya yayvanlaşması, evlerin görünüşüne bazı hususiyetler bahşetmekte ise de, ona gerçek şahsiyetini veren köylünün ihtiyacına; kendi geleneğine ve yaşama tarzına göre ayarladığı evinin plânıdır. Bu plânları gözden geçirdiğimiz zaman Elmalı Ovasında blok evlerin yaygın olduğunu anlarız. İster tek, isterse çift katlı olsun köylünün oturduğu; hayvanlarının barındığı; anbarının yerleştiği ve aletlerinin bulunduğu kısımlar kerpiç, taş duvarla veya çitlerle çevrili bir avlu içersindedir (Foto 28). Bu tiplerin tek katlılarında, kuzeye dönük taraf samanlık ve ahır olmak üzere iki bölmelidir. Ahır ile samnıktan birer bölme ile ayrılan oturma ve yatma odaları arasında da bir hol bulunur. Mutfak, odalardan birine bir kapı ile açılır. Bahçenin köşesinde anbar; ziraat aletlerinin bulunduğu, üstü tahtayla örtülü "kuruluk" denen bir siperlik vardır (Şekil A).

Aynı tipin iki katlılarında, altta samanlıkla ahır; merdivenle çıkılan üst katta da oturma yerleri; güneye bakan, kafeslerle çevrili, önlük denen uzun bir salon yer alır (Foto 29). Üç oda önlüğe açılır (Şekil B). Bu mesken tipi, oda sayısının biraz azalması veya çoğalması; mutfağın bir uçta değil de öteki uçta bulunması gibi ufak tefek farklarla bütün Elmalı Ovasında egemendir.

Bu tipte oturma yerlerinin, anbarın, ziraat aletlerinin ahır ve samanlığın bir arada bulunuşu, evlerdeki taksimatın nasıl ziraatla hayvancılığın ihtiyaçlarına uygun şekilde yapıldığını ve keza ortalama yükseltisi fazla olan bir bölgede, insanın şiddetli Kış soğuklarından korunmak amacıyla ahır ve samanlığı nasıl kuzeye yerleştirdiğini açıkça göstermektedir.

Elmalı Ovasının, fazla münteşir olmayıp, Salur, Münren gibi bir kaç köyünde rastlanan diğer bir mesken tipide, dar bir toprak parçası üzerine inşa edilmektedir. Bu tipin iki katlılarında altta anbar; üstte ya-

tılacak yer (fotoğraf 30); üç katlılarında ise en altta ahır; ortada anbar, üstte bir oda ve bir mutfak bulunur (Foto 31)

Kıbrıs Deresi yukarı bölümünden itibaren dağlık alanlara doğru geçim kaynaklarının azalmaya başlamasıyla birlikte, Elmalı Ovası mesken tipleri yavaş yavaş gözden kaybolmaya başlar. Susuz-Katran dağlarının güney maillesindeki Yozgat, Ortabağ gibi köylerde evler sadeleşir, küçülür. Umumiyetle tek katlı olan meskenler üç bölüme ayrılır. Kuzeye bakan cephede samanlık; doğuda ahır, güneye dönük kısımda odalar bulunur. (Şekil C). Her üçünü tahta bölmeler birbirinden ayırır ve anbar dışarda bulunur. Köylü, bu suretle soğuk kış günlerinde ahırın sıcaklığından faydalanır. Aynı taksimatı gösteren evler, Kasaba Ovasına kadar devam eder. Demre-Kaş arasında, ahır kısmı da ortadan kalkar ve dağlık mahallerde bazen tek odadan ibaret evler belirir. Ilık Akdeniz Kışları, hayvanların ahırda kalmasını zaruri kılmaz. Demre Ovasında, bu zengin ziraat alanında, iki katlı evler yeniden belirir. Alt kısımları tamamen ahır olan bu evlerin üst katlarında odalar ve odanın tahta dikmeler üzerinde duran balkonları vardır.

Kaş (Foto 32), Kalkan (Foto 33) gibi kıyının ticaretle uğraşan kasabalarında, meskenlerin alt kısımları kömür ve palamut meşesi anbarları halindedir. Yaz sıcaklarının bunaltıcı olduğu bu kısımlarda, havanın cereyanını temin amacıyla pencereler karşılıklı açılır ve kızgın güneşin ev içine nüfuzuna mâni olmak için dar pencerelere tahta pancurlar eklenir; içlerinin serin olması için meskenler kalın taş duvarlardan yapılırlar.

Nüfusun dağılışı Teke yöresinin orta bölümünde Elmalı ve Kaş kazaları bulunmaktadır. Elmalı, Antalya vilâyeti kazaları arasında, 1927 ve 1935 yılları sayım neticelerine göre (97, 98) Korkuteli, Akseki'den sonra üçüncü sırayı işgal eder. 1940 ile 1945'de (99,100) dördüncü gelmektedir. Kaş 1927'de altıncı sırayı işgal ediyor ve 1935 ile 1940, 1945 de Gündoğmuş'tan sonra en az nüfusa sahip bulunuyor. Elmalı Kazasının yüz ölçümü 1956 kilometre kare olduğuna göre, kilometre kare başına: 1927'de 10, 1935 de 13, 1940 de 14, 1945'de 15; 1950 de ortalama olarak 15 kişi isabet etmektedir. Aynı yıllar zarfında Kaş Kazasının nüfus kesafeti: 8, 9, 9, 9, 10'dur. Fakat gerçekte nüfus, sahanın bütününe böyle müsavi şekilde dağılmış değildir.

Vücade getirmeğe çalıştığımız, esas itibariyle avarız hartasına oldukça benzeyen nüfus kesafet haritasında (Harita 8) bu hâl açıkça görülmektedir. Elmalı Ovası tabanı, kilometre kareye 20-30 kişi düşen bir alan olarak belirlemekte, Gömbe'den sonra ova tabanının sınırını tecavüz ederek Kıbrıs Deresi yukarı çığırındaki Sütlüğen, Şemsi'den geçerek biraz daha güneye doğru uzanmaktadır. Eskihisar Deresi yukarı kısımda Macun, Hacıyusuflar köylerinin bulunduğu alan, Elmalı Ovasındakine eşit kesafette bir leke teşkil etmekte; nihayet Akçay boyunca kesafeti 40-50'yi bulan bir şerit uzanmaktadır.

Mıntakanın en kesif bölgesini bulmak için, Susuz-Katran dağlarının güney mailelerine teveccüh ederek sahile kadar uzanmak lâzımdır. Sahil boyunca serpilmiş olan bu alanlar, alüvyal ovalara (Demre, Kocaçay mansap düzlüğü) tekabül eder. Her iki temerküz alanı etrafında, yirmi-otuz arası nüfus kesafetine sahip kuşaklar sıralanır. Bunun gerisinde kilometre kareye 10-20 kişinin düştüğü geniş bir saha yer alır. Kıyıda ve dahilde, nüfus yoğunluğunun 20 ve daha yukarı olduğu iki alan araştırma tenha bölgeler sokulur. Dağlık sahalara tekabül eden ve Elmalı Ovasını doğudan, güneyden, batıdan hemen hemen devamlı şekilde çevreleyen tenha alanların yüksek kısımlarında, kilometre kareye isabet eden insan sayısı 0/5 arasındadır.

Nüfusun en kalabalık olduğu yerler, güneyde Demre Ovası; dahilde Akçay'ın iki tarafıdır. Nihayet Kocaçay vadisi, tetkik sahamız dışında kalan üçüncü kalabalık alanı teşkil eder. Çok verimli topraklara sahip Demre Ovası, Akdeniz ikliminin her türlü nimetlerinden faydalanmaktadır. Yüksek dağlarla çevrili olması, onu, Kışın soğuk kuzey rüzgârlarından korur. Vejetasyon devresi, yıl boyunca fasılaya uğramadan devam eder. Taban su seviyesinin yakınlığı, açılan kuyularla arazinin sulanması sayesinde, bu bölgede, turfandacılık gelişmiştir, yılda iki mahsul alınır. Narenciye, turfanda sebzeçilik, susam ve pamuk gibi bol kazanç sağlayan ziraata, bir kıyı kordonu ile denizden ayrılmış liman ağzındaki dalyandan tutulan balıkların gelirini eklemek icabeder. Nihayet Demre, Finike'ye yakınlığı sebebiyle hinterlandındaki bir çok köylerin mallarını sevkededen bir pazardır.

Kesafeti fazla olan bu kuşak etrafında, sulanan topraklar, dolayısıyla sebzeçilik ya yok gibidir veya Yazın, içinde su bulunabilen önemsiz bir kaç dere yatağına inhisar eder. Sulanamayan bu alanda zeytin ve keçi boynuzu ağaçları kesafet kazanır. Gürses civarında olduğu gibi, ufak ta olsa, tahıl ekimine elverişli düzlükler gelişir. Odun ve kömür ticareti, bir kısım halkın geçimini sağlar.

Kalkan etrafında, nüfus kesafetinin fazla oluşu sebepleri arasında, Hacıoğlan, Sidek, Bezirgan üçgeni içindeki verimli toprakların varlığı; palamut meşesi meyvesinin ihracı, zeytincilik, pırnal ve mazı meşelerinden elde edilen kömürün sağladığı gelir ve bir kısım halkın boş zamanlarında portakal toplamak, pamuk çapalamak üzere Koçaçay Ovasında çalışması zikredilebilir. Bu şartlar, Kalkan etrafındaki arızalı alanda oldukça kesif bir nüfusun toplanmasına imkân hazırlamıştır.

Dahilin nüfusça zengin kısımları Elmalı Ovasında toplanıyor. Sağlığı tehdit eden bataklıkların varlığına rağmen, geniş, mümbit ekim alanlarının mevcudiyeti, insanları bu bölgeye celbetmiş görünüyor. Küçük el sanatlarının gelişme imkânlarını bulması, hayvancılık, Gömbe-Sütlügen arasında Elmalı Ovasındakine eşit bir nüfusu barındırmaktadır.

Elmalı, geniş ekim alanı ile Fethiye, Kaş, Finike, kısmen Antalya'nın zahire anbarıdır. Gerçek Akdeniz tesirlerinin hükümran olduğu bölümdeki

gibi, Elmalı Ovasında Yazların kurak geçtiğini görmüştük. Bu kuraklık entansif ziraatın, ona bağlı olarak nüfus yoğunluğu fazla olan sahaların, akarsular etrafında toplanmasına yol açmıştır. Bu mahallerde köylerin sayıları ve büyüklükleri artar. Akçay'ın, ovada yatağını derin kazmamış olması; karst kaynakları ile beslendiği için Yazın suyunu muhafaza etmesi; ovada kendiliğinden kollara ayrılması, genişçe sahaları sulamağa imkân verir. Bu sebepten, akarsuyun iki tarafında, kilometre kare başına 40-50 kişi düşmektedir.

Eskihisar Deresinin iki tarafında sulama yapıldığı için, Kaşçiftliği bölümünde olduğu gibi, sık nüfuslu bir alanın akarsu boyunca uzanacağı beklenir. Evvelce söylediğimiz üzere, Eskihisar Deresinin Baharda taşıp mahsulü muhvetmesi, ziraatı devamlı surette tehdit eder. Karagöl ile etrafındaki bataklıklardan sivrisineklerle taşınan sıtmanın, bugünkünden daha kesif bir nüfusun bu kısımda barınmamış olmasında rolü düşünülebilir.

Nüfusun bu temerküz sahaları dışında kalan kısımlarda kesafet azalır. Kilometre kareye 5-10 kişi düşen sahalar kesif ormanlık alanlara veya arızalı yüksek bölgelere tekabül eder. Ekim alanları, muayyen bir yükseltiye kadar, bu kalker kültelerde, dolinlerin büyüklük ve küçüklüğüne göre daralır veya genişler. Mütebaki kısımlarda toprak örtüsü ince, toprak verimsizdir. Üstelik bu sahalarda ziraat, dağ ikliminin çetin kanunlarına boyun eğmek zorundadır. Zira uzun müddet kar yerde kalmakta, donlu günler sayısı artmaktadır. Halbuki meyva ağaçları ve hattâ ziraat, bu şiddetli kışlara, devamlı donlara mukavemet edemez.

Sahanın arızalı oluşu, Kışların uzunluğu, tarlaya gidiş-dönüşleri zorlaştırır. Bu bölgelerin vasfı; 1500 Metreye kadar ziraatın fakirliği; 1500 metreden sonra hayvancılığın hâkimiyet kazanmasıdır. Hulâsa çetin tabiat şartlarının hüküm sürdüğü dağlık alanlar tenhadır ve suyun kalker kültelerde çabucak derinlere kaçtığı; kışın karla örtülü, çıplak, taşlık hakikî ıssızlıklar Bey Dağlarında, Akdağ'da geniş alanlar kaplar. İklim şartlarının daha da şiddetli olduğu alpin bölgeler ise, Yazın bir kaç sürüyle şenlenir; davar ve sığırların çan sesleri her 'tarafından duyulur. Fakat bu canlılık uzun sürmez, Sonbaharda sürülerin sahile inmeye başlaması ile nihayete erer. Saydığımız âmiller, nüfusun dağlarda yavaş artmasını icab ettirmiştir. Nüfus artışıdaki nisbetler ne olursa olsun bu bölgeler, civarına nazaran daha تنها bir alan olarak kalacağı benziyor.

Nüfusunun sayısı ve Kaş Kazası dahilinde yaşayan nüfus 19,27'den nüfus hareketleri (19.685) 1950 ye (27,045); Elmalı Kazası nüfusu, 1940 yılına kadar arttığı halde 1945 de bir azalma tesbit edilir. Bu azalma, ikinci dünya harbiyle ilgili görünüyor. Bu sıkışık devrede, bir kısım gençler, memleket müdafâası için silâh altına alındıkları gibi; 1945 yazında dağ alayının yurdun bir başka yerine nakli söylediğimiz azalmayı tevhit etmiştir.

Nüfus artışı, sayım yılları arasında muntazam olmamıştır. Meselâ Elmalı Kazası nüfusunun birinci ve ikinci sayım yılları arasındaki artış nisbeti % 32; ikinci ve üçüncü sayımlar arasındaki artış nisbeti % 21; dördüncü ve beşinci sayımlar arasında da % 14 dür. Kaş Kazasının aynı sayım yılları zarfındaki nüfus artış nisbetleri sırasıyla % 16, % 2,2, % 28 dir.,.

Nüfusun devamlı surette artması sebebi, doğan nüfus sayısının ölen nüfus sayısından fazla olmasıdır. Her iki kazada da 1940-45 yılları arasındaki devrede baş gösteren nüfus artış yavaşlaması, silâh altına alınanlar sayısının çokluğundan ileri gelir ki, bu, tesirinden memleketimizin kurtulmadığı ikinci cihan savaşının yarattığı arızı bir durumdur. Kaş nüfustaki artışın son sayımda âzamiyi bulması, bir kaç yıldan beri yapılmakta olan pamuk ziraatı ve bu maksatla pamuk işlerinde çalışmak üzere civardan gelen işçilerle ilgilidir.

Umumi olan bu artışlar yanında Avlan, Eskihisar, Pirhasanlar, Salur, Sarılar köylerinde nüfusun azalışına şahit oluyoruz. Toprak kıtlığı, çoğu köylülerin ortakçılıkla geçinmesi, geçim şartlarının yarattığı yüksek olmayan bir hayat tarzı, doğumları ya tahdit etmiş veya gerekli sağlık tedbirlerinin noksanlığı ile Karagöl'ün yakınlığı yüzünden sıtma önemli nüfus kaybına sebep olmuştur.

Bölgede, köyünden bir daha dönmek üzere ayrılanlar pek bulunmadığı gibi, mevcutların sayısı da çok değildir. Başka sahalara muhaceret edenlerin ekserisi Semayük, Mühren gibi ova; Çuğun, Dereköy, Bayındır, Akörü gibi dağ; Eskihisar, Salur, Kışla gibi yamaç köyleridir.

Semayük Ovasında bazı yıllar, buğdayın kritik devresinde beklenen yağış olmaz. Böyle senelerde halk, kendisine yetecek buğdayı elde edemez ve Elmalı'dan ödünç alır. Çoğu, ortakçılıkla geçinen Eskihisar ile Salur'da toprak kıymetli olduğu kadar kıttır. Dağlık bölgelerde, elverişsiz iklim şartları yüzünden, köylü uzun bir Kış devresi zarfındaki yiyeceğini, kısa bir Yaz müddetince elde edemez; El sanatlarıyla uğraşır (Sütlüğen, Akörü, Kazanpınar) veya ziraat ameleli olarak çalışmak üzere Demre ile Finike ve Kocaçay ovalarına gider.

Demre, Finike ovalarında: Pamuk, pirinç, narenciye ziraatı yapılır. Mahsul toplama, çekirdekten ayırma; narenciyenin ağaçlardan alınıp ambalajlanması çok sayıda insan emeğine ihtiyaç gösterir. Kış, Yaz devam eden bu sürekli işler için yeter sayıda amele Finike'de, Demre'de bulunmaz. Finike ve Demre tüccarları, geçim şartları zor veya boş zamanlarını değerlendirme isteyen Elmalı köylülerini buralara gönderirler. Akörü'nün mahallesi onları Şemsi ve Sütlüğen'den 200-300; Mühren'de 300-400; Semayük'ten 150-200; Eskihisar'dan 150; Dereköy'ün yarısı, söylediğimiz yerlere çalışmaya gider. Bu maksatla, Sonbahardan itibaren, kendi tarla işlerinin başladığı ana kadar Finike'de çalışır, sonra köylerine dönerler.

Dahildeki bazı kısımların geçim zorlukları, kıyı ovalarında fazla insan emeği isteyen ziraat hayatı, öteden beri iki bölge arasında bir işçi

muhacereti doğurmuştur. Bu hareket son zamanlarda, makinenin Finike ovası ziraatında kullanılmaya başlamasıyla, eski hızını kısmen kaybetmiştir. Elmalı civarı köylüsü, yukarıda izaha çalıştığımız âmiller tesiriyle bir bölgeden diğerine; bir iklimden diğer iklime, kırlangıçlar gibi; fakat oldukça kısa mesafeler dahilinde hicret ederler,

FASIL 5

ZİRAAT HAYATI

Ziraat hayatının Ziraat bitkilerinden herhangi birinin, muayyen bir *ma-genel şartları* halde yetişip yetişmemesi, tabîî şartlara; iklime ve toprağa bağlıdır. Onun coğrafi alanını tâyin, hayatını tanzim eden bu tabîî âmillerin mıntıkamızda arzettiği hususiyetleri, imkân nisbetinde ifade etmiştik. Burada, ezcümle sıcaklık ve yağışların, ziraat hayatına bahşettiği imkânları gözden geçireceğiz.

Gerek bitki örtüsü, gerekse iklimi tetkik ederken, yüksek dağlarla denizden ayrılmış bulunan Elmalı Ovasının, kısmen İç-Anadolu steplerine has bir görünüşe sahip olduğunu söylemiştik. Halbuki Teke yöresinin kıyı bölümünde farklı bir iklim, ayrı bir bitki örtüsü vardır. Bunlara bağlı olarak, her iki bölgede ziraat hayatı, değişik tabîî şartlara tabidir. Filhakika Akdeniz kuşağındaki ziraatın, kendine has bir vasfı vardır. Ve tabiatın bahşettiği bu vasf, asırlardanberi devam edegelmiş gibidir.

Kıyı bölümünün iklim hususiyetlerinden biri, Yaz kuraklığı olup; bu devre Nisandan itibaren başlar; hattâ, Sonbahar yağışları, bu mevsimin son günlerine inhisar ettiğine göre, nisbî bir Güz kuraklığından bahsedilebilir. Yaz kuraklığı, bu devrede sühunetin artmasıyla, en had safhasına ulaşır. Yıllık tutarın ehemmiyetsiz olmamasına rağmen, yağışların mevsimlere dağılımındaki nisbetsizlik, bu şartlara intibak edebilen ziraî bitkilerin yetişmesine, yani ılık Kışlarla birlikte sıcak ve kurak bir Yaz isteyen zeytin ağacına, asmaya, incir ve bademe müsaittir. Bağ, zeytin, Akdeniz ziraatının temeli gibidir. Keza uzun kökleriyle toprağın derinliklerine nüfuz edebilen ve yaşaması için lüzumlu nemi temin edebilen ağaçlar, bu kuraklığı tehlikesiz atlatabilirler; Fakat tenebbüt devrelerinin bir kısmını Yaz mevsiminde tamamlamak zorunda kalan otsul bitkiler, sararır ve kavrulurlar. Bu itibarla Akdeniz iklim vasıflarını gösteren kırsımlarda ziraat, su ve sulama davâsıyla karşı karşıyadır. Akarsu rejimlerinin intizamsızlığı, suya en ziyade ihtiyaç hissedilen mevsimde, debinin azalması, hattâ ırmakların kuruma mertebesine varması, entensif ziraat sahalarını tahdit eder.

Fakat kuraklık, muayyen mikyasta telâfi edilebilir. Sulama, bu Yazı güneşli, sıcak; Kışı ılık bölgede orijinal bir ziraat tipinin gelişmesini, sağlamıştır. Sulama imkânlarıyla beraber, sıcak bir iklim altında; Susam, pamuk, narenciye yetiştirilir; turfanda sebzeçilik yapılır.

Arızalı olması sebebiyle, bölgede ekime elverişli sahalar mahduttur. Kasaba Ovasında genişçe bir ekim alanının var olduğu görülüyorsa da, İlbahar ve Sonbahar sislerinin sağladığı nem; tarlaların çabucak makiyle istilâsına yol açar. Esasen ovanın büyük kısmında, verimli topraklar dere boylarına inhisar eder. Neojen detritik depolarından husule gelen toprakların ekserisi ise, kaba unsurlu konglomeraların ve grelerin ayrışmasından hasil olan topraklardır. Bu kısımları kızıl çamlar örter ve orman idaresi tarla açmağa müsaade etmez. Taraçaların kaba unsurlu toprakları az verimli ve geçirimlidir.

Vaktiyle daha geniş sahaları kapladığı bilinen ormanların tahribini müteakip zaten ince olan toprak örtüsü, sellerle ova ve vadi tabanlarına taşınarak kayalıklar satha çıkmıştır. Karst topografyasının unsurlarından biri olan dolinlerin tabanında da, kalkerin erimesinden arta kalan topraklar birikmiştir. İssız kayalıklar, geniş maki örtüsü ortasında kaybolmuş lekeler halinde uzanan dolin tabanlarının sulanamıyan kırmızı, kireççe fakir; azot ve demirce zengin toprakları ancak tahıl ziraatine elverişlidir. Bununla beraber, bu gibi kısımların sürülmesi güçtür; tarlanın etraftan inmiş çok miktardaki taşlarını temizlemek lâzım gelir.

Yaz sıcaklığının, aynı zamanda kuraklığının otları çabucak sarartması, büyük baş hayvanların sayısını tahdit eder. Bu sebepten, kıyı bölümünde en ziyade keçi bulunur. Zaten sararmış cılız otlar, bu sıcak mevsimde, küçük baş hayvanları bile doyuramaz. Sürüler, yeşil ot bulmak için yaylalara çıkar ve kışın geri döner.

Dahilde şartlar değişir. Yıllık yağış tutarı Elmalı Depresyonunda azalır. Hattâ 1950(365,2 mm) 1955 (386 mm) yıllarında olduğu gibi, senelik yağış tutarı, İç-Anadolu'nun en kurak kısımlarında kaydedilen miktara iner. Bu, mıntakanın belli başlı ekim alanı olan Elmalı Ovasındaki ziraat hayatını kuraklığın zaman zaman nasıl tehdit ettiğini göstermeğe kâfidir. Yağışların mevsimler arasındaki dağılışı da kıyılardakinden biraz farklı gibidir. İlbahara isabet eden yağış payı bir miktar artar. Buna ilkbaharda, ısı artmasıyla müterafik olarak erimeye başlayan kar sularının toprağa sağladığı nem eklenir. Konveksiyon cereyanlarının sebep olduğu kısa süreli yağışlara rağmen, Yaz mevsiminin mümeyyiz vasfı, kuraklığı ve sıcaklığıdır. Bu haliyle iklim, Baharda suya muhtaç, Yaz mevsiminin kurak geçmesinden hoşlanan tahıl ziraatine elverişli gibidir. Fakat yukarıda söylediğimiz gibi, dahilin başlıca ziraat alanı olan Elmalı Ovasında her yıl istenen miktarlarda yağış olmaz. Buna zaman zaman esen ve ekini kurutan Fhön karakterlerli rüzgârların ika ettiği zararlar eklenir.

Ziraat hayatı, iklimin bu türlü kaprislerinden maada tuğyanların tehdidi altındadır. Filhakika, karstik bir kaynağın beslediği Akçay'ın rejiminde müşahade edilen istikrara karşılık Eskihisar Deresi, hemen her yıl, ilkbahar yağışları, kar erimesiyle birlikte ova sathı üstüne yükselttiği yatağından taşarak civar düzlükleri istilâ ve mahsulü mahveder. Bu bakımdan düdenlerden geri gelen suların, etrafı basmak suretiyle, yaptığı zararlar çok

daha önemlidir. Karaköy, mühren köyleri yakınındaki düdenlerle Eskihisar Deresinin ulaştığı düden, Baharda, gelen fazla suları boşaltamıyarak Semayük Ovasının ve bilhassa Düden ova bölümünün büyük kısmını sulara gömer. Her yıl vüs'ati değişik taşmalar, ziraat hayatı için çok önemli bir tehditir ve çiftçi bu sebepten Baharı endişeyle bekler.

İç kısımda Kışların şiddetli oluşu, kıyı bölümünde rastladığımız zeytin, incir, narenciye gibi bitkilerin yetişmesine imkân vermez, ilkbahar donları, meyve ağaçlarını, asmayı zaman zaman müteessir ederek onların güneşli yamaçlara; ısı terselmesine rastlanılmıyan dere yataklarına ilticamı zaruri kılmaktadır.

Elmalı Ovasını kuşatan Neojenin ayrışmasından vücut bulan, fazla verimli sayılmayan kumlu topraklar, bağcılığa elverişlidir. Elmalı Ovası, civarına nazaran daha az yağışlı olmasına rağmen, vasi bir ekim alanına sahiptir ve bu itibarla fakir bölgeler ortasında nisbeten zengin bir alan olarak belirir. Meyva bahçeleri bulunur; buğday, mısır, fasulya ekilir; fakat hepsinden önemlisi buğdaydır.

Bataklık ve akarsu boylarında sığırlar beslenir. Ovanın geri kalan kısımlarında otlar Yaz kuraklarıyla kurur. Halbuki bu sırada yüksek dağlarda kar örtüsünden henüz kurtulmuş topraklar üzerinde otlar yeşildir. Mezkûr durum, bu alanda da yaylacılık hareketlerini teşvik eder. Hulâsa Elmalı Ovasındaki iklim şartları düdenlerin taşması; Eskihisar Deresinin geniş sahaları su altında bırakması gibi sebeplerden dolayı, çeşitli bir ziraati zaruri kılar. Bu hâl, iklimdeki kararsızlığın ve tabii şartların bir nevi ifadesidir.

Dağlık bölgelerde şartlar daha da çetinleşir. Kış ve donlu günler sayısı artar. Bu hâl, meyve bahçelerinin bakıca en elverişli mahallerde toplanmasını intaç eder. İklim her çeşit ziraata imkân vermediği gibi, mevcutlarada kesin sınırlar çizer. Ekime elverişli düz ve geniş topraklar azdır. Ve ekseri kısımlarda toprak basamakvari duvarlar gerisinde tutunmağa çalışmaktadır. Duvarları örmek zahmetli bir iştir. Bunca emeğe mukabil taş duvarlar gerisinde alıkoyulan toprağın alanı dardır; sapanla sürülemediği için çapalanır. Gübre ve elde edilen mahsul sırta taşınır. Tabiatla devamlı surette mücadele, dağlık bölgenin her tarafında müşahede edilir. Dağ köylüsünün tek endişesi ise, kendine yetecek kadar mahsül elde etmektir. Bu zaruretler, onu çiftçiden ziyade çoban yapmıştır.

Netice itibariyle görülüyor ki, iklim ve avarız engelleriyle mücadele eden; fakat çok kere tabiata uymasını bilen insan, dahilde; kıyı bölümünde; dağlık alanda muhit şartlarına uygun bir ziraat sistemi yaratmıştır. Uzun yılların tecrübe ve geleneğine dayanan bu sistem, bir nesilden diğerine âdeta değişmeden intikal eder. Köylü, atalarından miras kalan ziraat sisteminde yapılmak istenen yeniliklere karşı muhafazakârdır ve bunda tamamen haksız da değildir.

Kıyı bölümünde sulamaya Bölgenin sulanabilen kısımlarında pamuk, susam *dayanmayan ziraat* meyve ağaçlarının serpilip gelişmesine mukabil, sulanmayan kısımlarda tahıl ziraati yapılır ve zeytin ağaçlarıyla bağ bulunur: Zeytin esas itibariyle kıyı civarına inhisar eder. Dahile doğrudan Akdeniz iklim tesirlerinin bariz vasfını muhafaza ettiği noktaya kadar ilerler. Halbuki bağ, sadece kıyı bölümünün malı değildir.

Zeytin ağacının kuzey sınırı, (harita 4) Alaca-Gülmez eteklerinden Kasaba Ovasına doğru ilerler; Susuz - Katran dağlarının yamaçlarını dolaşarak Kaş'a yaklaşır ve Seyret, Bezirgan kuzeyinden geçerek Kocaçay- Vadisine ulaşır. Mezkûr sınır, Kıbrıs Deresi boyunca dahile doğru fazlaca ilerlemekte ve Sütlüğen yakınlarına kadar sokulmaktadır. Bu hudutlar dahilinde mahsûl alınan zeytinlikler, kıyından beş-on kilometreden fâzla uzaklaşmaz; dahile doğru, ilk kuşaktaki kesafetini muhafaza edemez. Kıbrıs Deresi yamaçlarında biraz daha seyrekleşir; hudut bölgesinde bakı şartlarının tesiriyle, Gendive Köyünde olduğu gibi, 750 metreye, Susuz Dağın güneye bakan ve bu dağın 2000 metreyi aşan kütlesiyle soğuk rüzgârlardan mahfuz Ortabağ Köyünde 950 metreye ulaşır ve hattâ münferit ağaçlar halinde 1000 metreye varır.

Kıyı kuşağında aşılammış zeytin ağaçları geniş sahalar kaplar (Foto 34). Halen mahsul alınan zeytinlikler bu kesif kuşak içerisinde çok cüz'î bir yer işgal etmekte ve daha çok Kalkan, Kaş gibi nüfusça nisbeten kalabalık merkezler etrafında toplanmış bulunmaktadır. Kasaba Ovasında: Gendive, Ortabağ, Kemerde mahsul alınan zeytinliklerin işgal ettiği alan ihmal edilecek derecede azalır ve bu muhakkak ki yükseltinin bir sonucudur. Denizden 250 metre yüksek olan Kasaba Ovasındaki durum, iklimin neticesi olmadıktan başka, toprak cinsinin de eseri değildir. Zira her çeşit toprakta yetişen zeytin, toprak şartlarına lakayt gibidir. Ancak burada zeytin, sulama sayesinde gelişen ve çok kâr getiren pamuk, susam ziraatinin önünde gerilemiştir. Çünkü zeytin, aşılandıktan yedi sekiz sene sonra mahsul vermeğe başlar ve bu safhaya gelinceye kadar da, altındaki çalılıarın sökülmesi, toprağın gübrelenmesi icabeder. Köylü her yıl gelir getiren ziraati, hayli emek isteyen ve uzun zaman beklemeyi icabettiren zeytinciliğe tercih etmiş görünüyor. Bununla beraber, ıslah ve aşılamanın zeytin sahalarını, bu işle uğraşanların malı yapan zeytin kanunu, son senelerde, zeytinlikler alanını genişletmiştir. Böylece halk, bir yandan devlete ait zeytinliklere sahip olmakta; öte yandan da zeytinlerin altındaki meşelerden odun kömürü yaparak satmaktadır. Bu iki taraflı kâr son yıllarda zeytinlikler alanını birden artırarak 817 hektara; sayımda 1944 yılında 35 bin iken 1949 da 101 bine (102) yükselmiş ve aynı yıllar zarfında mahsul 144 tondan 981 tona fırlamıştır.

Bölgede en ziyade zeytincilik yapan merkezler: Kalkan (200 hektar), Bayındır (200 hektar) ve Boğazcık (80 hektardır) tır. Halk tecrübe kazandıkça, zeytin ağaçlarına itina artıka; geniş yabancı zeytinlikler aşılandıka;

bu bölgedeki zeytin ormanları değerlendirilecek; zeytinlik alanı bir kaç misline ferah ferah ulaşacaktır. Halen elde edilen mahsulün büyük kısmı mahallî ihtiyaçlara cevap veren mıntakamızın bu bölümü, zengin bir zeytinciliğe namzet görünüyor.

Kıyı kuşağında bağ alanları da artar. Ekserisi sahil civarında ve nüfusça kalabalık merkezler (Kalkan, Kaş, Demre) etrafında toplanmıştır. Dahile doğru küçük lekeler halinde Kasaba, Kemer'de ve Susuz Dağın güneye dönük yamacındaki Köyre, Ortabağ, Yozgat'ta bulunur. Çukurbağ, Ortabağ gibi köy adları, bağcılığın bu bölümde hayli eski bir mazisi bulunduğunu göstermektedir. Anlaşılan, büyük istihlâk merkezlerinden uzaklık, münakale güçlükleri eski bağ sahalarının daralmasına yol açmıştır ve bugün kapladığı alan 138 hektardır. İlk mahsul, Çukurbağ ile Ağuluk'tan elde edilir ve yaş olarak Kaş Kaza merkezine sevk edilir. Demre'nin üzüm ihtiyacı, köşkerler ile Yozgat tarafından karşılanır.

Tahıl: Bölgenin arızalılığı, münakale güçlükleri, köylüyü, gıdasının temelini teşkil eden zahireyi eli altında bulundurmağa sevk etmiştir. Nitekim, büyük kısmıyla mıntakamız sınırları içerisinde bulunan Kaş Kazasında buğdaya tahsis edilen arazi, 1600 hektar; elde edilen mahsul 1200 tondur. 2000 Hektar arazi arpaya, (İstihsal 880 ton) 1200 hektar mısıra (istihsal 1200 ton); 18 hektar çavdara (İstihsal 12 ton) tahsis edilmiştir (102.) Ekilebilir arazinin büyük kısmının tahıla tahsisine rağmen, kâr temin eden meyvecilik ve sebzeçiliktir. Tahıl bölge ihtiyaçlarını karşılamaz, köylü hububat noksanını Elmalı'dan sağlar.

Bu arızalı bölgelerde buğday ziraatinin toplanma alanı Demre ile Kasaba ovalarıdır. Diğer ekim alanları küçük, münferit yekdiğerinden uzak adacıklar halinde sıralanan dolin tabanlarıdır. Toprak kıtlığı tarlanın her yıl ekiminin icabettirir. Bu bölgede nadastan murad edilen şey, ağustosta sürülen toprağın Sonbahar yağmurlarıyla birlikte ekilmeye başlaması anma kadar geçen müddettir. Kasaba ve Demre ovalarında da münavebe, nadasın yerini almıştır. Susam biçilen tarlaya, buğday arpa veya fasulya, nohut ekilir. Bu üçlü münavebe sayesinde susam ekimi ile fakirleşen toprağın besleyici kuvveti yine ona iade edilmek istenir. Avullu, Çerler, Sanlar, Ahatlı, Yavuda bir sene yazlık; müteakip, sene güzlük ekim yapılır. Tarlalar, yayladan inen yürüklere yurt olarak verilmek suretiyle gübrelenmiş olur.

Ekilen buğday cinsleri karabuğday, akbuğday, sarıbuğdaydır. Toprakların derin olduğu aluvyal ovalarda (Kasaba, Demre) tarlalar pulukla; Çoğu yerlerde sabanla sürülür ve buğday Mayıs'ta hasat edilir. Toprağın fakirleştiği kısımlarda buğday yerini arpaya ve burçağa terkeder. (Gürses). Arpa, halkın geçinmesinde buğday noksanlığını telâfiye çalışır ve ekmek buğday ile arpadan karışık unla yapılır.

Kıyı bölümünde sulamaya Kıyı bölgesinde sulama olmaksızın yapılan ziraatin dayanan ziraat: yanı başında, sulamaya dayanan ziraat alanı, büyük kısmın geçirimli kütlelerden müteşekkil olması yüzünden, dardır.

Fakat bu imkânların var olduğu kısımlarda sulama, kıyı bölümünde tamamen farklı bir ziraî faaliyetin gelişmesine yol açmıştır ki, bunların başında narenciye gelir.

Narenciye Akdeniz kıyılarında olduğu gibi, kıyı bölümümüzde de, sulama sayesinde tutunabilen narenciyenin işgal ettiği saha mahduttur. Sahile sarp yamaçlarla inen; birden irtifa kazanan dağlık alanlarda, narenciye ziraati ekim alanı bulamamıştır. Kasaba Ovasında, vakit vakit vukubulan don olayları, bitkinin bu yönde gelişmesine mâni olmaktadır. Denebilir ki narenciyenin temerküz alanı, 1000 dönümlük bir yer işgal ettiği Demre alüvyal ovasıdır. Narenciye bahçelerinin, bu ova dahilinde Aşağı Beymelek, Kumköy, Köşkerler, Burunköy etrafında toplanması; Demre Ovası dahilindeki bu dağılışı, onun bir yandan, Kış mevsiminde, civar platolardan soğuyarak Kıbrıs Çayı vadisi boyunca sahile ulaşan soğuk rüzgârlardan; öte yandan da, yine bu mevsimde, sık sık taşan Kıbrıs Çayı yatağından niçin uzaklaşmış olduğunu göstermektedir. Filhakika narenciye, bu saydığımız sahalarda, derinliği yedi ilâ on yedi metre arasında değişen, hayvan gücü veya motopomplarla çekilen su sayesinde gelişebilmiştir. Kuyulardan sağlanan sular, beton kanallara alınır. On, onbeş günde bir sulanan; yılda iki defa ve bihassa Yaz'ın çapalanan; budanan; dipleri gübrelenen; mahsul kemale erince de toplanması ve şevki için anbalaj yapılması icabeden narenciye, oldukça kalabalık bir nüfusa ihtiyaç gösterir. Demre Ovasında, çoğu portakal olmak üzere, piyasaya (Finike portakalı) adıyla sürülen yirmibin sandık mahsul elde edilmektedir ki, bu rakkam pek küçümsenecek' bir miktar değildir. Ya doğrudan doğruya veya Finike tüccarları marifetiyle İstanbul, İzmir'e sevkedilmekte; böylece her yıl sadece narenciyeden çiftçi eline 100 bin liraya yakın bir para geçmektedir.

Son yıllarda açılan ziraî krediler sebebiyle Demre Ovasında, yeni narenciye bahçeleri tesis olunmakta, buna muvazi olarak yeni yeni kuyular açılmaktadır. Bir yandan ekim alanındaki gelişmeler, öteyandan her yıl biraz daha büyüyen ağaçların bir evvelki yıla nazaran daha fazla mahsul vermesi hesaba katılırsa, Demre Ovasında narenciye ziraatıyla uğraşanların gelirlerinde, don gibi arızı sebepler dışında, önemli artışlar kaydedileceği tabiidir.

Pamuk Pamuk, mahalli halkın ihtiyaçlarını karşılayacak mikyasta, öteden beri Kasaba ile Demre ovasının sulanabilen kısımlarında ekilmekte idi. Yerli cins pamuktan dönüm başına 300 Kg. mahsül alınıyordu. Ve nihayet 1946 yılında, Kaş Kazası sınırları içinde, yerli pamuğun işgal ettiği alan 50 hektar; safi istihsâl de 16 ton kadardır (102.)

Kore harbinin başlaması, harb sanayii için elzem pamuğun fiyatını, bu tarihten sonra, gerek iç, gerekse dış pazarlarda baş döndürücü bir süratle yükseltince, pamuk ekim alanında süratli bir genişleme kaydedildi. Birden zengin olmak sevdasına kapılan Anntalya, Finike tüccarları, mıntakamızın

kıyı bölümünde, vâsi tarlaların ekimine koyuldu. Bu faaliyete bir kısım köyler de (Yuva, Çerler) iştirak etti. Böylece Demre Ovasında, evvelce susama tahsis edilen topraklarda pamuk ziraati başladı. O sıralarda 2903 sayılı Pamuk İslah Kanununun hükümleri gereğince, tek cins ekildiği takdirde âzami fayda sağlanacağı, pamuk ziraatinde ilerlemeler kaydedileceği mülâhazasına istinaden, Antalya vilâyeti dahilinde akala cinsi ekimine müsadde ediliyordu. Ancak akala cinsi tohumlarla sokulan pembe kurt, dikenli kurt pamuk kozasında alabildiğine tahribat yapmaya başlamış; randıman dönüm başına 100 kilograma düşmüş, saha genişlemesinden umulan fazla mahsül ümitleri boşa çıkmıştır. Köylünün "susam olmasaydı bu yıl açtık" sözü bu hususta bir fikir vermeye yarar. Pamuk ziraatının maruz kaldığı ve maruz kalacağı zararlardan korunması için, mütehasısların fikrine göre, daha 3-4 yıl ekim yapılmaması gerekmektedir ki, bu, istihsalin söylenen yıllar zarfında, 1946 ninki altına düşmesi demek olacaktır.

Susam Susam ziraati, başta Kasaba Ovası ve çevresinde; sonra Demre Ovasında yapılmaktadır. Kasaba Ovasında susam ekim alanları, hemen daima akarsular boyuna inhisar eder. Kıbrıs Çayı üzerindeki Kemer Köyü, akarsu yakınında bulunan Dirgenler, Karadağ, Çağman ve nihayet bol kaynakların bulunduğu Ortabağ köylerinde, geniş bir arazi parçası susam ekimine tahsis edilmiştir. Demre Ovasında pamuk ekiminin son yıllar zarfındaki süratli yayılışından önce, Kıbrıs Çayının iki tarafında geniş yerler kaplamaktaydı.

Kuvvetli bir toprak isteyen ve onun besleme gücünü süratle tüketen susam, bu bölgede tarlaların her yıl gübrenmesini icabettirir. Gübre azlığı, köylüyü ziraatte münavebeye sevk etmiştir. Bu maksatla bir yıl susam, bir yıl buğday veya mısır ekilir ve randıman dönüm başına 50-150 Kg. arasında değişir.

Kaş Kazasının susam istihsali 150 ton kadardır ki, (102) bunun büyük kısmını Kasaba Ovası sağlar. Kasaba, susam yağı ile ün salmıştır. Her yıl 20-30 ton yağ, kısmen Elmalı ile Finike'ye; fakat daha ziyade İzmir'e sevk edilir.

Sebzeler Sebze bahçelerinin dağılışını gösteren hartaya bakarsak, bunların her şeyden önce Kalkan, Kaş, Kasaba, Demre gibi nüfusça daha kalabalık merkezler etrafında toplandığını anlarız. Kıyı bölümünde 137 hektarı bulan sebze bahçelerinin ekserisi Kasaba Ovasında (74 hektar) yer alır. Onu Demre Ovası (34 hektar) takibeder.

Susuz Dağın güney yamaçlarında, 750-800 metrede sebze bahçelerinin varlığı, bakı şartlarının, farklı tabiatta iki kültenin: Kalkerlerle marnların temas alanından çıkan bol sulu kaynakların eseridir. Bununla beraber Yozgat, Ortabağ, Köyre'de elde edilen mahsül ancak mahallin ihtiyacını karşılar.

Bir yandan nahiye merkezinin, öte yandan Kaş'ın sebze ihtiyacını temin eden Kasaba bahçeleridir. Kıbrıs Deresinin iki sahili boyunca uzanan

50 hektarlık bahçelerde her türlü sebze yetişmektedir. Fakat turfanda sebzeçilik yapan Demre Ovasının, bölgede hususî bir önemi vardır. Bu ovada bahçeler, bir kısım suyu Kasaba Ovasındaki sulama işlerinde kullanılan, bir kısmı da Demre Ovası alüvyonları altında kaybolan Kıbrıs Deresi yatağından ziyade ova ile dağlık alanın temas bölgesinde sulanabilen kısımlara, kuyular civarına inhisar eder. Kuzeyin soğuk rüzgârlarına karşı Alaca dağın büyük kütlesi ile tamamen kapalı olan Demre Ovasında, ısı şartlarının da elverişliliği sayesinde, turfanda sebzeçilik yapılabilir. Bu sebzeçiliğin başında da bakla, kabak, salatalık gelir. Filhakika burada biri Kasım'da, diğeri Mart ortasında olmak üzere yılda iki defa bakla yetiştirilir. Nisan'da toplanan kabak, salatalık İstanbul, İzmir gibi büyük merkezlere sevkedilmek üzere yola çıkarılır.

Dahilde Ziraat Kıyıya has bitkiler, dahile doğru seyrekleşmekte ve *hayatı* çizdiğimiz hudut kuşağından sonra kaybolmaktadır. İstatistiklerin verdiği malûmat doğru ise, iç bölümde tarla mahsûllerinin ekim alanı, nadasa terkedilen topraklar hariç, ortalama rakamla 1946 yılında 14000 hektardır (102). Buna her yıl nadasa bırakılan toprakları eklersek, tarla mahsûlleri ekim alanı bir misline çıkar. Bu yıl zarfında buğday ziraati yapılan toprakların mesahası 7100; arpa 3500; mısır 1000; fasulya 950; nohut 500 hektardır. Şu halde tarla mahsûlleri ekim alanının yarısından çoğunu buğday; dörtte birini arpa; % 7 sini mısır; % 6 sini fasulya; % 3 ünü nohut işgal etmektedir. Tarla ziraatinin kapladığı bu geniş alan yanında sebze, meyve ve bağlara ortalama bir rakamla 300 hektar arazinin tahsisi de gösteriyor ki, iç kısım; Akdeniz bölümünün tam tersine, bir tahıl ziraati bölgesidir.

Tahıl ziraati, Dereköy ile Akçay boyunca sulanan kısımlar, Yazın sulan çekilen göl artık yerleri (Mühren, Karaköy) ve nihayet güneye bakan dere yataklarına sığınmış bağ, bahçelik alanlar dışında, ova tabanı ve yamaçları Neojen'in sınırına kadar işgal eder. Hattâ bazı küçük dolin tabanlarında, önemsiz lekeler halinde, bu sınırı aşar, Mamafih, tahıl ziraatının yapılmasına elverişli olan Neojen'e ait killi, kumlu toprakların tamamı ekili olmaktan uzaktır ve üst hududu 1300-1400 metreyi fazlaca tecavüz etmemektedir. Bu irtifadan sonra başlayan kalkerler üzerinde ekime müsait topraklar nadirdir; dar alanlıdır. Bu sınırlar dahilinde başta buğday, sonra arpa; dağ köylerinin (Akörü'nün Kıbrıs Çayı yukarı bölümündeki mahalleleri, Dargas) sulanabilen topraklarında mısır, sulanmayan yerlerde de arpa ve yulaf ekilir.

Tahıl, Elmalı Ovasının en belli başlı ürünüdür. Bunun Sebepleri arasında ekime elverişli toprakların genişliği kadar yağış âzamisinin kıyılarına nisbetle ilkbahara doğru kayması; Yaz kuraklığı; Sonbahar yağışlarının mevsim ortasına isabet etmesinin; bu sırada yağışlı ve güneşli günlerin birbiri ardınca gelmesinin rolü vardır. Yağışlı mevsimin Bahara taşması; başak bağlama sırasında Yaz kuraklığı; Kış soğukları bastırmadan

toprağın sürülüp ekime elverişli bir hâle gelmesine imkân veren Güz yağışları, tahıl ziraatının istediği en ideal şartlar gibi görünüyor. Fakat (sulama sayesinde yapılan mısır ekimi dışında) tahıl ziraati, ilk nazarda sanıldığı kadar sağlam bir iklim temelinden mahrumdur. Ova halkının da söylediği gibi, Nisan yağmurları ile ekin birden boylanmakta; fakat Nisan sonlarına doğru ve bitkinin başaklanma ânı olan Mayısın ilk yarısında, yağış devam etmediği takdirde, iyi mahsül alınamamakta ve mahsül ihtiyaca yetmemektedir. Böyle yıllarda, civar köyler Elmalı'dan buğday tedarik etme zorunda kalırlar. Buna, bir de bitkinin başak bağlaması sırasında esen ve tahılı kör eden Föhn karakterli sıcak rüzgârların mahsül üzerindeki zararlarını eklemek icabeder. Bazan, Sonbahar yağmurları zamanında yağmaz. Halbuki Yaz sıcaklarıyla sertleşmiş, kurumuş toprağın sürülmesi, buğday tanelerinin neşvüneması için, toprağın nemli olması lâzımdır. Yağışların gecikmesi, tarlanın geç sürülmesine; ekimin geç yapılmasına sebep olur. Bitki fazlaca büyümeden şiddetli soğuklara maruz kalır ki, bu, tahıl için hayli mahzurludur. Bu hâl Semayük, Mühren, -Gilevci, İslâmlar, Armutlu köylülerinin "Güz yağışlı giderse kışlık; yağışsız giderse yazlık ekim yaparız" sözlerinde ifadesini bulmaktadır.

Sayıdığımız düzensizlikler dışında, yağış tutarının yıldan yıla büyük farklar göstermesi de zikredilebilir. Filhakika, bazı seneler yağış 700 mm. yi aştığı halde (1953 de 709,7; 1954 de 751 mm.) bazı yıllar bu miktar 400 mm, nin altına inerek (1950 de 365,2; 1955 de 386 mm.) İç-Anadolu'nun en kurak istasyonlarında kaydedilenlere yakın bir değer gösterir. Şüphesiz bu hâl, istihsâle büyük mikyasta tesir etmektedir. Elmalı'nın 1944 de 2666; 1946 da 4560 ton tahıl istihsâl etmesinin sebebini, rasad sonuçları elimizde olmamasına rağmen, bu iki yılın yağış tutarları arasındaki büyük farkta aramak doğru olur.

Toprağın ekime Yıllardan, hattâ asırlardan beri mıntaka topraklarının ekil-hazırlanması mesisi, besleme gücünü azaltmış olduğundan tarlaların gübrelenmesi zarureti belirmiştir. Bu imkânlardan mahrum olan kısımlarda tarlaların bir kısmı ekilir, diğer kısmı nadasa terkedilir. Nadaslı tarlalarda hayvanlar otlatılır. Böylece bunların ekinlere zarar vermesi önlenmiş olur; ayrıca toprağın gübrelenmesi sağlanır. Bayındır, Macun, Hacıyusuflar'da arazi kıtlığından; Eskihisar, Salur, Kotran'da tarlaların sulanması yüzünden nadas yapılmaz. Buralarda dinlendirilmeye terkedilen tarlalar sulanamıyanlardır. Kaşçiftliği, Değirmenköy, Bayırlar'da, sulanan tarlalar bile nadasa terkedilmekte, ikinci yıl buğday; buğday hasat edildikten sonra da yerine fasulye ekilerek çifte mahsül alınmaktadır.

Nadas umumiyetle Haziran ile Temmuz'a rastlar. Nadaslı tarla pullukla derince sürülür, böylece ayrık otları kökünden sökülmüş olur ve güneşte kuruyarak mahvolan yabancı otlar ertesi sene tarlaları istilâ etme imkânını bulamaz. Ova köylerinde "Nadası derin" Çobanisa, İslâmlar gibi yamaç köylerinde "yufka" sürersek iyi olur diyorlar. Böylece yamaçlarda, üstteki

mümbit toprağın alttaki verimsiz kısımın karışması önlenmiş olmaktadır. Nadasa bırakılan topraklar iki defa pullukla; ekimden önce sabanla sürülür, otları temizlenir. Bu suretle bir yandan yağın yağmurun toprakta depo edilmesine çalışılır, öte yandan tarla otlardan temizlenir.

Ekimin zamanını, kışlık veya yazlık buğday ekimini tayin eden yağışlardır. Sonbaharın ilk yağmurları düşer düşmez tarlalar sürülür; yağışlar gecikir, soğuklar erken gelirse ekim Bahara kalır.

Mıntaka iklimine uygun buğday cinslerinin verimi, hava şartları müsait gittiği takdirde, gübrelenmiş tarlalarda gübresizlere nazaran 2-3 mislini bulmaktadır. Yağışın yeter derecede olmadığı yıllarda, köylünün ifadesine göre "Gübre tarlayı yakmakta, tane verimi düşük fakat şamanı bol olmaktadır"

Bakliyat-sebze ve İç bölgenin en önemli bakliyatı olan fasulye ve nohut, meyva bahçeleri esas itibariyle, - Elmalı Ovasında ekilmektedir. Fakat her iki bakliyatın temerküz sahaları oldukça farklıdır. Mayıs nihayetlerinde toprağa atılan; görünüşünden kemale erdiği ana kadar geçen zaman zarfında 9-10 defa sulanması icab eden fasulyenin, sulanabilen bölgelere inhisar etmesi tabiidir. Bu şartları haiz alanlar Akçay'ın; sularını Karagöl'e boşaltan Eskihisar Deresinin iki yanındadır. Filhakika Akçay, son derece düz bir ovada, satha yakın akmakta, civar arazinin sulanması mümkün olmaktadır. Üstelik karst kaynaklarıyla beslenen bu akarsuda, bilhassa Yazın, bol su bulunmaktadır.

Ova seviyesi üzerindeki bir set içinde akan Eskihisar Deresi, sulama bakımından daha elverişli şartlar arzeder. Zira ova ile akarsu yatağı arasındaki mevcut irtifa farkından faydalanılarak, derenin iki yanında genişçe bir kuşağı rahatça sulamak kabil olmaktadır. Bundan dolayıdır ki, Güğü, Eskihisar, Kortan; Akçay üzerinde Kaş çiftliği, Armutlu, Bayat, islâmlar, Karamık, Yaka çiftliğinin başta gelen mahsûlü fasulyedir. Ancak öteden beri yetiştirilmekte olan küçük daneli "Gıcık" fasulyesi, birkaç yıldır "Sarı Basra" hastalığından ziyadesiyle zarar görmüştür ve yerini tedricen Elmalı Tohum Islah İstasyonunun dağıttığı, mezkûr hastalığa karşı mukavim, iri daneli fasulyelere terketmektedir.

Düden, Gilevği, Karaköy ve Mühren toprakları, yakınlarındaki göllerin tehdidi altındadır. Bu göller, Ekim'den itibaren bir kısım civar araziye istilâ eder; bol ümüslü, bereketli topraklar bırakır. Mayıs sonuna doğru çekilir; en dar sınırlarına iltica eder. Bu her yıl istilâ gören topraklarda, ancak Mayıs sonu, Ekim başı arasında kalan dört aylık süre dahilinde, mahsûl alınması mümkün olan nohut ziraati yapılmaktadır. Elde edilen mahsûl, fasulyede olduğu gibi Kaş, Finike ve bilhassa Fethiye'ye sevk edilmektedir.

Sebze bahçeleri Akçay'ın suladığı kısımlarda, Eskihisar Çayının taşma alanı dışında kalan sulak yerlerde; Semayük ova bölümünde, kuzeye Sivri-tepe ile kapalı Gilevği de yer alır. İtiraf etmek lâzımdır ki, bu böl-

geler, faaliyetlerini Elmalı merkezinin ihtiyaçlarına göre ayarlamaktadır. Finike'nin turfanda sebzelerini Temmuzda Kışla köyünün mahsülleri, nihayet Eskihisar, Salur, Kortan'inkilerle Tekke ve İslâmlar'ınki takib-etmektedir.

İç bölgenin bağları, Elmalı Dağının güneye bakan yağmur sularının ya süratle akıp gittiği veya Neojenin kaba unsurlu depolarında kaybolduğu yamaçlarında, bir teşbih dizisi gibi sıralanmıştır. Bu kuşak dahilinde bağların kesafet peyda ettiği yerler; Gilevği, Elmalı, Eskihisar'dır ve bakı şartlarının müsaadesi nisbetinde, Sütleğen'de olduğu gibi, 1350-1400 metreye kadar çıkmaktadır.

Buna mukabil bağ, Kaşçiftliği ova bölümünde, Yumru ve İslâm dağlarının güneye dönük eteklerinde; Neojen'in yalnızca konglomeralardan ibaret oluşu ve henüz ayrışmamış bulunması yüzünden, gelişmemiştir.

Bu ova zemininde Akcainiş, Tekke dolaylarındaki bağlar, Avlan Gölüne doğru yeraltı su seviyesinin yakınlığı sebebiyle, Susuzdağın eteklerine iltica eder. Aynı hâl, Mühren ve Semayük bağlarında da kendini gösterir. Her iki köyde, taban su seviyesinin satha yakınlığı bol su isteyen kavakların köklerini dahi çürütmektedir. Bu sebepten dolaydır ki, ismi geçen köylere ait bağlar, ova düzlüğünden kaçarak Elmalı-Korkutelî şosesinin ova tabanına tatlı eğimlerle inen sırtlarına iltica etmiştir.

Havalide münteşir asma cinsleri, yerli Dilmit ile Burdur Dilmitidir. Bölgenin en büyük istihlâk merkezi olan Elmalı, ihtiyacı olan üzümün bir kısmını Gilevği, Eskihisar, Mühren, Semayük'den temin eder. Eskihisar üzümleri, yaş olarak, Kış ortalarına kadar muhafaza edilebilmektedir.

*Teke yöresinde
hayvancılık*

Mahallinde alınan bilgiye göre, mmtakamızın kıyı bölümünde vergiye tabi hayvanların sayısı 57017 olup, bunun 36542 sini keçi; 12581 ini koyun; 7893 ünü de sığır teşkil etmektedir. İç bölümde koyun ve keçi sayısı sırasıyla 47479 ve 34872 dir.

Rakamlar açıkça şunu ifade ediyorlar ki, mmtakamızın iç bölümünde hayvan sayısı kıyıdağının bir mislini geçmekte; sahilde keçi sayısı koyun sayısının üç misline varmakta; dahilde ekseriyeti koyun teşkil etmektedir. Bu neden böyledir?

İklim bahsinde gördüğümüz üzere, kıyı bölümünde yağışlar Kışa isabet etmekte; İlkbaharda gelişen otlar âdeta mutlak bir kuraklık gösteren Yazın şiddetli sıcakları ile kavrulmaktadır. Bu haliyle kıyı bölümü kış ve İlkbahar'da; kısmen Sonbahar nihayetlerinde koyunların beslenmesine müsait otlaklara sahipmiş gibi görünüyor. Hakikatte, geniş sahalarda, sahile kadar inen iğne yapraklı ormanların dökülen yaprakları, toprak üzerinde kalın bir örtü teşkil ederek her türlü otun yetişmesine mâni olmaktadır. İğne yapraklı ormanlar, otlakların düşmanıdır. Bundan dolaydır ki, koyun, kıyı ovalarının bataklık kısımlarında, anızlı tarlalarda;

öteye beriye serpilmiş dar alanlı, cılız otlaklarda ve nihayet Alaca-Gülmez dağı'nın mahdut alp çayırları bölgesinde bir miktar yiyecek bulur.

Keçi için durum tamamen başkadır. Zira keçi, her bulduğunu yiyen arsız bir hayvandır. Maki'yi teşkil eden türlü bitkilerin yapraklarıyla hatta ve hattâ iğne yapraklıların körpe filizleriyle rahatça geçinir ve o'nun için Maki bölgesinde aç kalma endişesi yoktur.

Dahilin orman sınırı dışında kalmış vâsi dağ otlakları, iç kısımda neden keçiden çok koyun beslendiğini izaha yarar. Elmalı stebi ile alp çayırları arasında yer alan bir kısım orman kuşağının, yangınlar ve tahriplerle yer yer seyrekleşip kaybolması, keçiyi, kıyı kuşağının aynı zenginlikteki geçim kaynaklarından mahrum etmiştir.

Bir tarafta kızgın güneş altında otların kavrulduğu kıyı kuşağı, öte yanda zirvelere doğru tedricen eriyen, nisbeten kalın bir kar örtüsü altından çıkan, onun suları ile beslenen, daima otlu bir iç bölgenin yan yana bulunuşu; buna mukabil Kışın şiddetli soğuklarında sürülerin sahile inmesi ve bu bölümde açıkta, rahatça yayılabilmesi iki bölge arasında devamlı, mevsimlik hayvan muhaceretine yol açmıştır.

Bu hususlar hatırlanıp davarın bölgedeki dağılışı gözden geçirilirse (Harita 5-6) koyunun Elmalı Silsilesi, Beydağları ile Elmalı Ovası arasında kalan sahaya sıkıştığı; Elmalı Silsilesi tarafında daha kesif olduğu; bu alanların nüfus sıklığı itibarıyla seyrek sahaları teşkil ettiği görülür.

Beydağlarının zirvelerini örten dağ otlaklarının uzaklığı, Semayük Ovası doğu kısımlarında, mukabil taraftaki kadar çok koyun beslenmesini izah eder. Susus-Katran dağları üzerindeki Alp çayırlarının dar alanda olması, burada, beklenen kesafette bir koyunculunun inkişafına imkân vermemiştir. Nihayet koyun, arazinin boş kalmadığı, nadasın fazlaca tatbik edilmediği (Eskihisar civarı, Kaş çiftliği Ovası) yerlerde kesafetini kaybeder.

Beydağları eteklerinde kesafet kazanan keçi, kıyı bölümünde, maki sınırının ötesinde, ehemmiyetini kaybeder. Bu kısımlarda karaçam, sedirlerin geniş sahalar işgal etmesi, keçilerin yaşamasına az elverişli bir durum yaratmıştır.

Semayük Ova Bölümü kenarındaki ikinci kesif alan, varlığını Beydağları eteklerini örten mazı menşei ve bodur ardıçlara borçludur.

Sığır, otça zengin yerlerde yani Kasaba, Demre ovalarındaki akarsu boylarında; denize ulaşan küçük derelerin genişleyen tabanlarında; Fellen Çayı boyunda; Hacıoğlan-Seyret-Bezirgân üçgeninde bulunur. Dahilde Mühren, Karaköy Düden civarındaki göllerin taşma alanında ve Akçay ile Eskihisar deresi boyunca çoğalmaktadır.

Yazın kıyı bölümündeki şiddetli sıcaklar tesiriyle otların kurduğunu, buna mukabil iklim şartlarının ağaç yetişmesine imkân vermediği yüksek dağlarda kar sularıyla beslenen geniş otlakların uzandığını söylemiştik. Bu keyfiyet, Yazın otsuz kalan kıyı bölgesindeki hayvanların, yüksek

dağlara muhaceretini doğurmuştur. Sahil bölümünde kalkerin önemli bir saha işgal etmesi, kaynakların bulunmayışı, halkı, içeceği suyu sarnıçlarda toplamaya icbar eder (Foto. 13-41). Fakat biriktirilen su, İlbahar sonlarına doğru tükenir. Sıcak bölgeden kurtulmak ve bol suya kavuşmak iştiağı ile halk, hayvanlarına tâbi olarak yaylanın yolunu tutar.

Yaylaya çıkma zamanını haber veren hayvanlardır. Gürses'de "Günü geldi mi davar zaptolunmaz, yaylaya kaçar"; Semayük'tede "Biz aramayız amma hayvan ahırda durmaz, dağ yolunu tutar", "O, gideceği günü bilir" derler. Fakat hayvanların yayla yolunu tutma tarihi dahilde ve kıyıda değişir; Sahil bölümünde umumiyetle Mayıs'ta; iç kısımda ise Haziran'dadır. Kıyı bölümünde Mayıs sonlarında başlayan göç, Temmuz nihayetlerine kadar devam eder. Dahilde köylülerin yaylaya çıkışı aynı tarihe, yani 22 Hazirana rastlar. Develere denkler sarılır, silâhlar atılır, davullar çalınır ve köy bayram yerine döner. Köyleri, yaylaya çıkamayacak kadar ihtiyarlarla bekçiler bekler.

Kaççılığı Ovasında yer alan Avullu, Bayındır, İslâmlar, Sıcak, Çukurbağ, Yavu, Belenli, Ahlatlı, Sarılar gibi köylerin kıyı bölümünde aynı adı taşıyan, aynı muhtarlığa bağlı kışlaklarının bulunuşu, yaylacılık faaliyetinin mıntakada hayli gerilere gittiğini ve önemini göstermeğe kâfidir. İç bölgedeki köylerin, halk dilinde yayla avullu, yayla bayındır. . . olması sahil ve yaylanın, halk nazarında da yekdiğerinden çok farklı iki bölge olduğunu anlatmaktadır.

Havalar ısınınca, kıyı bölümünün bu saydığımız köyleri aynı adı taşıyan Elmalı Ovasındaki köylere; Demre, Kaş, Kasaba ise Elmalı ovasındaki Gömbe'ye; Kalkan, yanbaşındaki Bezirgan, Sidek'e; Dargaz'a; İslâmlar, Elmalı Ovasındaki İslâmlar Köyüne; Akörü, Gendive, Kemer: Akörü'nün mahalleleri olan Sütleğen, Karapınar, Kabaseki, Sinekçibel'e; Durhasanlar, Köyre, Yozgat, Karadağ, Finike yazın: Susuz-Katran dağları; Gürses, Davazlar, Karabucak aynı dağlardaki Dokuzgöl, Çiğli, Kara yaylalarına; Matırlı Beymelek, Köşkerler, Çağman: Alaca Dağlarına çıkarlar. '(Harita 7)'

Sahil köylerinden yaylaya giden yol uzundur. Lüzumlu bütün eşyayı bir seferde götürecek kuvvetli; arızalı bölgede epeyi bir yol katedeceği için, develere ihtiyaç vardır. İnsanlarla birlikte yaylaya göçen hayvanlar, oradan çobanlar ve büyük davar sahiplerinin refakatiyle dağ otlaklarına doğru ikinci bir yolculuğa koyulurlar. Sütleğen sürüleri Akdağ'ın orman üst hududunu gerilerde bırakan azametli tepelerine; Gömbe civarındakiler, Yumru ve Akdağ arasındaki Soğuksu yaylasına çıkarlar. Semayük Ovasında Çobanisa, İlyığı, Bayındır, Gökpınar köylerinden madası Beydağlarına; Finike'nin Yenice nahiyesinden "gelen Saçıkartalı"lar; Fethiye'den gelen Culfalılar Elmalıdağ, Kızılcadağ, Elbis dağlarına çıkarlar. Elmalı Ovasında Avlan; kıyı bölgesinden Karadağ, Yozgat, Köyre, Ortabağ, Dursunlar, Mevrutlar, kıldan siyah çadırlarını Susuz ve Katran dağlarının yüksek tepelerine kurarlar.

Yaylada kalma müddeti yer yer değişir. Semayük Ovası köyleri bir-birbuçuk ay yaylada kalabilir. Eskihisar, Salur'da ziraat işlerinin çokluğu sebebiyle, yaylaya giden birkaç aile iki ay; Avlan üç ay; Kalkan civarı köyleri Eylül ve Ekim sonlarına kadar devam etmek üzere 4 ilâ 5 ay yaylada kalır. Dağlık otlaklarda ot tükenince hayvan yaylada durmaz; hasad edilmiş anızlı tarlalara iner. Sonbahar'da dere tabanları, Beydağ eteklerindeki sahalar sürülerin işgaline uğrar. Fakat büyük kısmı, Sonbahar ortalarında başlayan yağmurlarla otların yeşerdiği sahil bölümüne iner. Ilık bir atmosfer altında koyunlar yayılır, keçiler ise makiler altında dolaşır.

Ziraat ve el sanatları: Büyük sürülerden elde edilen sütler, ister yaylada isterse kışlakta olsun, kısa bir müddet sonra bozulur. Onu dayanır hale getirmek için yağ ve peynir yapmak lâzımdır. Hayvancılıkla uğraşan köylerde (Küçük ve Büyüksöyle, Geçmen, İlyığı, Çuğun, Hacı-yusuflar) süt, leğenlere konur. Üstteki kaymak, tahta leğenlere alınarak karıştırılır. Bu suretle elde edilen yağlar su ile yıkandıktan sonra tulumlara basılır.

Sahil bölümünde yağ, tahta yayıklarda elde edilir ve biraz da tulum peyniri yapılır. Davazlar, Gürses, Muskar, Çağman: Demre'nin; Kasaba Ovası köyleri: Kasaba ve Kaş'ın; Dargaz, Sütleğen: Kalkan'm ihtiyacını karşılar. Büyük, Küçüksöyle, İlyığı, Çoğun, Hacıyusuflar, Macunlar elde ettiği yağ ve peynirin büyük kısmını Elmalı ile Finike'ye satar.

Kıyı bölümü zeytinliklerinden elde edilen mahsulün ekserisinden Kaş'da 1; Kalkan'daki iki yağ değirmeni vasıtasıyla yağ çıkarılır. İmalât-haneyeye gelen zeytinler 50-60 kiloluk partiler halinde; hayvanla çevrilen taş değirmenlerde ezilir; torbalara doldurulur, bir miktar sıcak su eklen-dikten sonra sıkılır.

Susam yağını Kasaba'daki iki değirmen çıkarmaktadır. Bu maksatla susam tohumları, 24 saat tuzlu suda bırakılarak taş ve topraktan temizlenmiş olur. Fırınlarda kavrulduktan sonra sıcak bir halde, atların çevirdiği, taşlar arasına dökülür. Kenardaki oluktan akan susam yağı kaplarda toplanır. Kasaba yılda bu suretle 1000-2000 teneke susam yağı istihsâl etmektedir.

Kıyı bölümünün maki formasyonu hudutları dahilinde, önemli bir yer işgal eden meşeler ile iç kısmın mazı meşeleriyle kaplı kısımlarında, ezcümle Yuva'da kömürcülük yapılır. Bir zamanlar Kaş civarında imal edilen kömürler, İzmir ve İskenderiye'ye gönderilmekte ve İskenderiye'de "Kaş kömürü" adı ile piyasaya sürülmekte idi. Bugün de Zeytin Kanununun imkânlarından faydalanılarak yabanî zeytin ağaçlarının altını temizlemek maksadiyle kesilen meşelerden kömür imâl edilmektedir.

Elmalı'nın iki kilometre doğusunda, Akbulak çeşmesi mevkiinde (Foto 36) Neojen killeri işleyen bir tuğla atölyesi bulunmaktadır. Yılda

250.000 tuğla 100.000 kiremit yapan imalâthane, Elmalı ile Finike'nin ihtiyacını karşılamaktadır.

Hulâsa görülüyor ki, iç kısımla kıyı bölümü arasındaki ziraat tarzı farkları ne olursa olsun, ziraat hayatı, tabîî muhitin çetin şartları ile karşı karşıyadır. Her iki bölgede de yağışların mevsimlere nisbetsiz dağılışı; bünyenin kalkerli olması dolayısıyla su darlığı; ekim alanlarının arızalılık yüzünden heyeti mecmuaya nisbetle azlığı; dahilin kaprisli iklimi bunun sebepleri arasında sayılabilir. Tabîî çevrenin imkân sınırları içinde köylü daha müreffeh bir hayatın çarelerini aramaktadır.

KISIM: III

Fasıl 6

MERKEZLER

ELMALI: Elmalı, aynı adla yadedilen dağın güney eteğinde (Foto 37) ve yolların kavşak noktasında bulunur. Finike, Kaş, Kalkan, Antalya'dan gelen yollar, Elmalı'da birleşir veya Elmalı'dan bu istikametlere dağılır. Elmalı, Karagül'ün taşma sahasından uzakta, Elmalı Dağ eteğinden çıkan büyük bir karst kaynağının yanında kurulmuştur. Bu su, şehrin ihtiyacını karşıladıktan başka bir çok değirmenleri çevirmekte, bahçeleri sulamakta, şehri aydınlatan hidro-elektrik santralini harekete geçirmektedir. Nihayet Elmalı, geniş ve verimli iki ova bölümünün (Semayük ve Düden ova bölümleri) iltisak alanında; her iki ovaya hâkim; müdafaası nisbeten kolay bir mevkidedir.

Şehrin kuruluş tarihi katî olarak bilinmiyor. Osmanlılar devrinde, Anadolu eyaletine bağlı Teke livasının merkezi olduğu malûmdur (80). îdarî merkezin Antalya'ya naklini müteakip, 1284 yılında kaza olmuştur. 1082 senesine doğru, Elmalı'ya, Seki yaylası yoluyla gelmiş olan Evliya Çelebi (94), Elmalı'nın 32 mahalle ve 8888 evden ibaret olduğunu söyler. 1841 de Elmalı'dan geçen Schönborn'a göre (27), şehir nüfusu 10.000'i bulmakta idi, 1295 de Elmalı'nın Konya vilâyetine bağlandığı anlaşılmaktadır (95). Bu tarihte Elmalı kasabasında, 8 cami, 8 medrese, 10 mescit, 1 rüştüye, 150 dükkân bulunuyordu. Kasaba nüfusu 6165; ev sayısı 1097 idi.

Bugünkü Elmalı, Neojen tepeler arasma sıkışmış, 1583 haneli, 5000 e yakın nüfuslu bir kasaba; mıntakanın en büyük merkezidir. Şehir iki kısımda mütalâa edilebilir. Bunlardan ilki esas Elmalı; diğeri Finike şosesi boyunca uzanan ve Yazın oturulan bağ evlerinden müteşekkil sayfiye bölümü. Elmalı halkı, Yaz sıcaklarından kaçarak Antalya ve Finike'den gelen turistlere evini kiraya verir. Ve kendisi bağ evine taşınır.

Antalya, Finike şosalarının birleşerek şehre girdiği yol ana caddeyi teşkil eder. Devlet daireleri (Kaymakamlık binası, Askerlik Şubesi, Ziraat

Bankası, Orta olul) bu cadde üzerinde yer alır. Pazar, ana yolun iki tarafında kurulur. Hububat depoları, tahıl tüccarlarının yazıhaneleri yine bu yol boyunca sıralanır. Çilingirler, bıçakçılar, demirciler, semerciler ana caddeye paralel bir sokakta toplanmıştır. Elektrik fabrikasını işleten su boyunca tuz ve buğday değirmenleri uzanır.

Köylü mahsulünün fazlasını, Pazartesi günü kurulan Elmalı pazarına getirir ve ihtiyaçlarını oradan temin eder. Bu pazarın en yakın tesir sahası (Harita 9), hergün Elmalı'ya gelebilen, Gökpınar ile Kışla köylerine kadar uzar. Gökpınar buğday, patates, soğan; Kışla sebze ve hasır getirir.

Haftada bir pazara gelen ve Elmalı'nın yakın tesir alanına giren köylerden Gilevge, meyve ve sebze; Semayük, Mühren buğday, arpa; Çobanisa, buğday, kabak; Bayındır, kereste, hububat, peynir ve yağ; Eskihisar, Kortan, Salur, Yalnızdam, yağ bakliyat, hububat, hasır, sebze Yuva, kükür ve hasır; Düden, hububat, kavun-karpuz; Eymir, Karamuk, Bayralar odun getirir.

Uzak tesir sahası içerisindeki Büyük ve Küçüksöyle, Hacıyusuflar, Macun; İlyığı: Yağ, bal, peynir, odun; Yakaçiftlik: kavun-karpuz'; Avlan: balık; Bayat, Armutlu, Akçainiş, Sarılar: fasulye, mısır; Ahlatlı: kömür, yün, peynirini getirir ve Elmalı'dan lüzumlu bütün ihtiyaçlarını temin eder.

Mıntakanın sahil bölümünde, bir yarımadaanın en dar *Kaş ve kalkan*

kısımında, nisbeten mahfuz bir koyun nihayetinde bulunan Kaş, (Foto 32) çok eskidenberi Kasaba ovasının tahılını, dağlık alanın kerestesini ihraç eden limandır (87).

Bir zamanlar korsanlara barınak rolü gören Kalkan (Foto 33) bugün Kocaçay mansap ovasının ihraç limanı durumundadır.

S O N U Ç

Bu kısa tetkikten, Teke yöresi orta kısmında iki bölüm: Kıyı ve iç bölümleri, arzettikleri hususiyetler itibariyle, yekdiğerinden ayrılır. Her iki bölgede değişik bir ziraat; farklı bitki örtüsü ve iklim, farklı peysaj, en güzel ifadesini, halkın aynı adı taşımakta olan köylere verdiği "Yayla" ve "Sahil" sıfatlarında bulur.

. Gerçekten "Sahil" de Yazlar sıcak ve kurak; Kışlar ılık ve güneşlidir. Sulanmayan kısımlarda zeytin ağaçları, bağlar uzanır. Dolin tabanlarında tahıl ziraati yapılır. Sulanan alüviyal ovalarda susam, pamuk ekimi, narenciye gelişir.

750-1000 Metreler arasında Yazın daha serin olan kuşakta, malaryalı kıyı ovalarından kaçmış kalabalık köyler uzanır. Akdeniz İkliminin sembolü olan zeytin seyrekleşir, sedirler ve eğreltiler belirir. Maki artık aşağılarda kalmıştır.

Dahile doğru "Sahil'in minyatürü andıran evleri, kendine has bitkileri silinir ve "Yayla" da daha büyük evler, daha sert Kışlar, daha az yağışlı

bir iklimle birlikte tahıl, ziraatin temelini teşkil eder. Bağ ve bahçeler, güneye bakan tepelerin kuytu köşelerine iltica eder.

Sebze ve meyve bölgesi "Sahil" ile; buğday anbarı olan "Yayla", yekdiğerini tamamlayan ve bu itibarla iktisaden birbirine muhtaç bir bölgenin ayrılmaz iki bölümüdür. Sürüler, iklime uyarak Yazın "Yayla" ya çıkar; Kışın "Sahil" e iner, Sıcaktan bunalmış halk için de durum böyledir. Fazla insan gücü isteyen; çeşitli ziraatin yapıldığı "Sahil"deki nüfus miktarı az, "Yaylanınki fazladır. Böylece nüfusça zengin yayladan, az nüfuslu "Sahil"e mevsimlik muhaceretler olur ve bu hâl iki ünitenin, bu bakımdan da, yekdiğerini nasıl tamamlamakta olduğunu bir daha ortaya koyar.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- 1 — AKYOL (I. H.): *Türkiye'de basınç, rüzgârlar ve yağış rejimi* (Türk Coğrafya Dergisi, Sonkânun-Nisan, S: 1-34) 1944, Ankara.
- 2 — AKYOL (I. H.): *Atmosfer sarsımları ve Türkiye'de hava tipleri* (Türk Coğrafya Dergisi, Ocak-Nisan, S: 1-36) 1945, Ankara.
- 3 — AKYOL (I. H.): *Türkiye'de akarsu sistemleri ve rejimleri* (Türk Coğrafya Dergisi, Yıl III, Sayı: IX-X, S: 1-36) 1947, Ankara.
- 4 — AKYOL (I. H.): *Türkiye'de yeni Meteoroloji rasatları serisinin coğrafi neticeleri* (İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Dergisi, Cilt I, Sayı I, S: 2-58) 1951, İstanbul.
- 5 — AKYOL (I. H.): *Türkiye'de akarsu rejimleri* (Türk Coğrafya Dergisi, Sayı XI-XII, Yıl VI-VIII, S: 1-34) 1949, Ankara.
- 6 — ALAGÖZ (O. A.): *Türkiye karst olayları hakkında bir araştırma* (Türk Coğrafya Kurumu yay. Sayı I) 1944, Ankara.
- 7 — ALTINLI (E.): *Antalya bölgesinin stratigrafik etüdü* (İstanbul Üniversitesi Fen Fak. Mec. Ser: B, Cilt IX, Sayı 3) 1945, İstanbul.
- 8 — ALTINLI (E.): *Antalya bölgesinin tektonik etüdü* (İstanbul Üniversitesi Fen Fak. Mec. Seri: B, Cilt X, Sayı 1) 1946, İstanbul
- 9 — ARABU (N.): *L'Asie Mineme occidentale, d'apres les traveam de A. Philippon* (Ann. de Geogr.) 1923, Paris.
- 10 — BATU (S.): *Türkiye'de hayvancılık* (Türk Coğrafya Dergisi, Yıl I, Sayı III-IV, S: 309-325) 1943, Ankara.
- 11 — BERG (G.): *Über die Meogenbecken Kleinasiens* (Ztschr. Geol. Ges. Lx IV, B. Monastsber. I. S. 59-63) 1912, Berlin.
- 12 — BERBER (A.): *Silvikültür* (Ziraat Bakanlığı Orman Urnunı Müdürlüğü yayınları, Cilt I) 1945, Bursa.
- 13 — BLANCHARD (R.): *Asie occidentale et haute Asie* (Geogr. Univ. Tom. VIII) Paris.
- 14 — BLUMENTHAL (M.): *Seydişehir-Beyşehir hinterlandındaki Toros dağlarının jeolojisi* (M. T. A. Enst. Yay. Seri D, No: 2) 1947, Ankara.

- 15 -BERNHARDT (R.) : *Gmndlagen, Geschickte und Aufgaben der Foermirtschaften der Türkei* (Y. Z. E. Sayı 15) 1935 Ankara.
- 16 - CALVI (W. S.): *Anadolu ovalarının teşekkülü* (Y. Z. E. Sayı 30) 1936, Ankara.
- 17 - CHAPUT (E.): *Türkiye'de jeolojik ve jeomorfojenik tetkik seyahatları* (Çev. A. Tanoğlu, İstanbul Üniversitesi yay. No: 324, Edebiyat Fak. Neş. No. 11) 1947, İstanbul.
- 18 - CHAPUT (E.): *Türkiye'nin tektonik tarihçesine umumi bir bakış* (Çev. H. Nafiz, İstanbul Darül. Geol. Enst. neş. No. 6 Sayfa 6) 1931, İstanbul.
- 19 -CHAPUT (E.): *Etudes sur l'evolution da modele de Anatolie et de la T/irace* (Cong. Intr. Geog. Paris 1931) 1933, Paris.
- 20 - ÇALGÜNER (C): *Türkiye'de ziraat işçileri* (Y. Z. E. Sayı 132) 1943, Ankara.
- 21 - DACI (A.): *Türkiye'de Kretase ve Nummulitik tabakalarında Foraminifer türleri* (Türk Jeoloji Kurumu Bülteni, Cilt I, Sayı 2, S: 51-69) 1948, İstanbul.
- 22 - DARKOT (B.): *Türkiye'de sıcaklık derecesininin ağılışı* (Türk Coğrafya Derneği, Yıl I, Sayı 1, S: 23-35) 1943> Ankara.
- 23 - DARKOT (B.): *Türkiye'deyağışların dağılışı* (Türk Coğrafya Derneği, Sayı II, S: 137-159) 1943, Ankara.
- 24 - DARKOT (B.): *Coğrafi araştırmalar* (İstanbul üniversitesi Coğr. Enst. neş. 4) 1938, İstanbul.
- 25 - DARKOT (B.): *Ekonomik coğrafya* (Yük. Eko. ve Tic. Ok. yay. sayı 114) 1945, İstanbul.
- 26 - DARKOT (B.): *Türkiye coğrafyası*, 1942, İstanbul.
- 27 - DARKOT (B.): *Elmalı* (Isl. Ans. C. 31, S: 238) 1946, İstanbul.
- 28 - DAVIS (P. H.): *A journey in South-West Anatolia* (Jour. of the Roy. Hort. Soc. Vol: LXXIV, S: 104-115) .London.
- 29 - DAVIS (P. H.): *A journey in South-West Anatolia* (Jour of the Roty. Hort. Vol: LXXIV, S: 154-164) London.
- 30 - DEMANGEON (A.): *Principes de geographie humaine*, Paris 194.
- DERENİL (İ): *Memleket iklim ve yağış istasyonları şebekelerinin 22 yıllık çalış malarına genel bir bakış* (Türk Coğrafya Derneği Sayı 31 - XI-XII, S: 100-128) 1949, Ankara.
- DE PLANHOL (M. X.): *Limites antique et actuelle des cultures arbusitives mediterraneennes en Asi e Mineure* (Bulletin de l'association de geogrephes Français, No. 239-240) 1954
- 32 - EĞERAN(N.): *Türkiye'de yapılan jeolojik ve tektonik etüdlerin Alp tektonik bilgileri üzerindeki tamamlayıcı tesirleri*. (M. T. A. Enst. mec. 33 - 2/34) 1945, Ankara.
- 34 - EĞERAN (N.): *Tectonique de la Turquie et relations entere les unites tectoniaues et las gites metalliferes de la Turquie* 1947, Nancy.
- 35 - EĞERAN (N.), LAHN (E): *Türkiye jeolojisi*, 1948, Ankara.

- 36 — EKİNCİ (A. Ş.): *Türkiye fasulye soy ve çeşitlerinin sistematik ve morfolojik tetkiki ve standardizasyona başlamak için ilk mesai* (Y. Z. E. Sayı 44) 1939> Ankara.
- 37 — ERİNÇ (S.): *The climates of Turkey according to the inthivaites classfication* (Assoc. of American Geogr. Vol. XXXIX No, 1 S: 26-46) 1949.
- 38 — ERİNÇ (S.): *Climatic types and the variations of moistures regions in Turkey* (Geogr. Rew Vol. XI, No. 2, P : 224-235) 1950 New-york.
- 39 — ERİNÇ (S.): *Türkiye'de nispi âzami yağış sahasının yıllık salınımı* (İstanbul Üniv. Coğ. REnst. Cilt I, Sayı I, S: 63-66) 1951, İstanbul.
- 40 — EŞBERK (T.): *Türkiye'de köylü el sanatlarının mahiyeti ve ehemmiyeti* (Y. Z. E. Sayı 44) 1939, Ankara.
- 41 — FLİEGEL (G.): *Über Landschaftsförmen in Kleinasien* (Zeit. d. Deuts. Geol. Gesel. Nr. 1-3, S: 4-15) 1921.
- 42 — FLAHAULT (Ch.): *La distribution géographique des vegetaux dans la region Méditerranéenne.* Paris, 1937.
- 43 — FORBES (E), SPRATT (TC): *On the geology of Lycia* (Ojuart. Journ. S: 8-11) 1846, London.
- 44 — GAUSSEN (H.): *Geographie des plantes*, 1933, paris.
- 45 — HUBER (M.): *Bitki toplama maksadiyle Anadolu'da yapılan floristik-sistematik geziler ve bunların bitki coğrafyası bakımından değeri* (Çev. Demiriz. Biologi, Cilt. I, Sayı 2, S: 97-109) 1951, Ankara.
- 46 — KAUSE (K.): *Batı ve Orta-Anadolu nebat formationları* (Çev:H. Birand Y.Z.E. Say: 60) 1940, Ankara
- 47 — KASAPLIGİL (B.): *Cenubi-Anadolu' da Devlet Orman işletmelerimiz* (Orman ve Av Mec. Yıl XVII, Sayı 2, S: 45-51) 1945, Ankara.
- 48 — KÖYLÜ (K.): *Türkiye'de büyük arazi mülkleri ve bunların işletme şekilleri* (Ankara Üniv. Ziraat Enst. Sayı 154) 1947 Ankara.
- 49 — KUPFER (E.): *Die Frühlingsregen im Gebiet des Mittelmmeerklimas.* Diss. 1932, Jena.
- 50 — Lhan (E.): *Batı Toros göllerinin jeomorfolojisi* (M. T. A. Mec. 2/34) 1945> Ankara.
- 51 — LEMBKE (H.): *Eine neue Karte des Jahresniederschlages im Westlichen Vorderasien* (Peter. Geog. Mit 86, 7-8, Gotha, S: 217-225) Jahrg. 1940.
- 52 — LEUCHS (K.): *Anadolu'nun jeolojik tekâmülü* (Çev. Özuygur, Y. Z. E. Der. 1-46, S: 569-582).
- 53 — LOEWE (F.): *Beobachtungen während einer Durchforschung Zentral-Anatoliens im Jahre 1927* (Googr. Ann. Arg XVII, haft 1-2) 1935, Stockholm.
- 54 — Louis (H.): *Türkiye coğrafyasının bazı esasları* (I. Coğ. Kong.) 1941, Ankara.
- 55 — Louis (H.): *Anatolien* (Geog. Ztsch. S: 353-378) 1939

- 56 — Louis (H.): *Eiszeitliche Seen" in Anatolien* (Zeit. d. Ges. Erd. zu Berlin 7-8) 1938, Berlin.
- 57 — Louis (H.): *Das Natürliche Pflanzenkleid Anatolies*, 1938, Stuttgart.
- 58 — Louis (H.): *Die Bevölkerungskarte der Türkei*. 1940, Berlin.
- 59 — Louis (H.): *Die Spuren eiszeitlicher Vergletscherung in Anatolien* (Kl. d. Geol. Band, 34, Heft 7-8, S: 446-481) 1948, Stuttgart.
- 60 — LUCERNA (R.): *Les anciens glaciers de la Corse et les Oscillations pleistocenes de la Mediterranee* (Ann. de. Geog.) 1911, Paris.
- 61 — DE MARTONNE (Emm.): *Trake de geographie physiaue*. Tome I-III, Paris.
- 62 — ONDE (H.): *En Lycie: Paysage et genres de vie* (Acta Geographica No. 18 S: 30-47) 1952, Paris.
- 63 — OPPENHEIM (P.): *Das Neogen in Kleinasien* (Zeit. Deut. Geol. Ges. Pd. 70) 1918, Berlin.
- 64 — OTKUN (G.): *Avlan ve Ova göllerinin teşekkülü hakkında not* (Türk Jeoloji Bült. Cilt I, Sayı 2, S: 84-87) 1948 İstanbul.
- 65 — PEREJAS (E.): *Türkiye'nin arzani tektoniği* (Çev..N. Pınar- İstanbul Üniver. Fen. Fak. Monoğr. Sayı I) W1941, İstanbul.
- 66 — PENCK. (W.) : *Die Tektonischen Grundzüge IVestkleinasiens*. 1918 Stuttgart
- 67 — PHILIPPSON (A.): *Die Neogenbecken Kleinadens* (Zeits. D. Deut. Geol. Ges S: 250-254) 1912, Berlin.
- 68 — PHILIPPSON (A.): *Reisen und Forschungen im uestlichen Kleinasien IV. Heft. Das östliche Lydien und das südvestliche Phrygien* (Pet. Mit. Nr. 180) 1914 Gotha.
- 69 — PHILIPPSON (A.): *Kleinasien* (Handbuchg der regionalen eologie) 1928, Heidelberg.
- 70 — PHILIPPSON (A.): *Die Vegetation des mesttichen Kleinasien*. (Pet. Mit. 1919 S. 168-173, 204-207).
- 71 — PHILIPPSON (A.): *Glaziale und pseudoglaziale Formen voestlkhen Kleinasiens* (Ztsch. Ges. Erd. S: 229-246) Berlin, 1919.
- 72 — PHILIPPSON (A.): *Zur morphologischen Karte des uestlichen Kleinasien* (Pet. Mit S: 192-203) Berlin, 1920
- 73 — RİKLİ (M.). *Die Florenreichen im Handivörtetbuch -der Naturmissenschaften*. IV 1913.
- 74 — SARÇ (Ö.Ç.): *Türkiye Ekonomisinin Genel Esasları*, İstanbul 1944.
- 75 — SELEN (H. S.): *Türkiye"de köy yerleşmeleri ve şehirlileşme hareketleri* (Türk Coğr Derg. Sayı: 7-8, S: 97-106) Ankara, 1945
- 76 — SELEN (H.S.): *Türkiyeriın kapalı ekonomi ülkesi olarak incelenmesi* (Türk Coğr. Der. Sayı: S: 42-50)
- 77 — SELEN (H. S.): *İktisâdi Türkiye*. İstanbul, 1934.
- 78 — SELEN (H. S.): *Türkiye coğrafyasının anahatları*. Ankara, 1945.

- 79 — SELEN (H.S.): *Anadoludan geçen kadim transit yolları* (Türk Yurdu 5. Cilt.
- 80 — SÜLEYMAN (F.): *Antalya licvası tarihi*. İstanbul, 1338-1340
- 81 — TANOĞLU (A.): *Ziraat hayatı* (İstanbul Üniv. yay.) İstanbul, 1942.
- 82 — TANOĞLU (A.): *Ziraatimizin coğrafi karakterleri ve başlıca meseleleri* (İktisat Fak. Mec. S: 325-2355) İstanbul, 1944.
- 83 — TANOĞLU(A.): *Türkiyede çiftçi nüfus yoğunluğu meselesi* (Türk Coğ. Derg. Sayı: 7-8, S: 107-118) Ankara, 1945.
- 84 — TANOĞLU (A.): *Türkiyenin kuraklık indisleri* (Türk Coğ. Derg. Sayı: I, S: 36-41) Ankara 1943.
- 85 — TANOĞLU (A.): *Türkiye'de büyük su işlerinin bugünkü durumu ve Türkiyenin su davası* (Türk Coğrafya Dergisi Sayı 2-4 S: 288-308) Ankara, 1943.
- 86 — TCHIHATCHEFF (P. De): *Asie Mineure, Description physiaue de cette contree* (Bd. 1-3) Paris 1867-1869.
- 87 — TEXIER (Ch.): *Küçük-Asya* (Çev: Ali Suat) İstanbul, 1340.
- 88 — TIETZE (E.). *Beitrage zur Geologie von Lykien* (Jahrb. K.K. Geol. Reichanstalt. S: 283-384) Wien, 1885.
- 89 — TURGAY (N.): BAILLEUX (G.). *Pamuk ve Türkiye'de ziraatı* (Ziraat Vek. Neşr. Sayı 606) Ankara, 1940.
- 90 — WEICKMANN (L.): *Luftdruck und Winde im östlichen Mittelmeergebiet Zum Klima der Turkei*. I Heft. München, 1923.
- 91 — ZİSTLER (P.) : *Die Temperaturverhältnisse der Türkei. Der Scirocco. Zum Klima der Türkei*. 2. Heft. Leipzig, 1929.
- 92 — *Türkiye jeolojik hartası izahnameleri*. V. İzmir paftası. Ankara, 1944.
- 93 — *Birinci Türk Coğrafya Kongresi Raporları, Müzakereleri, Kararlan*. Ankara, 1941.
- 94 — *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Cilt. IX. İstanbul, 1935
- 95 — *Vilâyeti Konya Salname*. Kısım II, Konya, 1295.
- 96 — *Meteoroloji yıllıkları*. 1940-1946.
- 97 — 23 *Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*. Ankara, 1929
- 98 — 20 *İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı*. Ankara, 1936.
- 99 — 20 *İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı*. Ankara, 1944
- 100 — 21 *Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*. Ankara, 1949.
- 101 — *Meyve İstatistiği*. Ankara, 1947.
- 102 — *Tarla mahsûlleri istatistiği*. Ankara, 1947.
- 103 — *Ziraat alet ve makinaları istatistiği*. İstanbul, 1941.'
- 104 — *Hayvanlar istatistiği*. İstanbul, 1946.
- 105 — *Zeytincilik istatistiği*. Ankara, 1950.

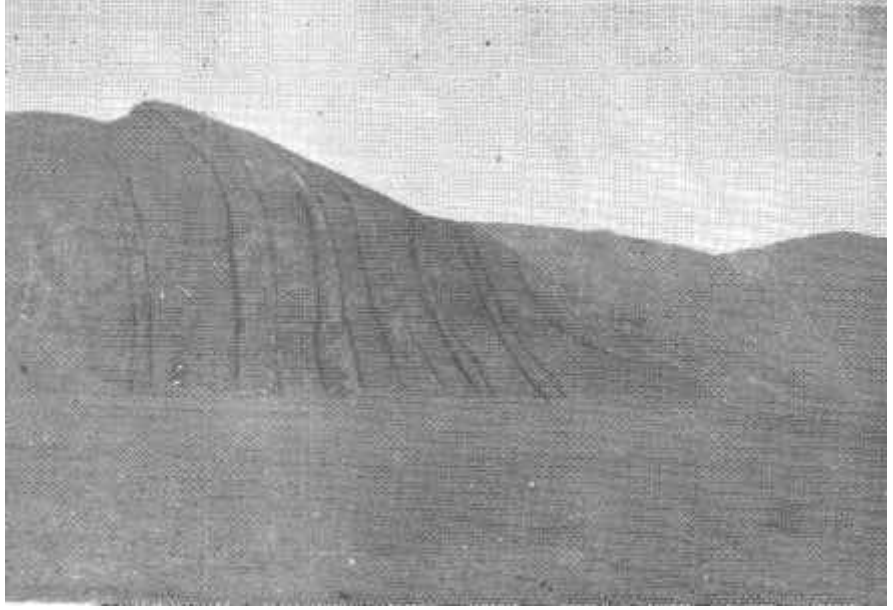

1 — Kaş gerisinden güneye bakış. Önde Meis

23 — Düden ve Semayük ovalarını ayıran eşik. Arkada Bey Dağları

3 — Elmalı-Korkuteli Şosesinden Mühren ve Gilevği göllerine bakış

4 — Semayük ovası doğu kenarında Kretase kalkerlerinin fleksürleri

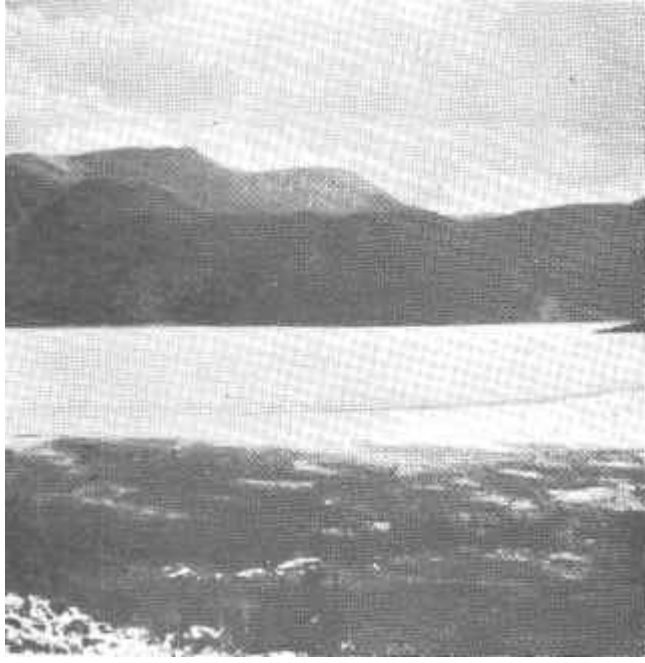
5 — Calca tepe eteğinde lapyalar

6 — Gömbe'den Akdağın görünüşü. Önde Akçay (H. Önde)

7 — Akdağda dolinlerle bezenmiş 2750 metrelik düzlük (H. Önde)

8 — Avlan Gölü. Arkada Susuz dağ (H. Önde)

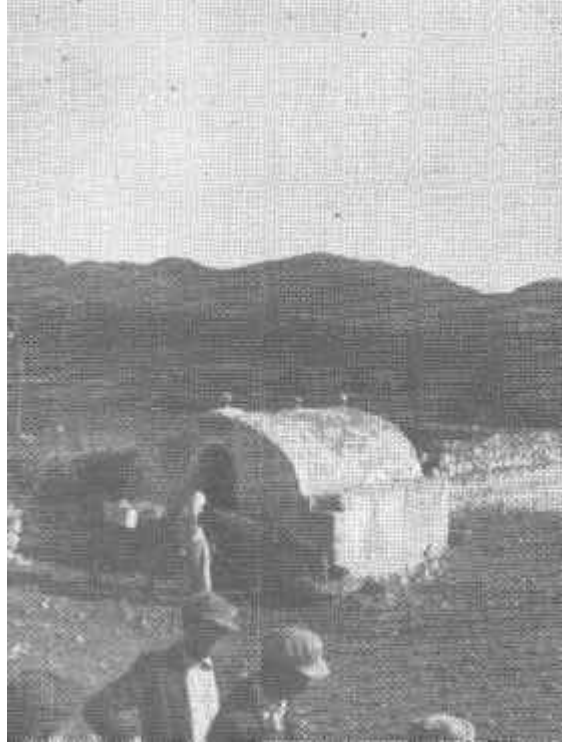
9 — Eskihsar Deresinin ova üzerinde yükselttiği sed

10 — Kasaba Ovasında Fellen Çayı taraçası

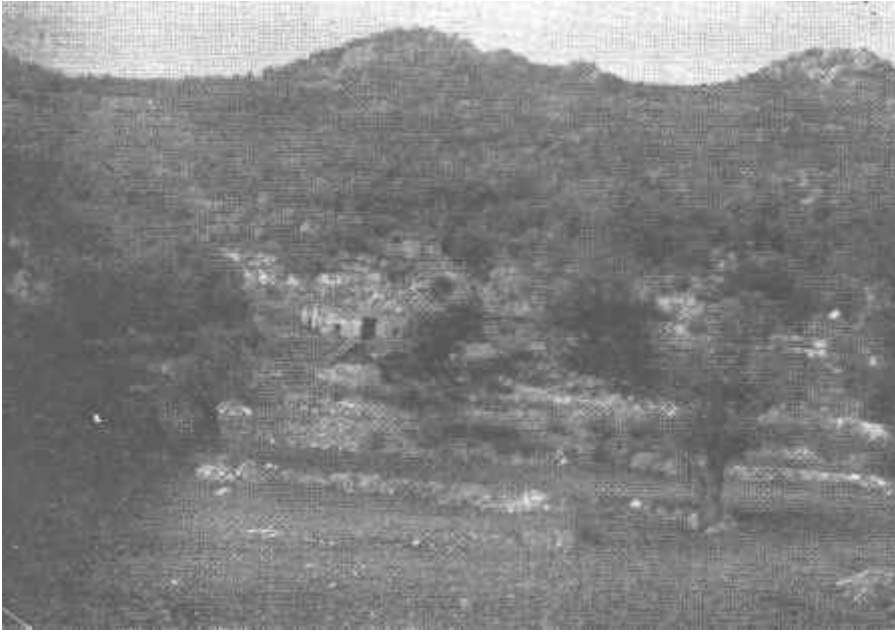
11 — Kasaba ovasından Susuz-Katran dağlarının görünüşü

— Avullu Köyünde sarnıç

13 — Gürses'te damdaki yağmur sularını sarnıca boşaltan kanal

14 — Gürses dolininin tabanı ve mesken tipi

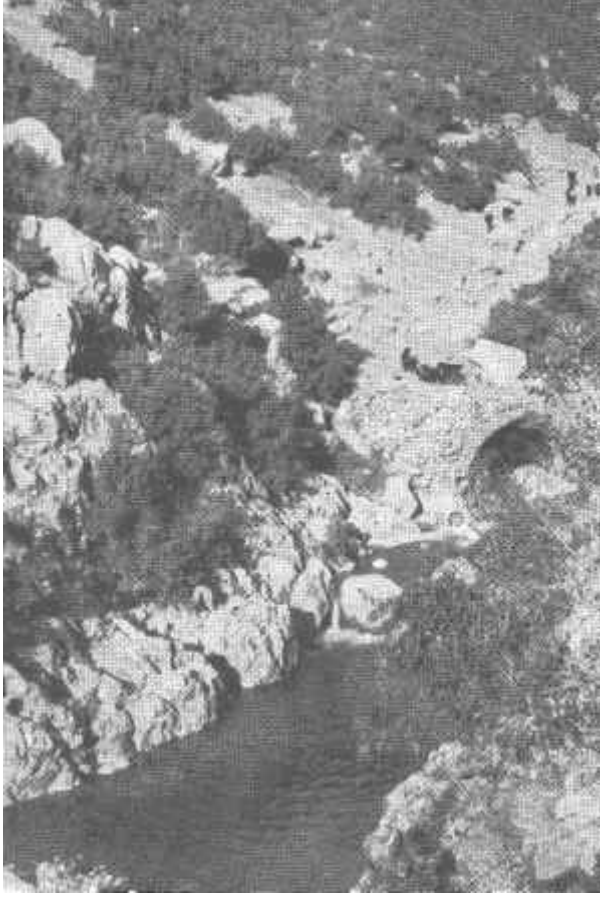
15 — 2450 Metreden Akdağın zirvelerine bakış

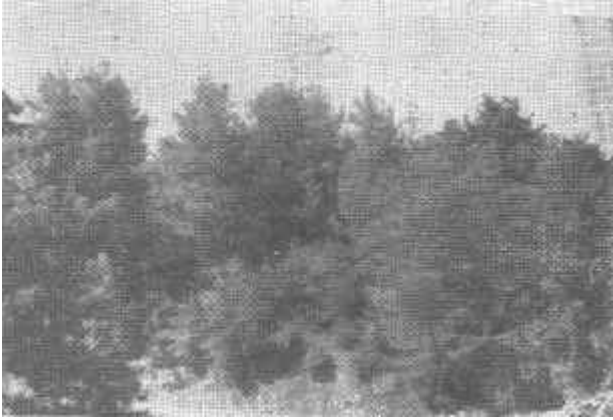
16 — Akdağın 2630 metrelik sirk'i. Önde morenler

7 — Akdağ'da Yeşil Göl (H. Önde)

18 — Eskihsar Deresinin ovaya ulaşmadan önce
kalkerlerde açtığı yatağı

19 — Kasaba Ovasında Kızıl çamlar

20 — Susuz Dağda, 1350 metrede
Ardıç, Sedir, Kızılcam karışığı orman

21 — Katran Dağda Sedir

22 — Elmalı-Kalkan arasında
1600 metrede Sedir

23 — Eskihsar deresinden Elmalı dağının grn.
Zirveye doğru bodur Ardıçlar

24 — Semayük'te yan yana duran tek ve çift katlı evler

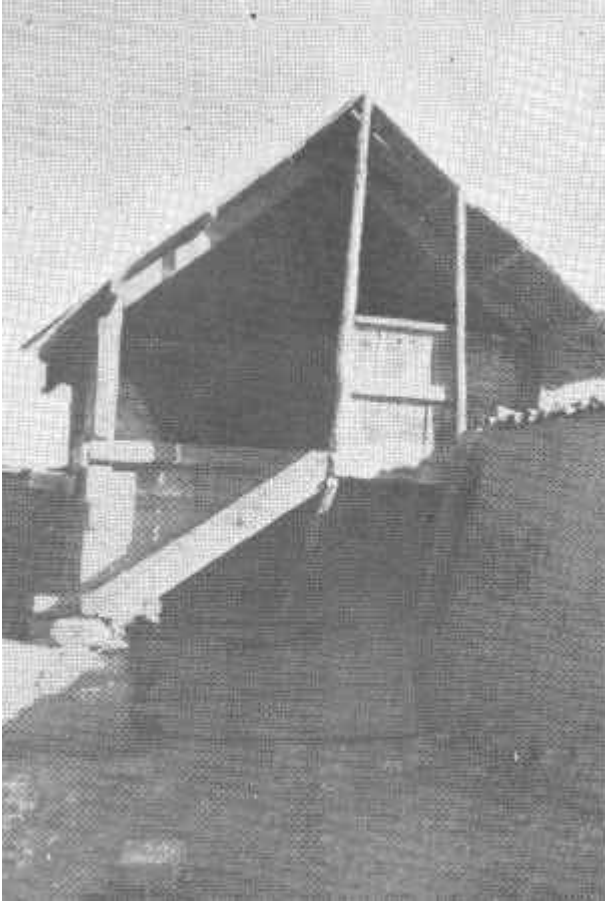
25 — Mühren ev tipi. Geride ovaya dalan Kretase kalkeri

26 — Kışla Köyde mesken tipi

27 — Kasaba'da mesken tipi

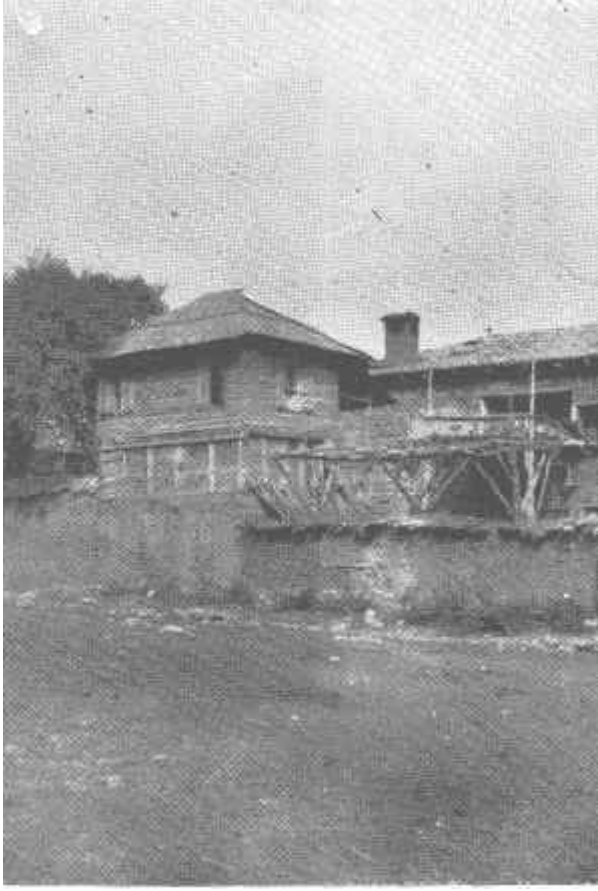
28 — Semayük'te bahçe içinde iki katlı anbar

29 — Gökpınar Köyünde mesken tipi

30 — Salur'da mesken. Altta anbar

31 — Salur'da mesken. Alttta ahır,
ortada anbar, üstte mesken

32 — Kaş

33 — Kalkan

34 — Kalkan-Kaş arasında yabani zeytinlikler

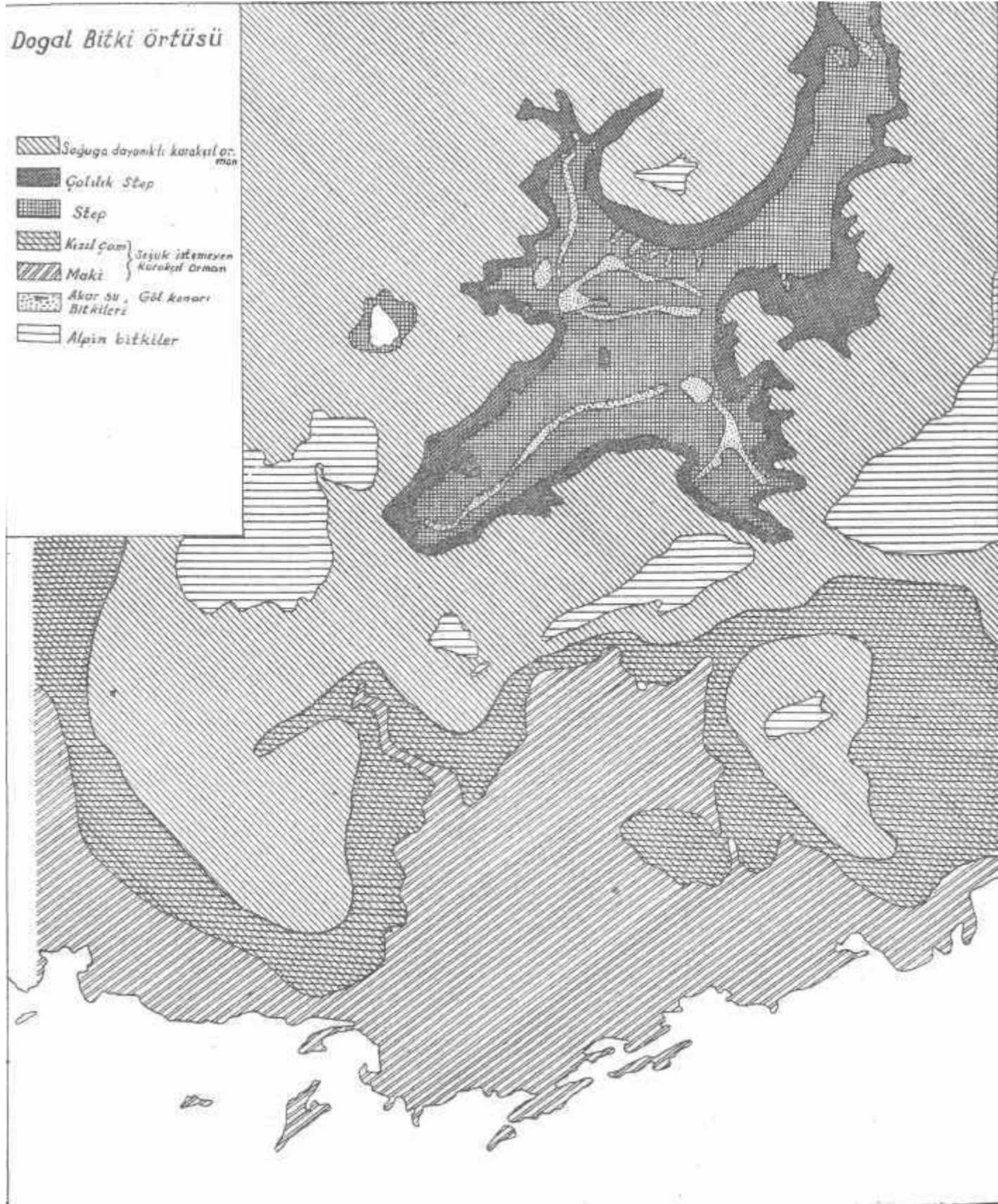
35 — Elmalı yakınında tuğla imalâthanesi

36 — Elmalı'nın umumi görünüşü (B. Y. U. M.)

Dogal Bitki örtüsü

- Söğüt dayanaklı karaktif orman
 - Çöllek Step
 - Step
 - Kızılçam
 - Maki
 - Akar su, Göl kenarı Bitkileri
 - Alpin bitkiler
- } Soğuk istemeyen Kuraklık Orman

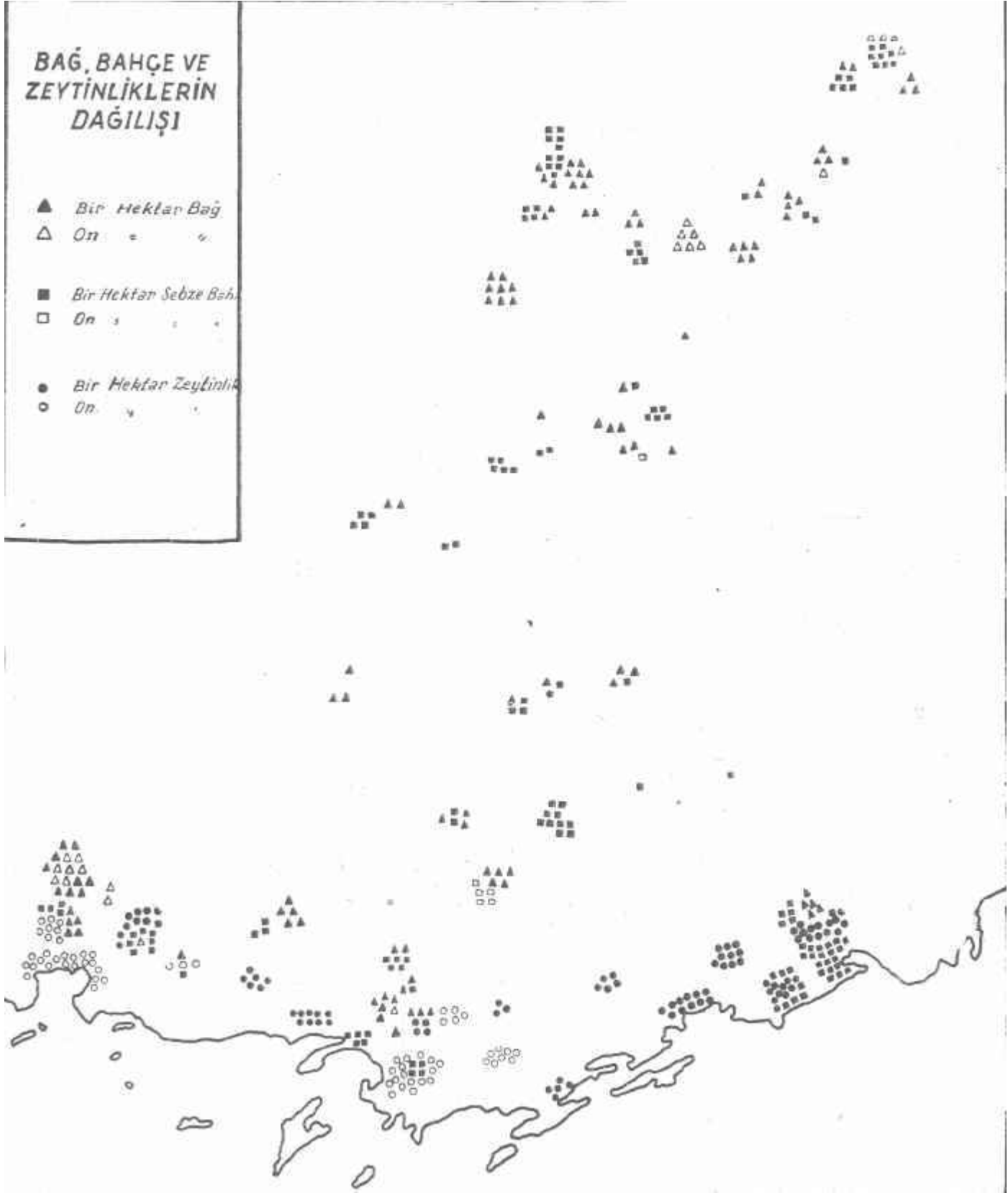

Ölçeği: 1 / 400,000

Harita : 3

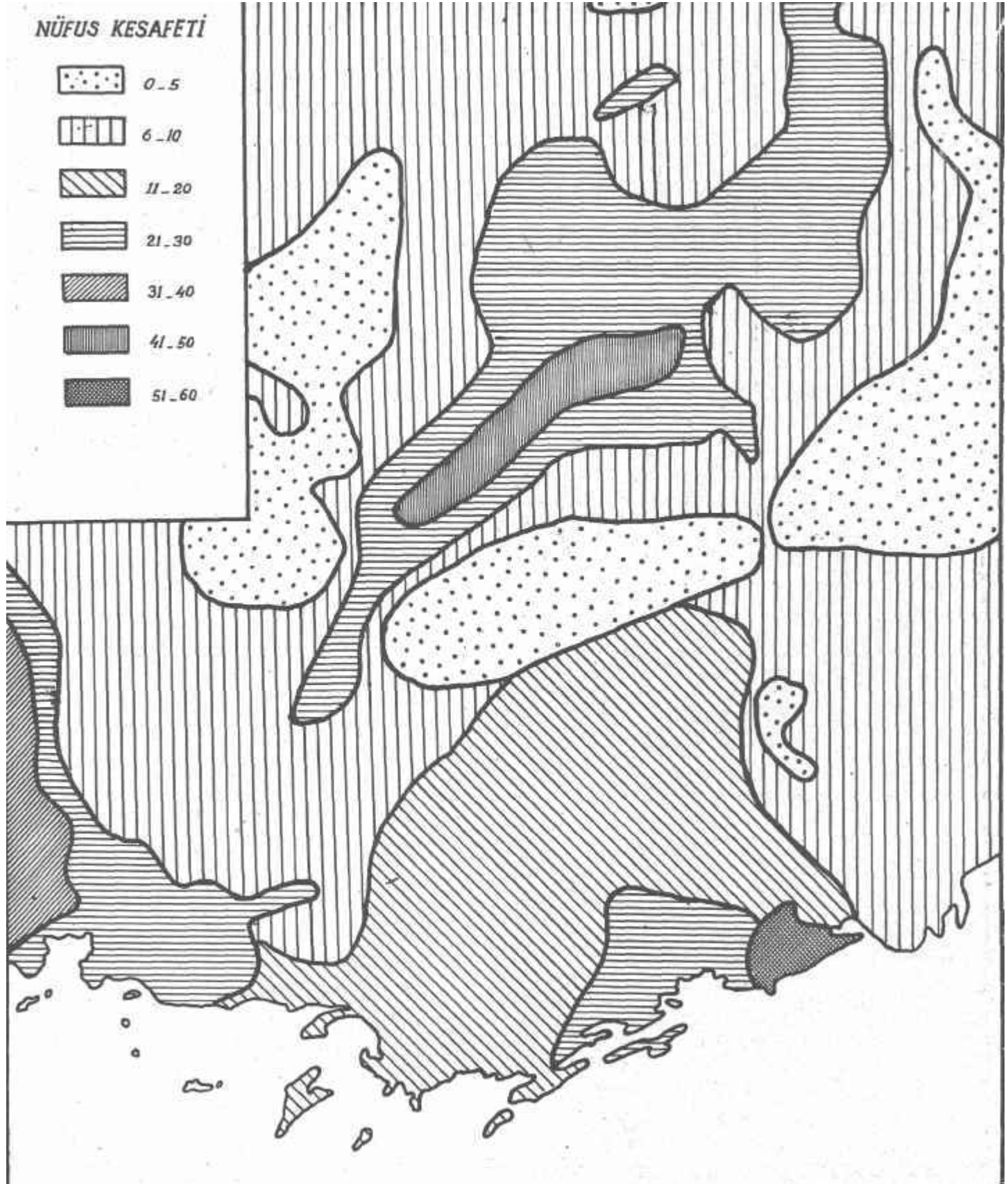
BAĞ, BAHÇE VE ZEYTİNLİKLERİN DAĞILIŞI

- ▲ Bir Hektar Bağ
- △ On " "
- Bir Hektar Sebze Bah.
- On " "
- Bir Hektar Zeytinlik
- On " "

Ölçeği: 1/400.000

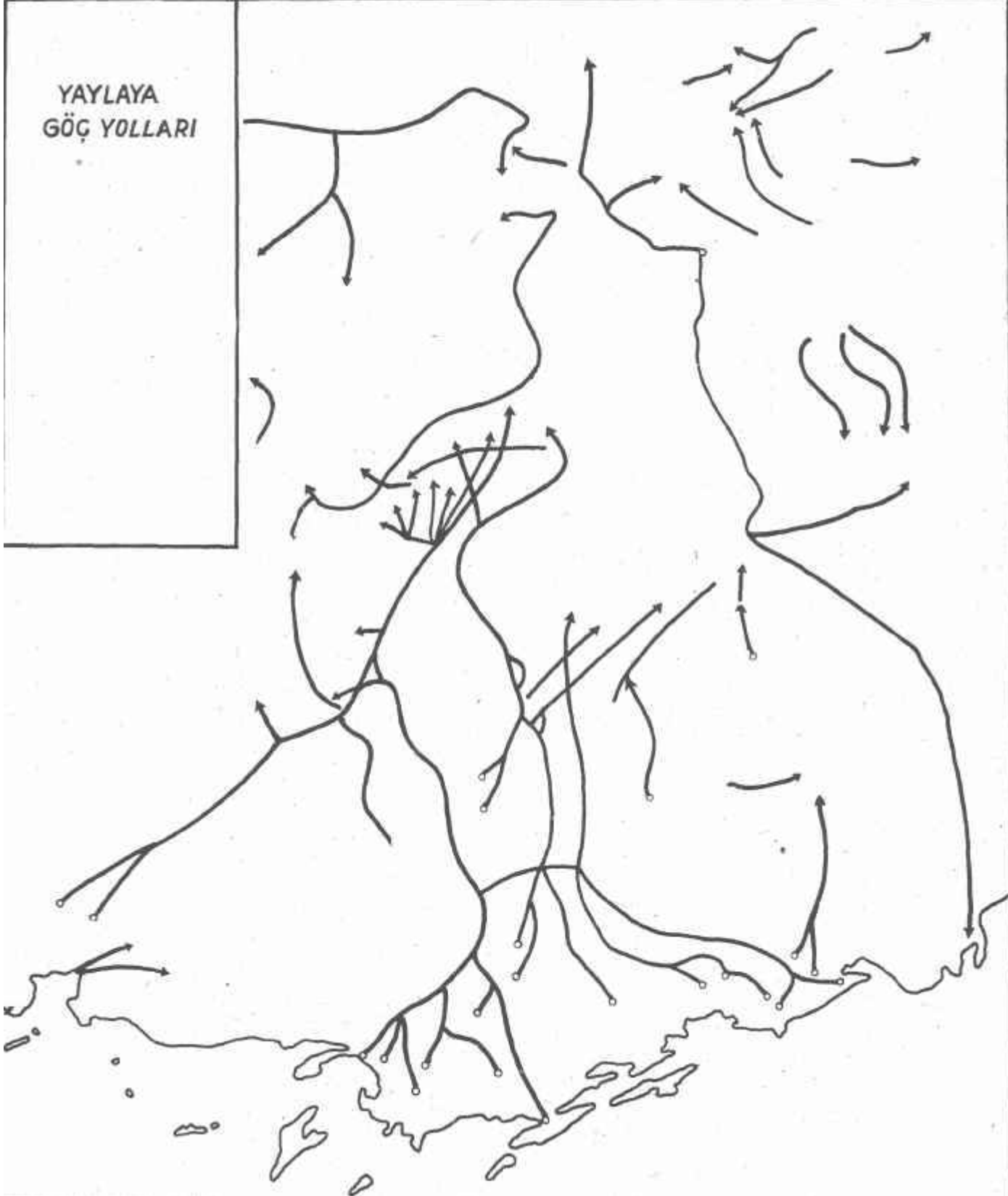
Harita : 4

Ölçeği: 1 /400.000

Harita: 8

YAYLAYA
GÖÇ YOLLARI

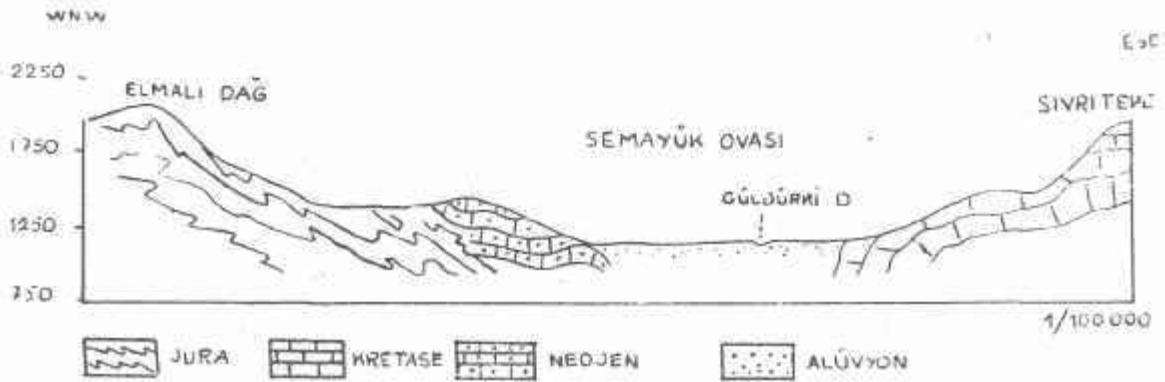
Ölçeği: 1 / 400.000

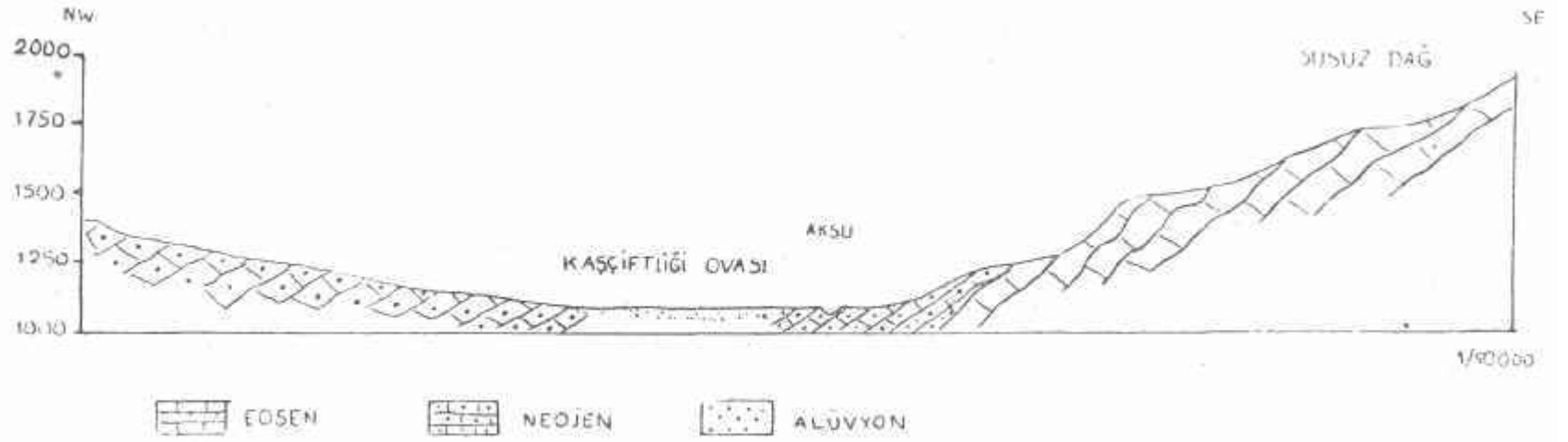
Harita : 7

Ölçeği: 1/400000

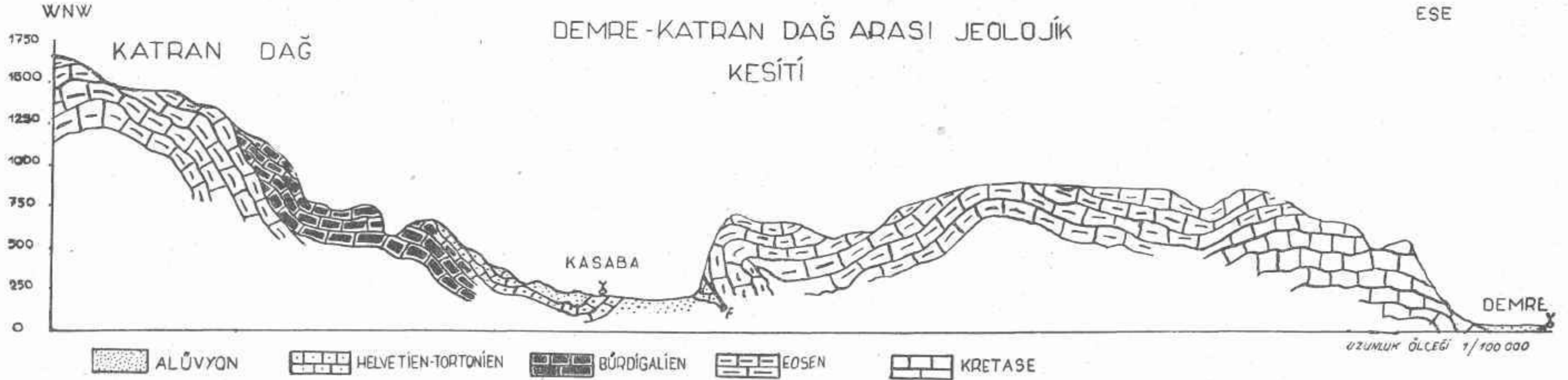
Harita: 9

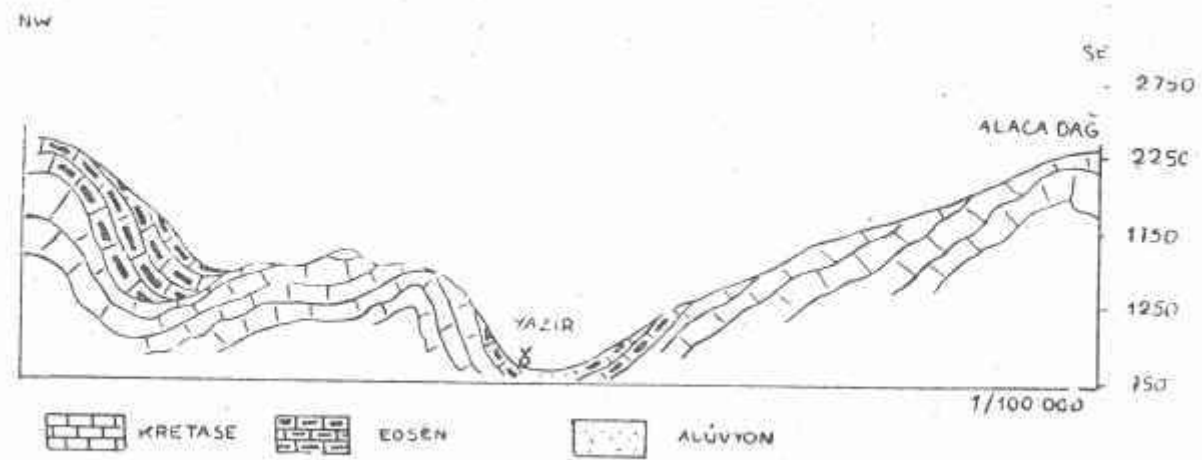

Makta: 2

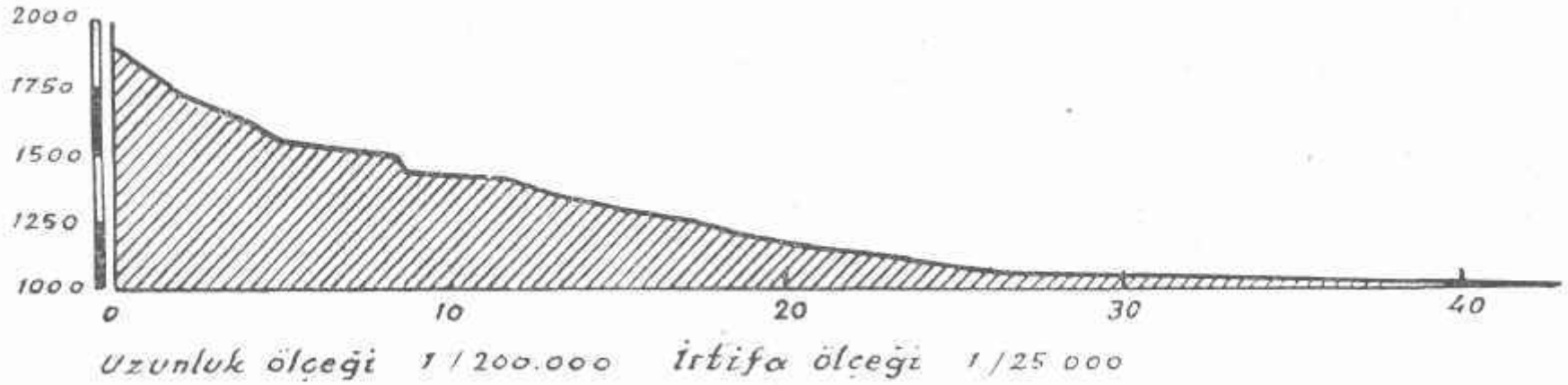
DEMRE - KATRAN DAĞ ARASI JEOLJİK
KESİTİ

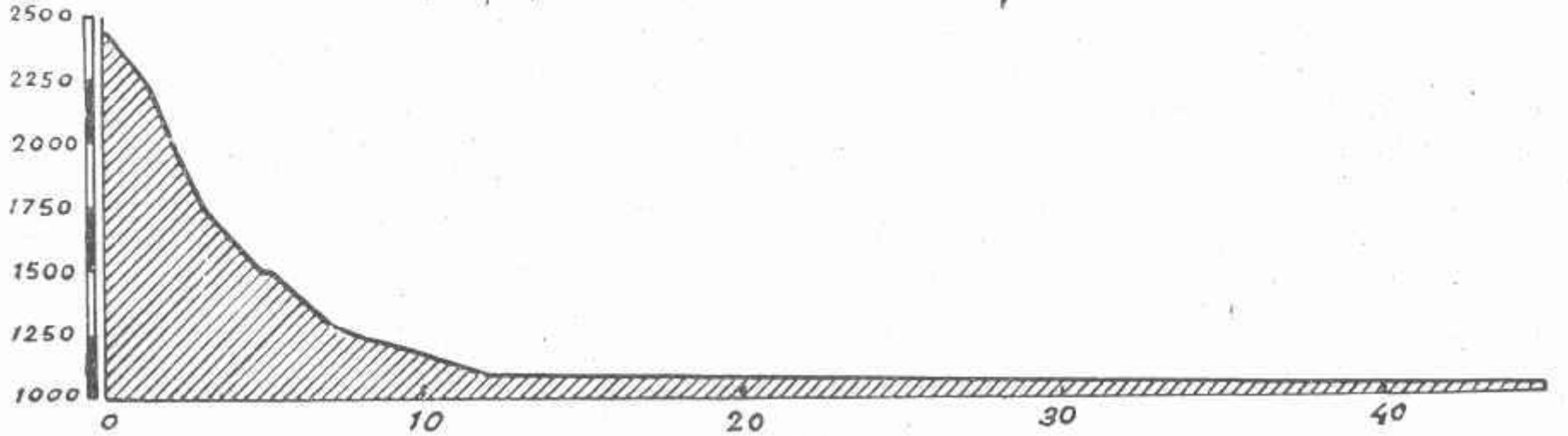

Makta: 4

Eskihisar deresi uzunluk profili

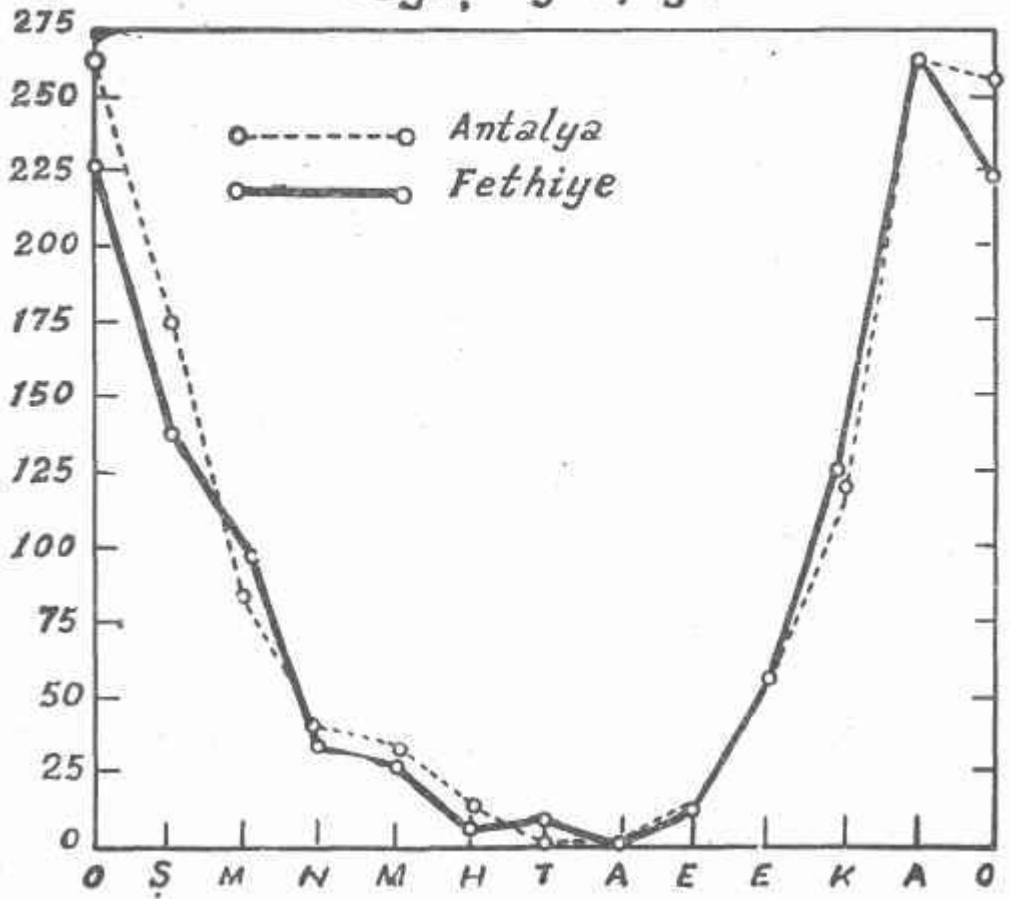

Akçay deresi uzunluk profili

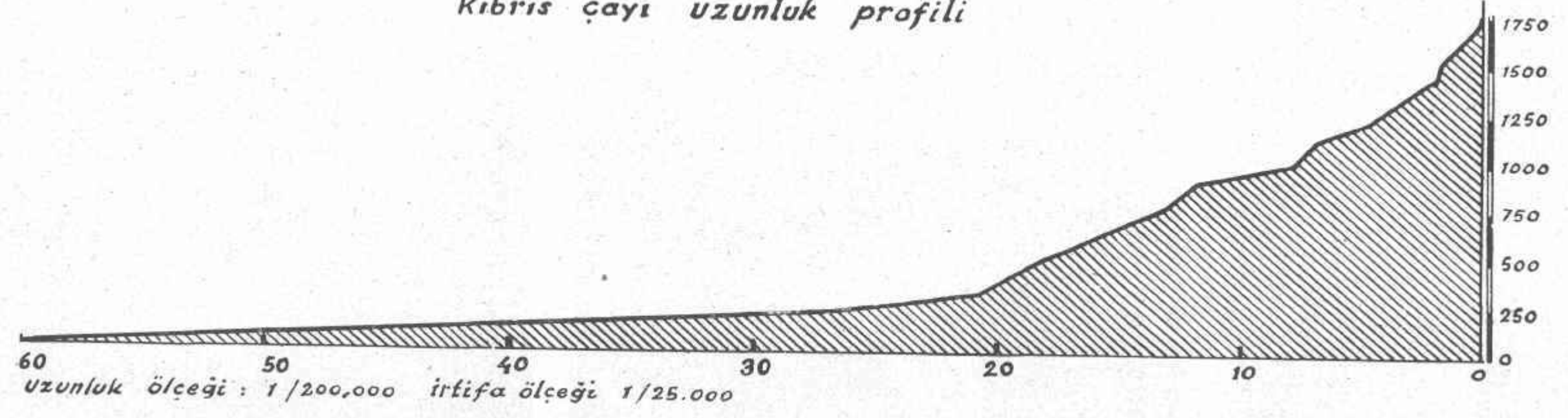

Uzunluk ölçeği 1/200.000
İrtifa ölçeği 1/25.000

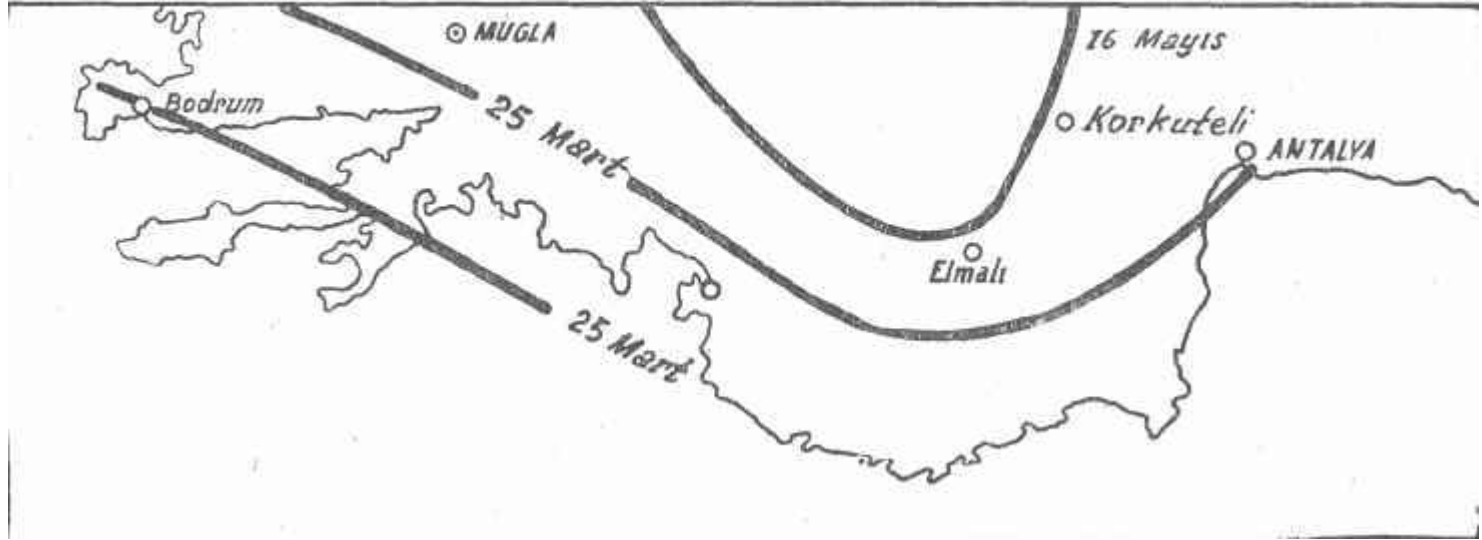
Yağış Grafiiđi

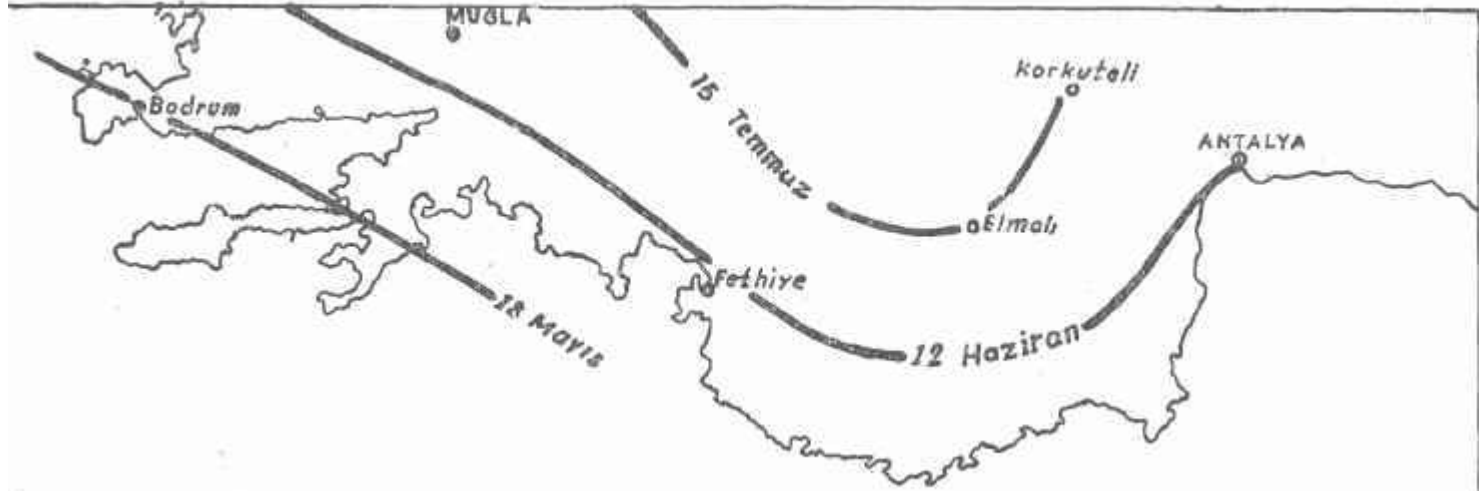
Kıbrıs çayı uzunluk profili

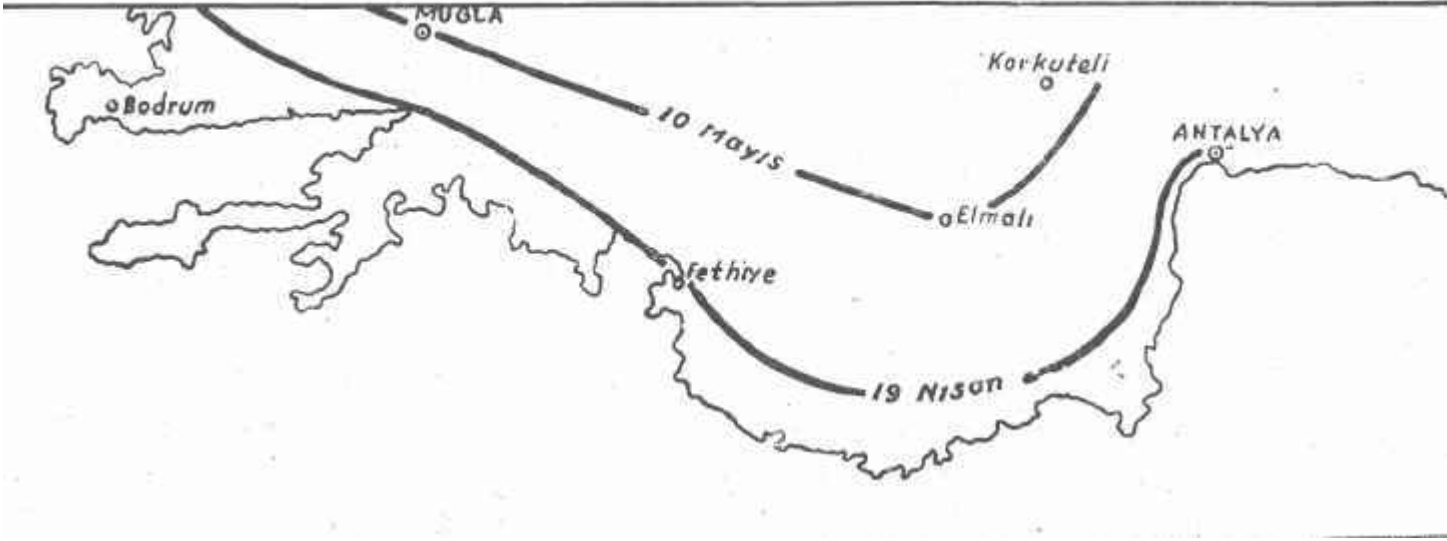
Kış buğdayı Çiçeklenme zamanı

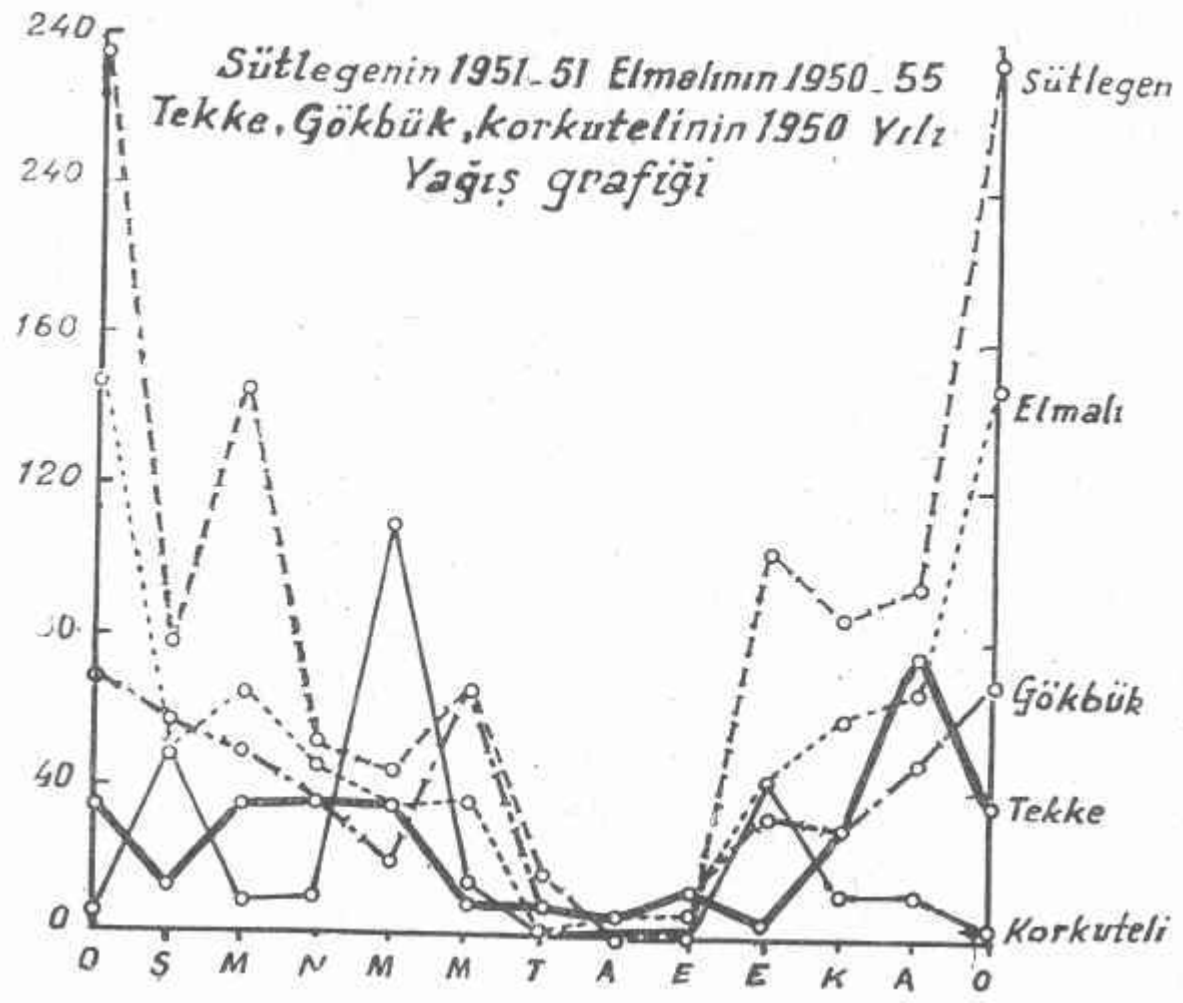
Kışlık buğdayın olgunlaşma ve Hasat zamanı

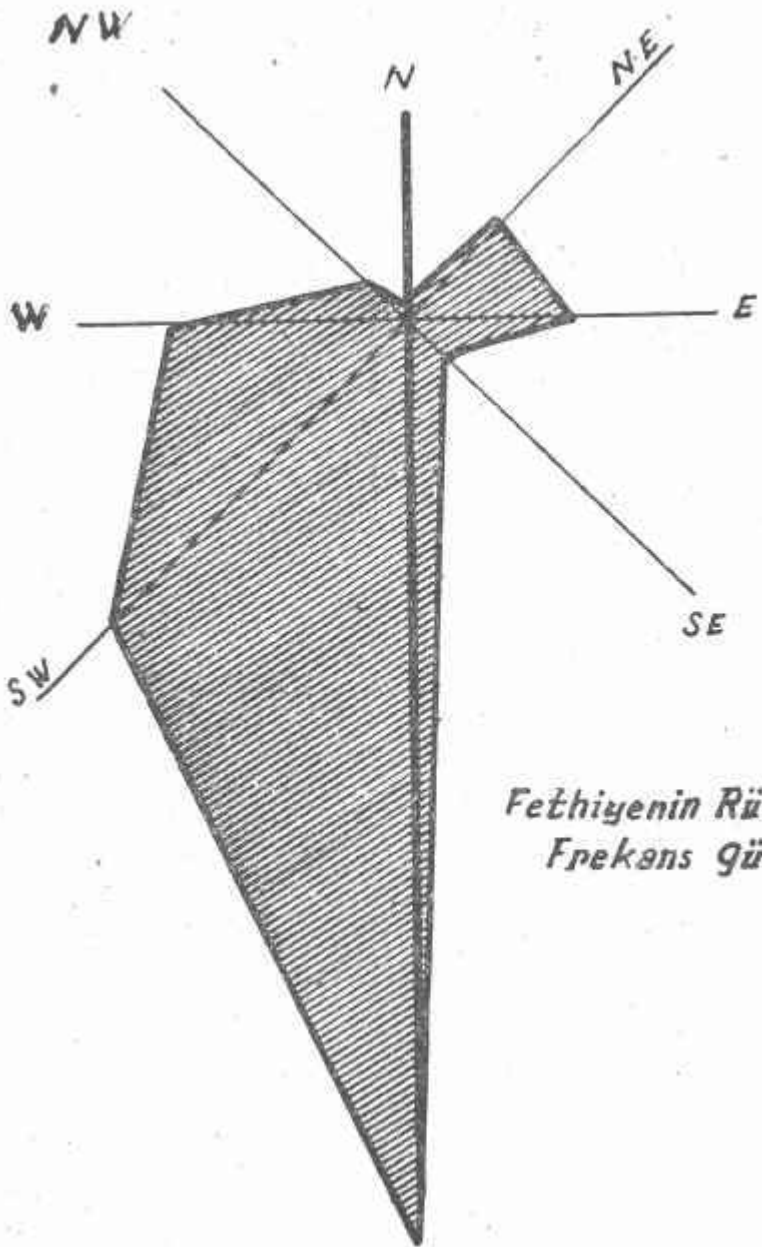

A.smanın Çiçek açma tarihi

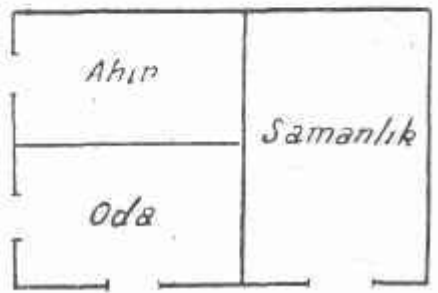
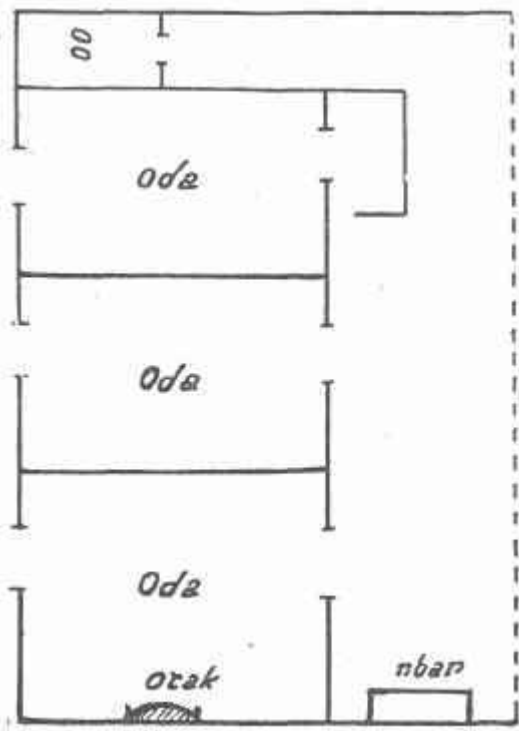
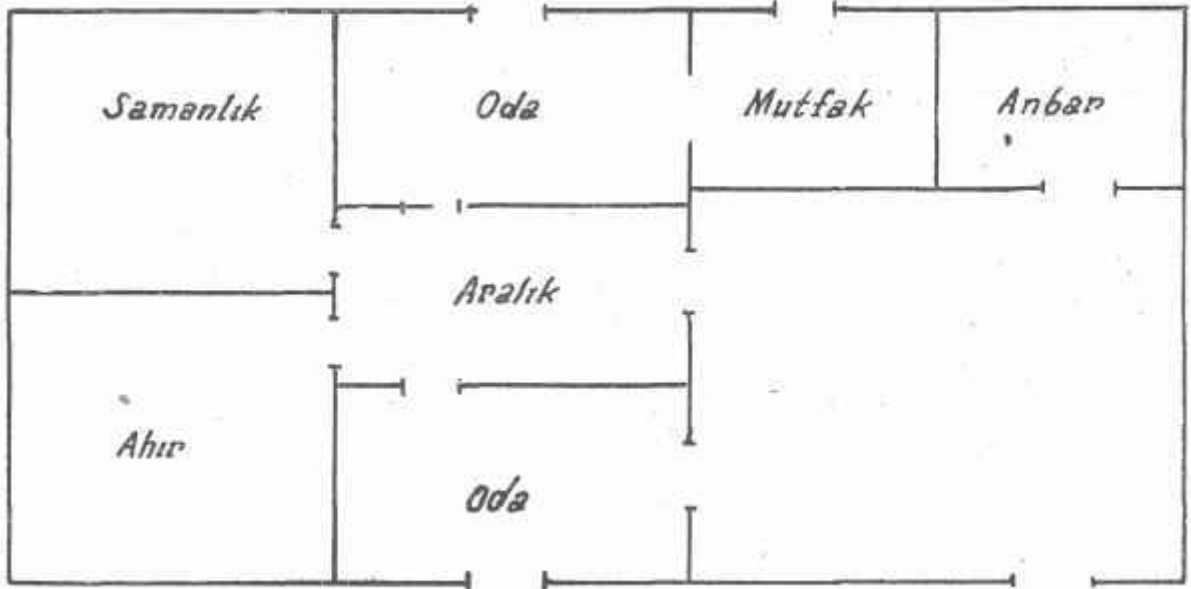

*Sütlegenin 1951-51 Elmâlinın 1950-55
Tekke, Gökbük, korkutelinin 1950 Yılı
Yağış grafiği*

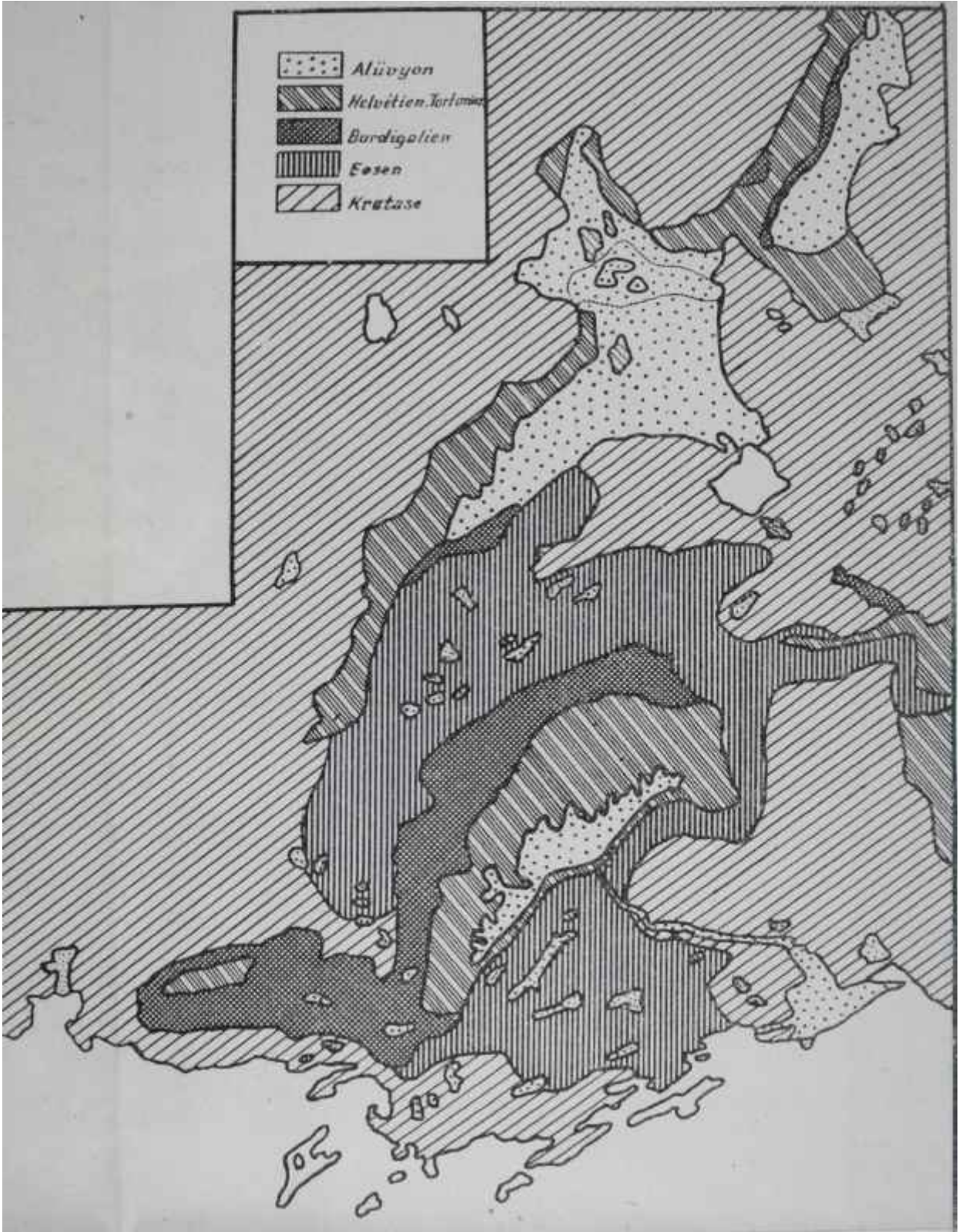

*Fethiye'nin Rüzgar
Frekans gülü*

- *Aluvyon*
- *Helvetien, Torlonia*
- *Bardigalien*
- *Eosen*
- *Kretase*

TOPOGRAFYA HARTASI

1/200 000

KÖRÜKLER 250 m de bir yükseklikte

KOYUN'UN

DAĞILIŞI

1/200 000

64-10474-35 KONYA DÖZTEREKLER

KEÇİNİN
DAĞILIŞI

1/200 000

BİRİMİNE KEÇİNİN

BİR DAİRE 2000 KEÇİYE DİYERİZ

